

بررسی تطبیقی موقعیت ایران در شاخص‌های بین‌المللی توسعه: مبتنی بر داده‌های نهادهای جهانی

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی توسعه، تأمین مالی و اقتصاد بین‌الملل

مجموعه گزارش شماره ۱۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان	بررسی تطبیقی موقعیت ایران در شاخص‌های بین‌المللی توسعه: مبتنی بر داده‌های نهادهای جهانی
کد شناسه	۹۹-۸-۱۰۲۳۸
گروه پژوهشی	توسعه، تأمین مالی و اقتصاد بین‌الملل
پدیدآورنده	سیدرحیم تیموری
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
طراح جلد	پدرام حاج اسماعیلی
تاریخ انتشار	آبان ۹۹
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.	
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.	
آدرس: تهران - خیابان نجات‌اللہی - خیابان سپند - پلاک ۱۶	
https://www.dfrc.ir/ Email: info@dfrc.ir	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۳.....	۱- شاخص های اقتصادی توسعه.....
۳.....	۱-۱- رشد اقتصادی.....
۷.....	۱-۲- تورم.....
۱۱.....	۱-۳- بیکاری.....
۱۴.....	۱-۴- بهره‌وری.....
۱۶.....	۱-۵- درآمد سرانه (برابری قدرت خرید).....
۱۹.....	۱-۶- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی.....
۲۱.....	۱-۷- شاخص جهانی رقابت‌پذیری.....
۲۴.....	۲- شاخص های اجتماعی توسعه.....
۲۴.....	۲-۱- توسعه انسانی.....
۲۶.....	۲-۲- سرمایه انسانی جهانی.....
۲۹.....	۲-۳- ضریب جینی.....
۳۱.....	۲-۴- شاخص کامیابی (لگاتوم).....
۳۳.....	۲-۵- پیشرفت اجتماعی.....
۳۵.....	۲-۶- جامعه اطلاعاتی (شاخص توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات).....
۳۸.....	۳- شاخص های سیاسی توسعه.....
۳۸.....	۳-۱- حکمرانی جهانی.....
۴۲.....	۴- شاخص های دفاعی - امنیتی توسعه.....
۴۲.....	۴-۱- شاخص قدرت.....
۴۴.....	۴-۲- شاخص امنیت سایبری.....
۴۶.....	نتیجه‌گیری.....
۵۰.....	منابع.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۵	جدول ۱: وضعیت رشد اقتصادی ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۷۹
۹	جدول ۲: وضعیت تورم در ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۷۹
۱۲	جدول ۳: وضعیت بیکاری در ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۱
۲۰	جدول ۴: وضعیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰
۲۶	جدول ۵: مقایسه زیرشاخص‌های HDI بین کشورهای رتبه ۵۵ تا ۶۵ در گزارش سال ۲۰۱۸ سازمان ملل متحد
۳۶	جدول ۶: وضعیت زیرشاخص‌ها و سنجه‌های فاوا در ایران و کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۷
۴۲	جدول ۷: مقایسه موقعیت ایران و شش کشور برتر جهان در برخی ابعاد اصلی شاخص قدرت در سال ۲۰۱۹

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۶.....	نمودار ۱: مقایسه رشد اقتصادی ایران و کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز در دوره ۲۰۱۸-۱۹۷۹.....
۶.....	نمودار ۲: مقایسه رشد اقتصادی ایران، اقتصادهای نوظهور برتر در دوره ۲۰۱۸-۱۹۷۹.....
۷.....	نمودار ۳: مقایسه رشد اقتصادی ایران، OECD و جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۷۹.....
۱۰.....	نمودار ۴: مقایسه نرخ تورم ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز در دوره ۲۰۱۸-۱۹۸۹.....
۱۰.....	نمودار ۵: مقایسه نرخ تورم ایران، اقتصادهای نوظهور برتر و کشورهای OECD در دوره ۲۰۱۸-۱۹۸۹.....
۱۳.....	نمودار ۶: مقایسه نرخ بیکاری ایران و کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۱.....
۱۳.....	نمودار ۷: مقایسه نرخ بیکاری ایران، اقتصادهای نوظهور برتر و کشورهای OECD در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۱.....
۱۴.....	نمودار ۸: مقایسه نرخ مشارکت نیروی کار در ایران، اقتصادهای نوظهور برتر، منطقه منا و جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰.....
۱۵.....	نمودار ۹: رشد بهره‌وری نیروی کار در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۲۰۱۷-۱۹۷۰.....
۱۵.....	نمودار ۱۰: رشد بهره‌وری سرمایه در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۲۰۱۷-۲۰۰۵.....
۱۶.....	نمودار ۱۱: رشد بهره‌وری کل عوامل تولید در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۲۰۱۷-۱۹۷۰.....
۱۸.....	نمودار ۱۲: درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان برحسب برابری قدرت خرید در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰.....
۱۸.....	نمودار ۱۳: درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان برحسب نرخ ارز در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰.....
۲۱.....	نمودار ۱۴: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰.....
۲۲.....	نمودار ۱۵: وضعیت شاخص جهانی رقابت‌پذیری در ایران و کشورهای منتخب در دوره ۲۰۱۸-۲۰۱۰.....
۲۳.....	نمودار ۱۶: وضعیت شاخص جهانی رقابت‌پذیری در ایران و کشورهای منتخب در دوره ۲۰۱۹-۲۰۱۸.....
۲۳.....	نمودار ۱۷: وضعیت شاخص جهانی رقابت‌پذیری در ایران با کشور برتر منطقه و آسیا در سال ۲۰۱۹.....
۲۵.....	نمودار ۱۸: وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی در مقایسه با کشورهای منطقه چشم‌انداز در دوره ۲۰۱۷-۱۹۹۰.....
۲۵.....	نمودار ۱۹: وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی در مقایسه با کشورهای OECD و اقتصادهای نوظهور.....
۲۸.....	نمودار ۲۰: وضعیت ایران در شاخص سرمایه انسانی جهانی در مقایسه با کشورهای برتر منطقه، جهان و آسیا.....
۲۹.....	نمودار ۲۱: وضعیت ایران در زیرشاخص‌های سرمایه انسانی جهانی در مقایسه با کشورهای برتر منطقه، جهان و آسیا.....
۳۰.....	نمودار ۲۲: ضریب جینی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه در دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۲.....
۳۰.....	نمودار ۲۳: داده‌های ضریب جینی کشور در مقایسه با اقتصادهای نوظهور و کشورهای OECD در دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۲.....
۳۲.....	نمودار ۲۴: مقایسه ایران با کشورهای برتر منطقه، کشور برتر آسیا و نیز اقتصادهای نوظهور در شاخص لگاتوم (۲۰۱۸-۲۰۰۷).....
۳۲.....	نمودار ۲۵: مقایسه ایران با کشورهای برتر منطقه، کشور برتر آسیا و اقتصادهای نوظهور در زیرشاخص‌های لگاتوم.....

- نمودار ۲۶: مقایسه شاخص پیشرفت اجتماعی ایران با کشورهای برتر منطقه، آسیا و جهان در دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۹ ۳۴
- نمودار ۲۷: وضعیت زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی در ایران در دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۸ ۳۴
- نمودار ۲۸: مقایسه ایران با کشورهای برتر منطقه، آسیا و جهان در شاخص فاوا (۲۰۱۰-۲۰۱۷) ۳۶
- نمودار ۲۹: وضعیت ایران در زیرشاخص‌های اصلی فاوا (۲۰۱۰-۲۰۱۷) ۳۶
- نمودار ۳۰: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص کنترل فساد در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۶... ۳۸
- نمودار ۳۱: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص اثربخشی دولت ۳۸
- نمودار ۳۲: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه، آسیا و جهان در شاخص ثبات سیاسی / نبود خشونت ۲۰۱۸-۱۹۹۶..... ۳۹
- نمودار ۳۳: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص کیفیت مقررات دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۶... ۳۹
- نمودار ۳۴: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص حاکمیت قانون دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۶... ۴۰
- نمودار ۳۵: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص پاسخ‌گویی در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۶..... ۴۱
- نمودار ۳۶: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز و برتر آسیا در شاخص قدرت در دوره ۲۰۱۹-۲۰۱۶..... ۴۳
- نمودار ۳۷: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص امنیت سایبری دوره ۲۰۱۸-۲۰۱۵..... ۴۵
- نمودار ۳۸: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منتخب در ارکان شاخص جهانی امنیت سایبری سال ۲۰۱۸..... ۴۵

مقدمه

به لحاظ تاریخی و تجربی، «توسعه» در بستر شرایط خاص تاریخی و فرهنگی جهان در فضای پس از جنگ جهانی دوم ابداع شد و توسط سازمان‌های توسعه‌ای در سطح جهانی (بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان ملل متحد...) و ملی (نهادهای برنامه‌ریز در سطح کشورها) کاربست یافت. با اشاعه توسعه در سطح جهان، مشخص شد حصول به این هدف مهم مستلزم هم‌حضور و بازیگری فعال دولت‌ها در نظام رقابت بین‌دولتی، مکان‌یابی کشورها در نظام جهانی و غلبه بر مشکلات پیچیده جبران فاصله از سوی کشورهای جامانده از قافله توسعه در رقابت فشرده سیاسی-اقتصادی است. به عبارت دیگر، توسعه یک مفهوم پویا است که عمق آن را رقابت بین‌دولتی و مسیر آن را ضرورت جبران فاصله بین کشورهای پیشگام و جامانده تشکیل می‌دهد. معیار تعیین‌کننده این فاصله، همان شاخص‌های توسعه هستند که به‌مرور زمان و تغییر اهداف توسعه، خود نیز دچار تحول می‌شوند.

منظور از شاخص‌ها، آن بخش از نتایج ملموس و عینی هستند که معمولاً در برنامه‌ها و چشم‌انداز کشورها هدف‌گذاری می‌شوند، در غالب کمیت بیان می‌شوند؛ و مشخص‌ترین اثرات و نمودهای توسعه در یک کشور هستند. بررسی کلان‌روند شاخص‌ها در تجربه بین‌المللی توسعه نشان می‌دهد که بعد از جنگ جهانی دوم و بسط توسعه تا بازاندیشی توسعه در دهه ۱۹۷۰، شاخص‌های اقتصادی و صنعتی مانند رشد اقتصادی، بهره‌وری، سرمایه‌گذاری، تولید محوری داشته‌اند [و هنوز هم دارای اولویت هستند]؛ اما به‌طور محسوس عطف به بازاندیشی در نظریه توسعه، خیزش‌های انقلابی چپ جهانی و بعدها تعیین اهداف توسعه هزاره از سوی سازمان‌های غالب جریان سرمایه‌داری، مسائل توسعه انسانی، اجتماعی- جمعیتی، فقر، سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی و غیره اولویت بیشتری یافته‌اند و شاهد گسترش شاخص‌های ترکیبی از دهه ۲۰۰۰ به بعد توسط نهادهای جهانی توسعه هستیم.

ارقام یک شاخص به‌تنهایی معرف کیفیت توسعه برای افراد کشور نیست و میانگین‌های معرف یک شاخص، نمی‌تواند نابرابری‌های توسعه در یک کشور را به‌دقت توضیح دهند. اما تجربه جهانی توسعه نشان داده، چنانچه شاخص‌ها به‌دقت سنجیده شوند و داده‌های آنها به سیاق تطبیقی با یکدیگر پیوند یافته و تبیین گردند؛ به سهم خود می‌توانند روند توسعه و دورنگاه آن را در یک کشور توضیح دهند. برای اثبات این گزاره، طبق چارچوب پیشنهادی زیر به بررسی موقعیت ایران در شاخص‌های بین‌المللی توسعه در چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و دفاعی-امنیتی طبق دیدگاه نهادهای جهانی توسعه می‌پردازیم. دوره بررسی شاخص‌ها برحسب داده‌های در دسترس چهار دهه اخیر است که برای شاخص‌های ترکیبی جدید معمولاً داده‌های سال ۲۰۰۰ به بعد موجود است. کشورهای مورد مقایسه با ایران در سطح نخست کشورهای رقیب منطقه چشم‌انداز و در سطح بعدی برخی از اقتصادهای نوظهور هستند؛ با این استدلال که مسائل توسعه اقتصادهای نوظهور با یک شکاف زمانی کوتاه با مسائل توسعه ایران متناظر

است. برای دقت در نتایج تا آنجاکه ممکن بوده، داده‌های ایران را با کشور برتر آسیا و جهان بر روی نمودار قرار داده‌ایم تا بتوانیم تصویر دقیق‌تری از تفاوت‌ها بیابیم.

چارچوب پیشنهادی برای بررسی موقعیت ایران در شاخص‌های بین‌المللی توسعه

شاخص	طبقه‌بندی	مؤسسه ارائه‌کننده	روش مطالعه
رشد اقتصادی		صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی	مقایسه سری زمانی نرخ رشد اقتصادی ایران با کشورهای برتر منطقه چشم‌انداز، کشور برتر آسیا و کشور برتر جهان به‌منظور تعیین منطقی تغییرات رشد اقتصادی و عوامل تعیین‌کننده در ثبات آن
تورم		صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی	مقایسه سری زمانی نرخ تورم ایران با کشورهای برتر منطقه (عربستان، ترکیه و غیره) و برخی از اقتصادهای نوظهور (هند، برزیل) که مسائل توسعه‌ای تقریباً مشابهی دارند.
بیکاری		سازمان بین‌المللی کار	مقایسه سری زمانی نرخ بیکاری ایران با کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز
بهره‌وری	اقتصادی	سازمان بهره‌وری آسیایی	مقایسه سری زمانی بهره‌وری ایران با کشور برتر منطقه چشم‌انداز و کشور برتر آسیا به‌منظور تعیین عوامل تأثیرگذار بر آن
درآمد سرانه (برابری قدرت خرید)		گروه بانک جهانی	مقایسه سری زمانی درآمد ایران با کشور برتر منطقه چشم‌انداز، کشور برتر آسیا و کشور برتر جهان بر مبنای برابری قدرت خرید
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی		صندوق بین‌المللی پول، آنکتاد، بانک جهانی	مقایسه سری زمانی درآمد ایران با کشور برتر منطقه چشم‌انداز، کشور برتر آسیا و کشور برتر جهان بر مبنای برابری قدرت خرید
شاخص رقابت‌پذیری جهانی		مجمع جهانی اقتصاد	مقایسه دقیق موقعیت ایران با کشور برتر منطقه چشم‌انداز، کشور برتر آسیا و کشور برتر جهان در شاخص اصلی و زیرشاخص‌های آن برای تبیین موقعیت ایران و پیشنهاد در بهبود وضعیت
توسعه انسانی		دفتر توسعه سازمان ملل متحد	مقایسه دقیق موقعیت ایران با کشور برتر منطقه چشم‌انداز، کشور برتر آسیا، کشور برتر جهان و برخی اقتصادی نوظهور مشابه با ایران در شاخص اصلی و زیرشاخص‌های آن
سرمایه انسانی جهانی		مجمع جهانی اقتصاد	مقایسه وضعیت ایران در شاخص سرمایه انسانی جهانی از سال ۲۰۱۲ به بعد با کشور برتر منطقه چشم‌انداز، کشور برتر آسیا و کشور برتر جهان
ضریب جینی		برآورد بانک جهانی، برنامه توسعه ملل متحد	مقایسه دقیق موقعیت ایران با کشور برتر منطقه چشم‌انداز، کشور برتر آسیا، کشور برتر جهان و برخی اقتصادی نوظهور مشابه با ایران
شاخص کامیابی	اجتماعی	مؤسسه لگاتوم	تبیین دلایل موقعیت ایران در این شاخص در مقایسه با کشورهای منطقه چشم‌انداز با توجه به زیرشاخص‌های آن
پیشرفت اجتماعی		مؤسسه غیرانتفاعی پیشرفت اجتماعی	موقعیت ایران در این شاخص در مقایسه با کشورهای منطقه
جامعه اطلاعاتی (شاخص توسعه فاوا)		اتحادیه بین‌المللی ارتباطات راه دور سازمان ملل متحد	مقایسه موقعیت ایران در این شاخص در مقایسه با کشورهای منطقه، کشورهای نوظهور مشابه با ایران و کشورهای برتر جهان برای تبیین مسئله
شاخص‌های حکمرانی	سیاسی	گروه بانک جهانی	مقایسه موقعیت ایران در این شاخص در مقایسه با کشورهای منتخب آسیا (منطقه چشم‌انداز، شرق و جنوب آسیا)
شاخص قدرت	دفاعی -	مؤسسه گلوبال فایرپاور	مقایسه سری زمانی شاخص قدرت نظامی در ایران با کشورهای بالاتر از خود با توجه به زیرشاخص‌ها از زمان ارائه داده‌های مؤسسه
شاخص سایبری	امنیتی	اتحادیه بین‌المللی ارتباطات راه دور سازمان ملل متحد	مقایسه سری زمانی شاخص قدرت نظامی در ایران با کشورهای بالاتر از خود با توجه به زیرشاخص‌ها از زمان ارائه داده‌های مؤسسه

۱- شاخص‌های اقتصادی توسعه

۱-۱- رشد اقتصادی

در بررسی مفهوم رشد اقتصادی یا سرعت افزایش تولید ناخالص داخلی، توجه به دو نکته اساسی ضرورت دارد: نخست، تفکیک آن به دو مؤلفه رشد تولید سرانه و رشد جمعیت است. با این وصف، بخشی از اثرات بطئی رشد اقتصادی در طول دهه‌های اخیر را باید در پرتو آهنگ سریع رشد جمعیت ایران در مقایسه با روند سایر کشورهای در حال توسعه تبیین کرد. آشکار است که ارقام بالای رشد جمعیت در کشوری چون ایران [با میانگین نرخ رشد جمعیت حدود ۲ درصد از نیمه دوم قرن بیستم تاکنون]؛ باید به‌دقت از بازدهی ارقام مربوط به رشد اقتصادی تمایز یابد. دوم، با وجود نابرابری‌های اساسی بین کشورهای فقیر و غنی و نیز نابرابری بین بخش‌های اقتصادی، تکیه بر داده‌های میانگین رشد اقتصادی - بدون در نظر گرفتن تغییرات کیفی در زندگی افراد و خانوارها - گمراه‌کننده خواهد بود.

جدول ۲ دربرگیرنده ارقام رشد اقتصادی ایران و کشورهای منتخب جهان و نیز نمودارهای ۱، ۲ و ۳ شامل مقایسه سری زمانی نرخ رشد اقتصادی ایران با کشورهای رقیب منطقه چشم‌انداز، اقتصادهای نوظهور برتر جهان و کشورهای عضو OECD است. به‌منظور تعیین منطق تغییرات رشد اقتصادی در ایران و جهان، ذکر چند نکته لازم است:

۱) ارقام ستون اول جدول ۱ که مربوط به نرخ رشد اقتصادی ایران معادل با دوره زمانی بعد از انقلاب و جنگ تحمیلی و دهه‌های برنامه‌ریزی توسعه است، معرف کاستی عملکرد رشد نسبت به میزان هدف‌گذاری شده در برنامه‌های توسعه: در بیشتر برنامه‌های توسعه، عملکرد رشد اقتصادی از هدف‌گذاری آن پایین‌تر بوده است. این ستون نشان می‌دهد در اکثر سال‌های برنامه اول و دوم توسعه و برنامه‌های مبتنی بر چشم‌انداز یعنی برنامه چهارم، پنجم و ششم عملکرد رشد از هدف‌گذاری ۸ درصد پایین‌تر بوده است (نگاه کنید به: سال‌های ۲۰۰۵ به بعد در ستون اول جدول ۱).

۲) تأثیرپذیری رشد اقتصادی ایران از شوک‌های اقتصادی برون‌زا و نوسان درآمدهای نفتی؛ متغیرهای بیرونی پیش‌بینی‌نشده مانند تحریم؛ و نیز تأثیر شرایط سیاسی در کاهش شتاب رشد کشور: به‌عنوان نمونه باید به تأثیر سال‌های انقلاب و جنگ در کاهش شتاب رشد و عدم تداوم آن و نیز تأثیر تحریم‌های هسته‌ای از سال ۲۰۱۱ به بعد اشاره کرد (نگاه کنید به: نمودارهای ۱، ۲ و ۳).

۳) چالش تداوم رشد اقتصادی در کشورهای برخوردار از منابع طبیعی: مطابق داده‌ها، متوسط رشد اقتصادی ایران در دوره برنامه‌های شش‌گانه توسعه [نگاه کنید به: سطر اول جدول ۱ از سال ۱۹۸۷ تا ۲۰۱۷]، حدود ۳٫۵ درصد و با توجه به نرّم‌های جهانی، عددی قابل توجه است. اما همانگونه که نمودارهای ۱ تا ۳ نشان می‌دهند در مقایسه با کشورهای رقیب منطقه، اقتصادهای نوظهور و کشورهای OECD، در طول سال‌های مختلف بین ارقام مثبت تا منفی نوسان زیادی دارد؛ گواهی بر اینکه رشد حاصله نه برآمده از زیرساخت‌های

نهادی مستحکم و معطوف به تولید، بلکه بیشتر به دلیل وابستگی به منابع نفتی در یک کشور برخوردار از منابع طبیعی است. به علاوه، در مقایسه با رشد خیره‌کننده و مداوم چین و هند (نمودار ۲) و برخی از کشورهای منطقه چشم‌انداز مانند ترکیه (نمودار ۱) در همین دوره زمانی، جایگاه ایران در اقتصاد جهانی در مقایسه با کشورهای فوق پایین بوده و اتکا به داده‌های رشد اقتصادی، اگر تنوع نهادی در کشور ایجاد نشده باشد،^۱ گمراه‌کننده است.

(۴) اقتصادهای در حال گذار از طریق تقویت فرایند یادگیری فناورانه، انتقال و جذب دانش علمی و فنی، سریع‌تر به مرز پیشرفت و فناوری جهانی می‌رسند: مطالعه درخشان توماس پیکتی (۱۳۹۶: ۱۴۸-۱۴۰) نشان می‌دهد رشد اقتصادی استثنایی کشورهایی چون آلمان در دوره ۱۸۷۰ تا ۱۹۱۴، اروپای غربی در دوره ۱۹۴۵ تا ۱۹۷۰ و چین و اقتصادهای نوظهور در دوره ۱۹۹۰ تاکنون؛ برای جبران عقب‌افتادگی، رسیدن به مرز نوآوری جهانی و جبران فاصله با اقتصادهای پیشرو بوده است. به واقع، حتی با یک درصد رشد اقتصادی سالانه در یک‌روند طولانی‌مدت، جامعه عمیقاً می‌تواند دگرگون شود. به‌طور مشخص، رشد تولید سرانه اروپا، آمریکای شمالی و ژاپن طی سی سال گذشته [۲۰۱۲-۱۹۸۲] به‌زحمت ۱٫۵ درصد بوده و زندگی آنان با همین نرخ رشد، دستخوش تغییرات عمده‌ای شده است. گزاره فوق و نمودار ۳ توضیح می‌دهد چرا رشد اقتصادی ایران در چهار دهه اخیر که در اکثر سال‌ها در مقایسه با کشورهای OECD قابل توجه است، اثرات ملموس چندانی با خود به همراه نداشته است:

نخست، نوسان رشد اقتصادی ایران با درآمدهای نفتی، شوک‌های برون‌زا و متغیرهای بیرونی به ویژگی ساختاری آن تبدیل شده، به‌طوری که نقاط اوج و سال‌های افزایش آن لزوماً نمی‌تواند به ایجاد تنوع نهادی و تمایز نقشی و بخشی در اقتصاد تعبیر شود. در مقابل، کشورهای OECD در دوره مورد نظر این مطالعه اگرچه متوسط رشد اقتصادی حدود ۲ درصد دارند، اما چون میراث‌دار «عصر طولانی‌مدت و طلایی اصلاح نهادی» و تداوم رشد پس از جنگ جهانی دوم هستند، با همین ارقام نیز دگرگون می‌شوند.

دوم، رشد اقتصادی در ایران در این دوره باید در مقایسه با اقتصادهای نوظهور و کشورهای در حال گذار که در چهار دهه اخیر نرخ رشد بالاتری تجربه کرده‌اند، بررسی شود. نمونه واضح و معروف این مسئله، رشد اقتصادی بالای چین و هند است، اما یافتن دیگر کشورهایی که بعضاً نرخ رشد سریع‌تری از ایران داشته‌اند؛ در کشورهای آسیای جنوب شرقی (کره جنوبی، تایوان و مالزی)، آمریکای لاتین (برزیل)، اروپای شرقی و خاورمیانه (ترکیه) کار دشواری نیست (همچنین، نگاه کنید به: نمودارهای ۱ و ۲). فشار رقابت بینادولتی از

۱. مطالعات اخیر به بررسی نقش نهادها و سیاست‌ها که عمدتاً شامل حقوق مالکیت، قوانین و مقررات، اعتماد بین افراد و ترتیبات اجتماعی دیگر از جمله سرمایه اجتماعی، تعاملات برون‌گروهی، وجود انجمن‌ها و گروه‌های اقتصادی است، به رشد اقتصادی پرداخته‌اند. اصلاحات اقتصادی- نهادی در قالب قوانین برنامه‌های توسعه می‌توانند اثر مثبت و معنی‌داری بر شتاب رشد اقتصادی داشته باشند. مباحثات سودمندی پیرامون نقش نهادها و سیاست‌ها حصول به شاخص‌های کمی توسعه، توسط برخی محققان معتبر جهانی صورت گرفته است. از جمله نگاه کنید به: آسم اوغلو و دیگران، ۲۰۰۱، رودریک، ۲۰۰۴، نورث، ۲۰۰۵ و ۲۰۱۲.

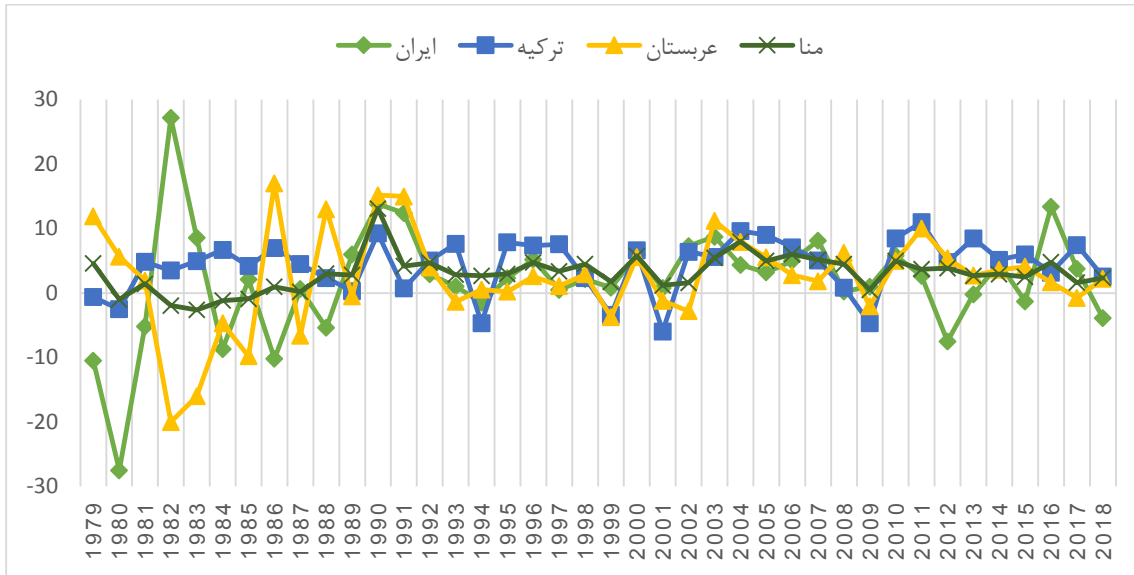
۲. پیکتی، توماس (۱۳۹۶). سرمایه در قرن بیست و یکم، ترجمه ناصر زرافشان، تهران: نی.

سوی دولت های توسعه گرای جدید و اقتصادهای نوظهور در تصاحب «فضای توسعه»، به معنی افت جایگاه ایران در اقتصاد جهانی است.

جدول ۱: وضعیت رشد اقتصادی ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۷۹

سال	ایران	ترکیه	عربستان	چین	هند	منا	OECD	جهان
۱۹۷۹	-۱۰.۵	-۰.۶۲	۱۱.۹	۷.۶	-۵.۲	۴.۶	۳.۹۶	۴.۱
۱۹۸۰	-۲۷.۵	-۲.۵	۵.۶۵	۷.۸	۶.۷۳	-۰.۹۹	۱.۴	۱.۹
۱۹۸۱	-۵.۱۷	۴.۸۵	۱.۹۴	۵.۱۷	۶	۱.۴۵	۱.۱	۱.۹۲
۱۹۸۲	۲۷.۲	۳.۵	-۲۰	۸.۹۳	۳.۴۷	-۱.۹۴	۰.۳۱	۰.۴۲
۱۹۸۳	۸.۵۶	۴.۹۷	-۱۶	۱۰.۸	۷.۳	-۲.۶	۲.۸	۲.۴
۱۹۸۴	-۸.۷	۶.۷	-۴.۷	۱۵.۱۳	۳.۸	-۱.۱۸	۴.۶	۴.۵
۱۹۸۵	۲.۱	۴.۲	-۹.۸	۱۳.۴	۵.۲	-۰.۹	۳.۷	۳.۷
۱۹۸۶	-۱۰.۲	۷	۱۷	۸.۹	۴.۸	۰.۹۶	۳	۳.۳۹
۱۹۸۷	۰.۶۵	۴.۵	-۶.۶	۱۱.۷	۳.۹	۰.۱۹	۳.۵	۳.۷
۱۹۸۸	-۵.۴	۲.۳۲	۱۳	۱۱.۲	۹.۶	۳	۴.۶	۴.۶
۱۹۸۹	۶	-۰.۲۹	-۰.۵	۴.۷	۵.۹	۲.۸	۳.۸	۳.۶۷
۱۹۹۰	۱۳.۸	۹.۲۶	۱۵.۲	۳.۹	۵.۵	۱۳.۱	۳	۲.۹
۱۹۹۱	۱۲.۴	-۰.۷۲	۱۵	۹.۳	۱	۴.۲	۱.۳۵	۱.۴
۱۹۹۲	۲.۹	۵.۰۳	۳.۹۸	۱۴.۹	۰.۵	۴.۷	۲	۱.۷۶
۱۹۹۳	۱.۰۴	۷.۶۵	-۱.۳۶	۱۳.۸	۴.۷	۲.۸۵	۱.۱۸	۱.۵۳
۱۹۹۴	-۱.۵	-۴.۶۶	۰.۵۵	۱۳	۶.۶	۲.۶۸	۳	۳
۱۹۹۵	۲.۳	۷.۸۷	۰.۲۱	۱۰.۹	۷.۶	۲.۹۷	۲.۷	۳
۱۹۹۶	۵.۲	۷.۳۸	۲.۶	۹.۹	۷.۵۵	۴.۷۴	۳	۳.۴
۱۹۹۷	۰.۵	۷.۵۸	۱.۱	۹.۲	۴	۳.۳۸	۳.۴۵	۳.۷
۱۹۹۸	۲.۱۷	۲.۳	۲.۹	۷.۸	۶.۲	۴.۵	۲.۸	۲.۵۵
۱۹۹۹	۰.۸۵	-۳.۳۸	-۳.۷۶	۷.۶	۸.۵	۱.۷۳	۳.۲۵	۳.۲۷
۲۰۰۰	۵.۹	۶.۶۴	۵.۶	۸.۵	۳.۸	۵.۷۶	۴	۴.۴
۲۰۰۱	۰.۷۸	-۵.۹۶	-۱.۲	۸.۳	۴.۸	۱.۲	۱.۴	۱.۹۴
۲۰۰۲	۷.۳	۶.۴	-۲.۸	۹.۲	۳.۸	۱.۵۹	۱.۵۵	۲.۲
۲۰۰۳	۸.۷۴	۵.۶	۱۱.۲	۱۰	۷.۹	۵.۴۷	۱.۹۷	۲.۹
۲۰۰۴	۴.۳۷	۹.۶۴	۷.۹۵	۱۰.۱	۷.۹۳	۸	۳.۱۸	۴.۴
۲۰۰۵	۳.۲	۹	۵.۵۷	۱۱.۴	۷.۹	۵	۲.۷	۳.۸۶
۲۰۰۶	۵	۷.۱۱	۲.۷۸	۱۲.۷	۸	۶	۳	۴.۳۳
۲۰۰۷	۸.۱۵	۵.۰۳	۱.۸۴	۱۴.۲	۷.۷	۵.۱۷	۲.۵۶	۴.۲
۲۰۰۸	۰.۲۵	۰.۸۴	۶.۲۵	۹.۶	۳۰.۸	۴.۴۸	۰.۲۵	۱.۸۵
۲۰۰۹	۱	-۴.۷	-۲.۰۵	۹.۴	۷.۸	۰.۵	-۳.۵	-۱.۷
۲۰۱۰	۵.۸	۸.۴۸	۵	۱۰.۶	۸.۵	۵	۲.۹	۴.۲۸
۲۰۱۱	۲.۶۵	۱۱	۱۰	۹.۵	۵.۲	۳.۷	۱.۸۷	۳.۱
۲۰۱۲	-۷.۵	۴.۸	۵.۴	۷.۸۶	۵.۴۵	۳.۸۸	۱.۲۷	۲.۵
۲۰۱۳	-۰.۱۹	۸.۵	۲.۷	۷.۷۶	۶.۴	۲.۶۸	۱.۴۷	۲.۶۵
۲۰۱۴	۴.۶	۵.۱۶	۳.۶	۷.۳	۷.۴	۲.۹۲	۲	۲.۸۴
۲۰۱۵	-۱.۳	۶	۴.۱	۶.۹	۸	۲.۵	۲.۴	۲.۸۵
۲۰۱۶	۱۳.۴	۳.۱۸	۱.۶۷	۶.۷	۸.۲	۴.۸	۱.۷۳	۲.۵۶
۲۰۱۷	۳.۷۵	۷.۴۴	-۰.۷۴	۶.۷	۷.۱۶	۱.۶	۲.۴	۳.۱۶
۲۰۱۸	-۳.۹	۲.۵۶	۲.۲	۶.۶	۶.۹۸	۲.۳۶	۲.۲	۳

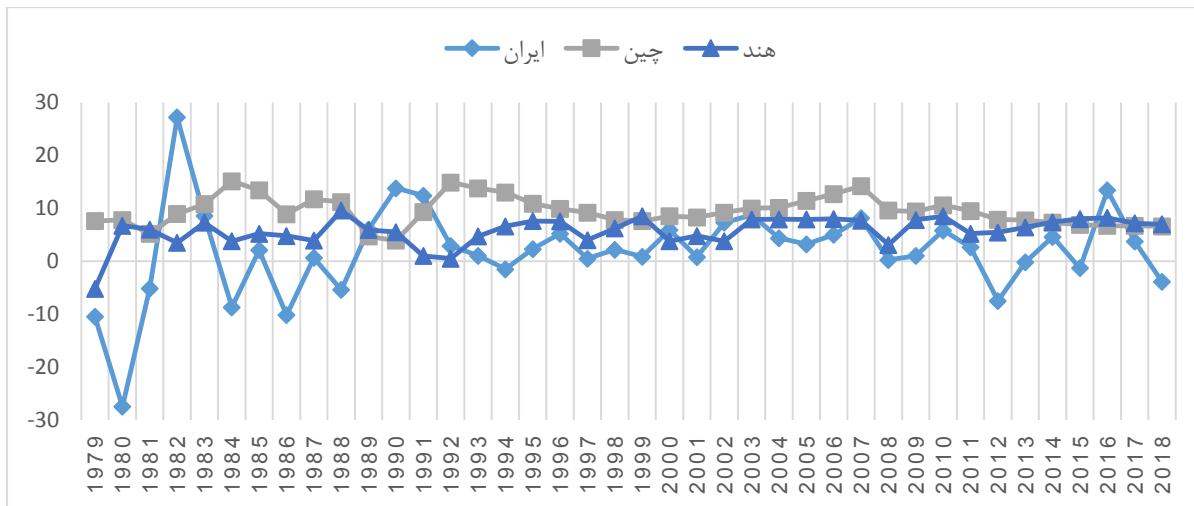
منبع: بانک جهانی

نمودار ۱: مقایسه رشد اقتصادی ایران و کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز در دوره ۱۹۷۹-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی، پردازش شده در گزارش

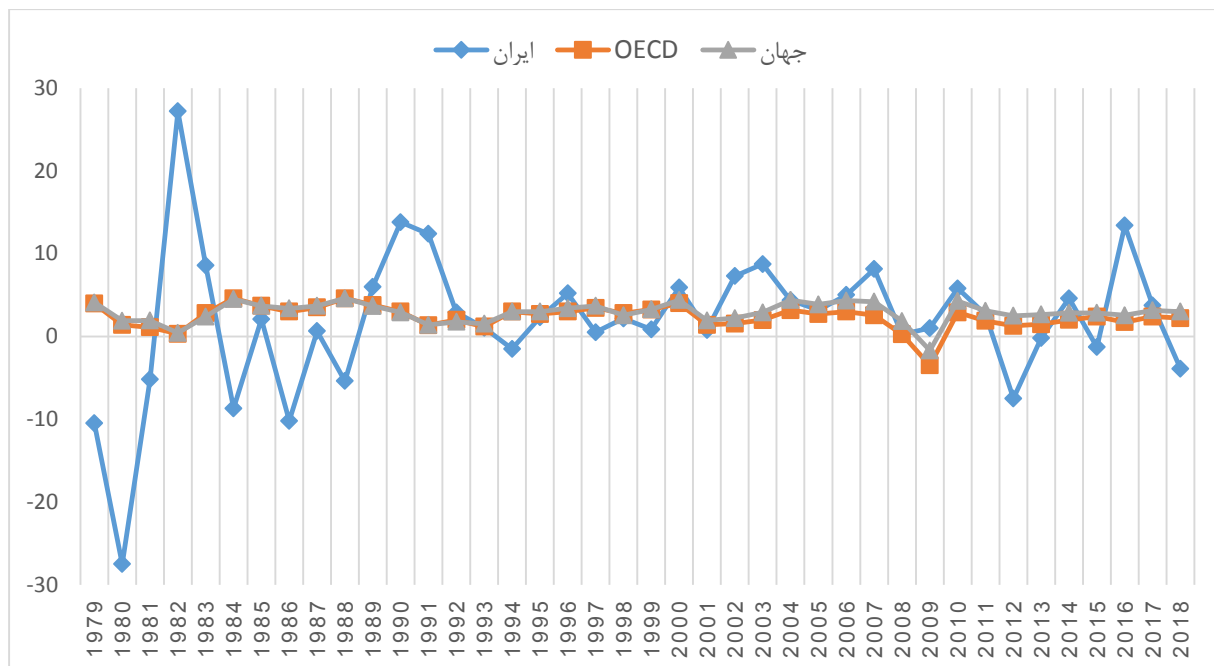
توضیحات: برخی از کشورهای منطقه چشم‌انداز مانند ترکیه موقعیت بهتری از ایران دارند. نمودار، متوسط رشد اقتصادی کشورهای منطقه منا (خاورمیانه و شمال آفریقا) را نشان می‌دهد که نزدیک به ایران است.

نمودار ۲: مقایسه رشد اقتصادی ایران، اقتصادهای نوظهور برتر در دوره ۱۹۷۹-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی، پردازش شده در گزارش

توضیحات: رشد خیره‌کننده و مداوم چین و هند با صعود موقعیت این کشورها در اقتصاد جهانی هم‌راستا است و نمودار فاصله ایران و دو کشور را در دوره زمانی مطالعه نشان می‌دهد.

نمودار ۳: مقایسه رشد اقتصادی ایران، OECD و جهان در دوره ۱۹۷۹-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی، پردازش شده در گزارش

توضیحات: کشورهای OECD در دوره مورد نظر این مطالعه اگرچه متوسط رشد اقتصادی حدود ۲ درصد دارند، اما چون میراث‌دار «عصر طولانی‌مدت و طلائی اصلاح نهادی» و تداوم رشد پس از جنگ جهانی دوم هستند، با همین ارقام نیز دگرگون می‌شوند.

۱-۲- تورم

وضعیت شاخص‌های اقتصادی از جمله رشد، درآمد سرانه و بیکاری، پس از در نظر گرفتن موقعیت آنها نسبت به افزایش شاخص متوسط قیمت کالاها و خدمات مصرفی (نرخ تورم) معنی‌دار خواهد بود. کاهش نرخ تورم به منظور تثبیت سایر شاخص‌های توسعه نقش کلیدی دارد و تورم بالا، در صورت توأم شدن با ایستایی رشد اقتصادی (رشد منفی) و افزایش بیکاری می‌تواند اثرات منفی بیشتری داشته باشد و وضعیت رکود تورمی را به‌مانند سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ در کشور ایجاد کند.

جدول ۲ دربرگیرنده ارقام تورم ایران و کشورهای منتخب جهان و نمودارهای ۴ و ۵ شامل مقایسه سری زمانی تورم در ایران با کشورهای برتر منطقه چشم‌انداز، اقتصادهای نوظهور برتر جهان و کشورهای OECD است. در اینجا ذکر چند نکته لازم است:

- جدول ۳ دربرگیرنده ارقام تورم ایران و کشورهای منتخب جهان است. از دهه ۱۹۸۰ و به‌طور خاص از دهه ۱۹۹۰ به این‌سو، مهار تورم به مهم‌ترین سیاست اقتصادی در بسیاری از کشورها تبدیل شده است. از این دوره زمانی، اقتصاددانان بازار آزاد کشورها را متقاعد کرده‌اند که ثبات اقتصادی - که بنا به تعریف به معنای میزان تورم بسیار کم (به‌طور ایده‌آل صفر) است - باید محقق شود و میزان تورم پیشنهادی بین ۱ تا ۳

درصد بوده است.^۱ به کشورهای مختلف توصیه شد که هزینه‌ها و مخارج دولتی را بررسی کنند تا کسری بودجه به تورم دامن نزنند. به‌علاوه کشورها تشویق شدند که به بانک مرکزی خود استقلال دهند تا بتواند نرخ بهره به سطوح بالا برساند. چنان‌که جدول ۲ نشان می‌دهد این سیاست‌های سخت‌ضدتورمی در بسیاری از کشورها موفق بود، طوری که در برخی از اقتصادهای نوظهور مانند برزیل شرایط ابرتورم^۲ نیمه اول دهه ۱۹۹۰ به تورم ۳٫۶ درصد (ستون ششم جدول ۲) در سال رسیده و در سطح جهان نیز (ستون آخر جدول ۲) به کمتر از ۳ درصد رسیده است. ذکر این نکته لازم است که تثبیت تورم در حدود ۳ درصد در سطح جهان بعد از دهه ۱۹۹۰ تاکنون، لزوماً به معنای ثبات اقتصادی جهان نبوده؛ چراکه به‌رغم سیاست‌های سخت‌ضدتورمی شاهد افزایش تناوب و ابعاد بحران‌های مالی و بانکی؛ مسئله بفرنج کاهش امنیت شغلی؛ افزایش مشاغل بخش غیررسمی و مشاغل موقتی هستیم. بنابراین، تورم در سطح نزدیک به صفر توجیه‌کننده سیاست‌هایی است که در خدمت صاحبان دارایی‌های مالی قرار دارد و به زیان ثبات بلندمدت و رشد اقتصادی است و تورم در سطوح پایین تا متوسط در اقتصادهای نوظهوری چون هند، چین و ترکیه (نگاه کنید به: نمودارهای ۴ و ۵) می‌تواند نقش محرک را برای سرمایه‌گذاری و رشد داشته باشد.

■ با این وجود، زمانی که بررسی تطبیقی نرخ تورم در ایران و سایر اقتصادهای نوظهور و رقبای منطقه مدنظر باشد؛ در بیشتر سال‌های ۲۰۱۸-۱۹۷۹، ایران یکی از ۱۰ کشور دارای تورم بالا بوده است. تورم در دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۸ در کشورهای ثروتمند اروپای غربی و آمریکای شمالی، حدود ۲ درصد و در اقتصادهای نوظهور زیر ۸ درصد بوده است (نمودار ۵). به‌واقع، نوسانات بالا و تکانه‌های شدید نرخ تورم در دوره زمانی مذکور یعنی سال‌های تثبیت تورم در اقتصادهای نوظهور، آسیب زیادی به کشور وارد کرده است.

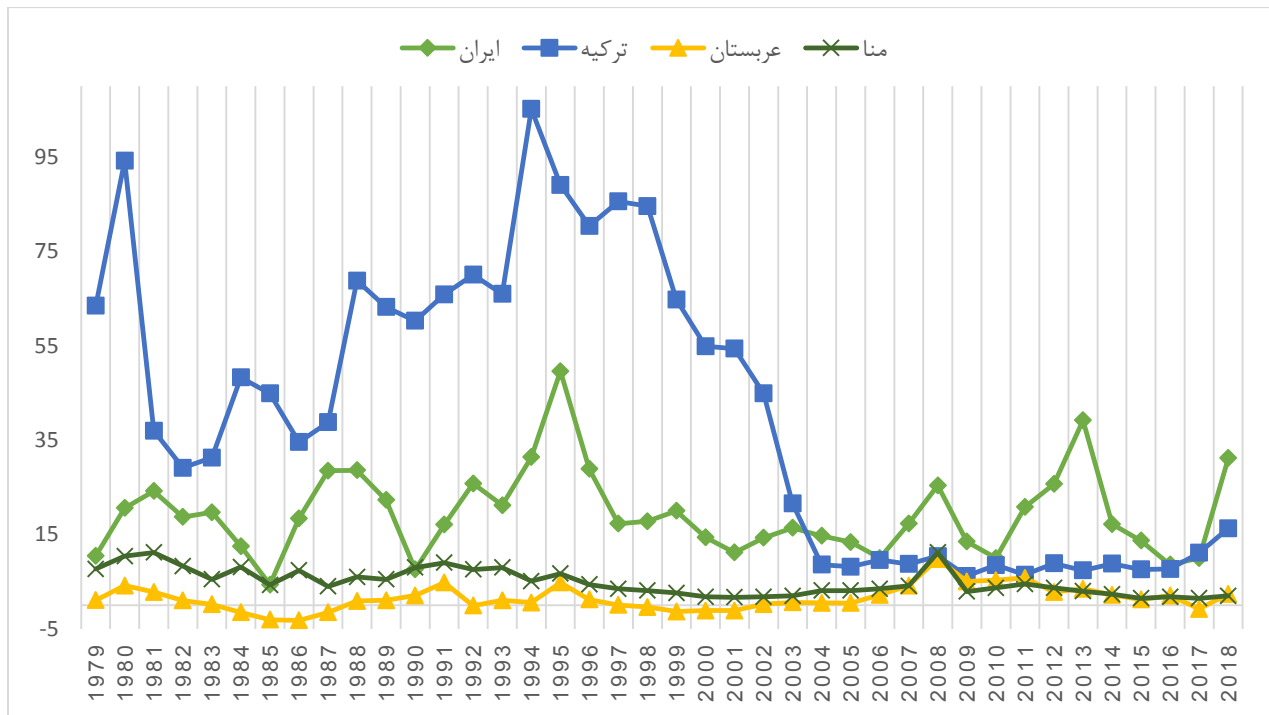
۱. این رقم را استنلی فیشر اقتصاددان ارشد صندوق بین‌المللی پول بین سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۱ پیشنهاد کرده بود. برای آگاهی بیشتر: نگاه کنید به: چانگ، هاجون (۱۳۹۲). بیست و سه گفتار درباره سرمایه‌داری، ترجمه ناصر زرافشان، تهران: مهریستا، ۱۰۹-۱۰۵.

۲. Hyperinflation: شرایط ابرتورمی شرایطی است که در آن قیمت‌ها بسیار سریع افزایش می‌یابند و واحد پول به‌سرعت ارزش خود را از دست می‌دهد. تعاریف تکنیکی ابرتورم یکسان نیست. تورم سالانه در حدود ۱۰۰ درصد در طول سه سال و تورم ماهانه ۵۰ درصد دو نمونه از تعاریف تکنیکی ابرتورم است و طبق این تعریف و با نگاه به ستون مربوط به برزیل در جدول ۲، سال‌های ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۴ می‌تواند مصداق ابرتورم در برزیل باشد.

جدول ۲: وضعیت تورم در ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۱۹۷۹-۲۰۱۸

سال	ایران	ترکیه	عربستان	هند	برزیل	منا	OECD	جهان
۱۹۷۹	۱۰.۴۸	۶۳.۵	۱.۰۸	۶.۲		۷.۷	۱۰.۱	
۱۹۸۰	۲۰.۶	۹۴.۲	۴.۱۶	۱۱.۳		۱۰.۴	۱۳.۵	
۱۹۸۱	۲۴.۲	۳۷	۲.۷۹	۱۳.۱	۱۰۱.۷	۱۱.۲	۱۳.۳	۱۲.۵
۱۹۸۲	۱۸.۷	۳۹.۱۳	۱.۰۲	۷.۸	۱۰۰.۵	۸.۳	۱۰.۷	۹.۲
۱۹۸۳	۱۹.۷	۳۱.۳	۰.۱۹	۱۱.۸	۱۳۵	۵.۵	۸.۶	۸.۸۷
۱۹۸۴	۱۲.۵	۴۸.۳	-۱.۵	۸.۳	۱۹۲	۸.۱	۷	۸.۲
۱۹۸۵	۴.۳۸	۴۴.۹	-۳.۰۵	۵.۵	۲۲۵	۴.۲	۶	۶.۹
۱۹۸۶	۱۸.۴	۳۴.۶	-۳.۲	۸.۷	۱۴۷	۷.۴	۴.۲	۵.۸
۱۹۸۷	۲۸.۵	۳۸.۸	-۱.۵	۸.۸	۲۲۸.۳	۴	۴.۳۵	۵.۷۵
۱۹۸۸	۲۸.۶	۶۸.۸	۰.۹	۹.۳	۶۲۹	۶	۵	۷.۱
۱۹۸۹	۲۲.۳	۶۳.۲	۱.۰۳	۷.۰۷	۱۴۳	۵.۵	۵.۷	۷
۱۹۹۰	۷.۶	۶۰.۳	۲.۰۷	۸.۹	۲۹۴۷.۷	۸	۶.۴	۸.۲
۱۹۹۱	۱۷.۱	۶۵.۹	۴.۸	۱۳.۸	۴۳۲.۷	۹	۵.۸	۹
۱۹۹۲	۲۵.۸	۷۰.۰۷	-۰.۰۷	۱۱.۷	۹۵۱.۹	۷.۶	۴.۳	۷.۶
۱۹۹۳	۲۱.۲	۶۶	۱.۰۵	۶.۳	۱۹۲۷.۳	۸	۴.۵	۷.۵
۱۹۹۴	۳۱.۴	۱۰۵.۲	۰.۵۶	۱۰.۲	۲۰۷۵.۸	۵.۱	۲.۸۷	۱۰.۵
۱۹۹۵	۴۹.۶	۸۹.۱	۴.۸	۱۰.۲	۶۶.۰۱	۶.۷	۳.۹۸	۹.۲
۱۹۹۶	۲۸.۹	۸۰.۴	۱.۲	۸.۹۷	۱۵.۷۵	۴.۴	۲.۸۹	۶.۶
۱۹۹۷	۱۷.۳	۸۵.۶	۰.۰۵۷	۷.۱۶	۶.۹۲	۳.۵	۲.۱	۵.۵
۱۹۹۸	۱۷.۸	۸۴.۶	-۰.۳۷	۱۳.۲	۳.۱۹	۳.۱	۱.۹۵	۵.۲
۱۹۹۹	۲۰	۶۴.۸	-۱.۳۳	۴.۶	۴.۸۵	۲.۶	۲.۱	۳.۱
۲۰۰۰	۱۴.۴	۵۴.۹	-۱.۱۲	۴	۷.۰۴	۱.۸	۲.۹۷	۳.۴
۲۰۰۱	۱۱.۲	۵۴.۴	-۱.۱۲	۳.۷	۶.۸	۱.۷	۲.۹۱	۳.۹
۲۰۰۲	۱۴.۳	۴۴.۹	۰.۲۴	۴.۲	۸.۴	۱.۸	۲.۴۴	۲.۹۸
۲۰۰۳	۱۶.۴	۲۱.۶	۰.۶	۳.۸	۱۴.۷	۱.۹۸	۲	۳
۲۰۰۴	۱۴.۷	۸.۵۹	۰.۵	۳.۷	۶.۵	۳.۱	۲.۲	۳.۳۸
۲۰۰۵	۱۳.۴	۸.۱۷	-۰.۴۷	۴.۲	۶.۸	۳.۱	۲.۴	۴.۱
۲۰۰۶	۱۰	۹.۵۹	۲.۲	۵.۷	۴.۱۸	۳.۵	۲.۴۹	۴.۲
۲۰۰۷	۱۷.۳	۸.۷۵	۴.۱۶	۶.۳۷	۳.۶	۴.۱	۲.۴۵	۴.۸
۲۰۰۸	۲۵.۴	۱۰.۴	۹.۸	۸.۳	۵.۶	۱۱.۲	۴	۸.۹
۲۰۰۹	۱۳.۵	۶.۲	۵.۰۵	۱۰.۸	۴.۸۸	۲.۹	-۰.۹۲	۲.۹
۲۰۱۰	۱۰	۸.۵	۵.۳	۱۱.۹	۵.۰۳	۳.۷	۱.۸	۳.۳
۲۰۱۱	۲۰.۸	۶.۴۷	۵.۸	۸.۸	۶.۶	۴.۵	۳.۳	۴.۸
۲۰۱۲	۲۵.۷	۸.۸۹	۲.۸	۹.۳	۵.۴	۳.۷	۲.۴۷	۳.۷۸
۲۰۱۳	۳۹.۲	۷.۴	۳.۵	۱۰.۹	۶.۲	۲.۹۶	۱.۴	۲.۶
۲۰۱۴	۱۷.۲	۸.۸	۲.۲	۶.۳	۶.۳	۲.۳۴	-۰.۵۹	۲.۳
۲۰۱۵	۱۳.۷	۷.۶	۱.۲	۵.۸	۹.۰۲	۱.۵	۰.۳	۱.۴
۲۰۱۶	۸.۶	۷.۷	۲.۰۵	۴.۹	۸.۷	۱.۸	۰.۴۴	۱.۴۷
۲۰۱۷	۹.۹۸	۱۱.۱	-۰.۸	۲.۴	۳.۴	۱.۵	۱.۸	۲.۱
۲۰۱۸	۳۱.۲	۱۶.۳	۲.۴	۴.۸	۳.۶	۲	۱.۸۸	۲.۴۸

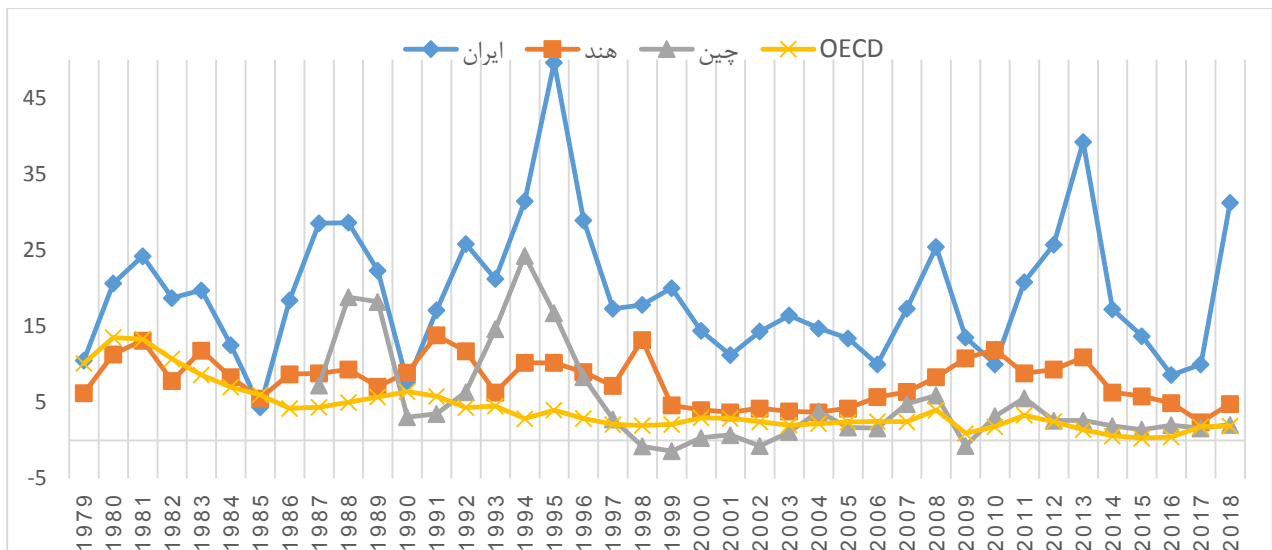
منبع: بانک جهانی

نمودار ۴: مقایسه نرخ تورم ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز در دوره ۱۹۸۹-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی، پردازش شده در گزارش

توضیحات: تورم در ایران بسیار بالاتر از متوسط کشورهای منطقه منا و رقبای منطقه چشم‌انداز است.

نمودار ۵: مقایسه نرخ تورم ایران، اقتصادهای نوظهور برتر و کشورهای OECD در دوره ۱۹۸۹-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی، پردازش شده در گزارش

توضیحات: تورم در دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۸ در کشورهای ثروتمند اروپای غربی و آمریکای شمالی، حدود ۲ درصد و در اقتصادهای نوظهور زیر ۸ درصد بوده است.

۱-۳- بیکاری

بیکاری به مثابه یک پدیده مخرب اقتصادی- اجتماعی، پیامدهای مختلفی از جمله فقر، افزایش فاصله طبقاتی و آسیب های اجتماعی را به دنبال دارد. بهبود شاخص بیکاری تنها با تلاش بخش عمومی مسیر نیست، بلکه از یک سو، از دینامیسم های اقتصادی و دوره های رکود و رونق اقتصادی در سطح جهان متأثر بوده و از سوی دیگر، نیازمند بازساخت اقتصادی کشور و فعال کردن زنجیره کسب و کارها است. در این بخش، داده های مربوط به نرخ بیکاری و نرخ مشارکت نیروی کار بررسی خواهد شد.

جدول ۳ دربرگیرنده ارقام بیکاری ایران و کشورهای منتخب جهان و نمودارهای ۶ و ۷ شامل مقایسه سری زمانی بیکاری در ایران با کشورهای برتر منطقه چشم انداز، اقتصادهای نوظهور برتر جهان و کشورهای عضو OECD است. ذکر این نکته لازم است که هدف گذاری بیشتر برنامه های توسعه کشور بر روی نرخ بیکاری زیر ۱۰ درصد بوده؛ اما طبق داده ها، ایران یکی از کشورهای دارای نرخ بیکاری بالا در مقایسه با کشورهای منطقه و اقتصادهای نوظهور است (نگاه کنید به: نمودارهای ۶ و ۷). همچنین مطابق جدول ۳ نرخ بیکاری در ایران طی دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۱ بالاتر از متوسط جهان و در حدود متوسط منطقه مناست.

برای ارزیابی دقیق تر وضعیت نیروی کار کشور باید داده های نرخ مشارکت نیروی کار را نیز مورد توجه قرار داد.^۱ نرخ مشارکت نیروی کار، عبارت است از نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) به جمعیت در سن کار (جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر). نرخ مشارکت اقتصادی پایین نشان از آن دارد که درصد قابل توجهی از جمعیت در سنین فعالیت در بازار کار حضور ندارند و در حقیقت از زمره جمعیت فعال کشور خارج هستند. این مسئله ممکن است دلایل گوناگونی داشته باشد، اما در مجموع به معنی عدم مدیریت صحیح و اصولی منابع انسانی، به کارگیری آن و نیز نابسامانی شرایط اقتصادی است.

نمودار ۸ شامل مقایسه نرخ مشارکت نیروی کار در ایران، اقتصادهای نوظهور برتر، منطقه منا و جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰ است که روند کاهشی آن را از نیمه دوم دهه ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۱۴ و نیز پایین بودن آن را نسبت به سایر کشورهای منتخب نشان می دهد. معمولاً سه علت برای پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی وجود دارد:

- ساختار سنی جوان کشور؛

- عدم تمایل یا عدم وجود پتانسیل لازم در بازار کار کشور برای ورود زنان؛

- خروج زود هنگام از بازار کار در سنین بالاتر.

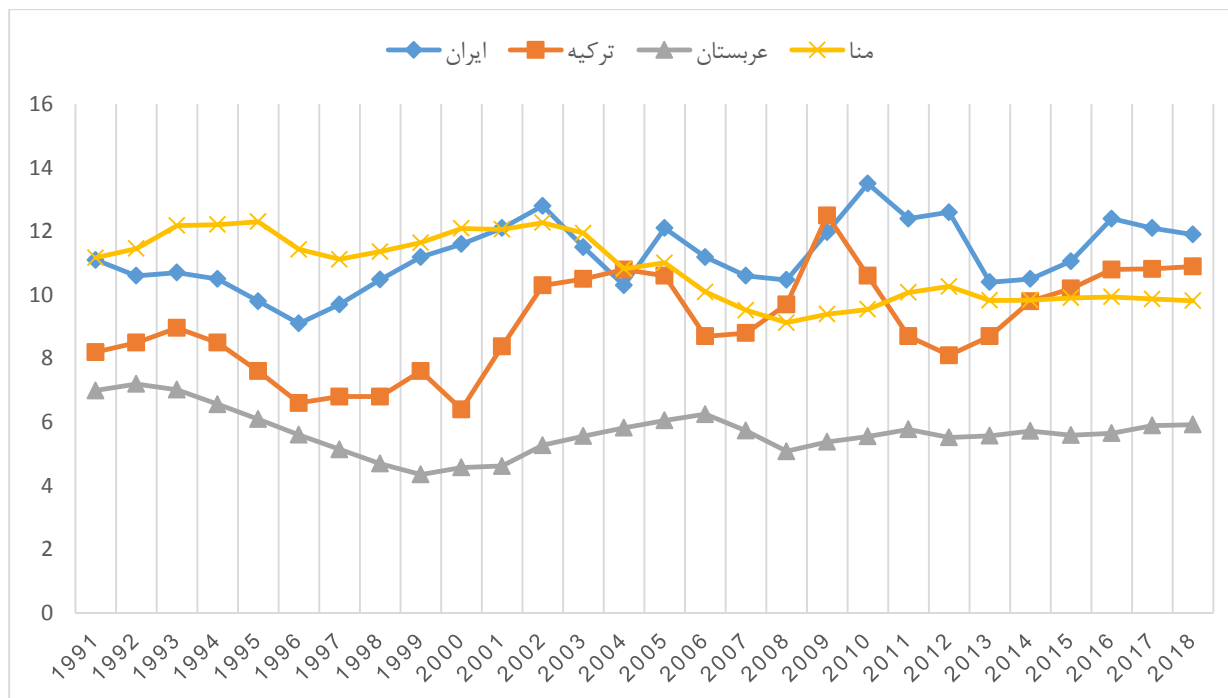
مطابق نمودار ۸، از سال ۲۰۱۴ به بعد نرخ مشارکت نیروی کار اندکی افزایش یافته است که احتمال می رود با توجه به عدم تغییر در بافت جمعیتی، علت آن را باید در کاهش میزان خروج زود هنگام نیروی کار از بازار کار در سنین بالاتر جست. مع الوصف، با افزایش پتانسیل لازم در بازار کار کشور برای ورود زنان شاهد افزایش بیشتر در نرخ مشارکت نیروی کار در دهه های آینده خواهیم بود.

1. Labor force participation rate

جدول ۳: وضعیت بیکاری در ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۱۹۹۱-۲۰۱۸

سال	ایران	ترکیه	عربستان	هند	چین	منا	OECD	جهان
۱۹۹۱	۱۱.۱	۸.۲	۶.۹۹	۲.۳۶	۲.۴	۱۱.۲	۶.۷	۴.۴
۱۹۹۲	۱۰.۶	۸.۵	۷.۲۰	۲.۴۱	۲.۴	۱۱.۵	۷.۲	۴.۵
۱۹۹۳	۱۰.۷	۸.۹۶	۷.۰۲	۲.۵۷	۲.۷	۱۲.۲	۷.۷	۴.۹
۱۹۹۴	۱۰.۵	۸.۵	۶.۵۶	۲.۵۹	۲.۹	۱۲.۲	۷.۸	۵.۱
۱۹۹۵	۹.۸	۷.۶	۶.۰۹	۲.۶۱	۳	۱۲.۳	۷.۵	۵.۲
۱۹۹۶	۹.۱	۶.۶	۵.۶۰	۲.۶۶	۳.۱	۱۱.۴	۷.۴	۵.۳
۱۹۹۷	۹.۷	۶.۸	۵.۱۴	۲.۶۳	۳.۲	۱۱.۱	۷.۱	۵.۳
۱۹۹۸	۱۰.۴۸	۶.۸	۴.۶۹	۲.۶۷	۳.۲	۱۱.۴	۷.۰	۵.۵
۱۹۹۹	۱۱.۱۹	۷.۶	۴.۳۵	۲.۷۴	۳.۳	۱۱.۶	۶.۷	۵.۶
۲۰۰۰	۱۱.۶	۶.۴	۴.۶	۲.۷	۳.۳	۱۲.۱	۶.۳	۵.۵
۲۰۰۱	۱۲.۱	۸.۴	۴.۶	۲.۹	۳.۸	۱۲.۱	۶.۳	۵.۶
۲۰۰۲	۱۲.۸	۱۰.۳	۵.۳	۳.۱	۴.۲	۱۲.۳	۶.۹	۵.۸
۲۰۰۳	۱۱.۵	۱۰.۵	۵.۶	۳.۲	۴.۶	۱۱.۹	۷.۱	۵.۹
۲۰۰۴	۱۰.۳	۱۰.۸	۵.۸	۳.۱	۴.۵	۱۰.۸	۷.۰	۵.۷
۲۰۰۵	۱۲.۱	۱۰.۶	۶.۱	۳.۱	۴.۵	۱۱.۰	۶.۶	۵.۶
۲۰۰۶	۱۱.۲	۸.۷	۶.۳	۲.۷	۴.۴	۱۰.۱	۶.۱	۵.۲
۲۰۰۷	۱۰.۶	۸.۸	۵.۷	۲.۴	۴.۳	۹.۵	۵.۶	۴.۹
۲۰۰۸	۱۰.۵	۹.۷	۵.۱	۲.۳	۴.۶	۹.۱	۵.۹	۴.۹
۲۰۰۹	۱۲.۰	۱۲.۵	۵.۴	۲.۵	۴.۷	۹.۴	۸.۱	۵.۶
۲۰۱۰	۱۳.۵	۱۰.۶	۵.۶	۲.۴	۴.۵	۹.۵	۸.۳	۵.۵
۲۰۱۱	۱۲.۴	۸.۷	۵.۸	۲.۵	۴.۵	۱۰.۱	۸.۰	۵.۳
۲۰۱۲	۱۲.۶	۸.۱	۵.۵	۲.۷	۴.۶	۱۰.۳	۷.۹	۵.۴
۲۰۱۳	۱۰.۴	۸.۷	۵.۶	۲.۸	۴.۶	۹.۸	۷.۹	۵.۴
۲۰۱۴	۱۰.۵	۹.۸	۵.۷	۲.۸	۴.۶	۹.۸	۷.۴	۵.۲
۲۰۱۵	۱۱.۱	۱۰.۲	۵.۶	۲.۸	۴.۶	۹.۹	۶.۸	۵.۲
۲۰۱۶	۱۲.۴	۱۰.۸	۵.۷	۲.۷	۴.۵	۹.۹	۶.۳	۵.۲
۲۰۱۷	۱۲.۱	۱۰.۸	۵.۹	۲.۶	۴.۴	۹.۹	۵.۸	۵.۰
۲۰۱۸	۱۱.۹	۱۰.۹	۵.۹	۲.۶	۴.۴	۹.۸	۵.۳	۵.۰

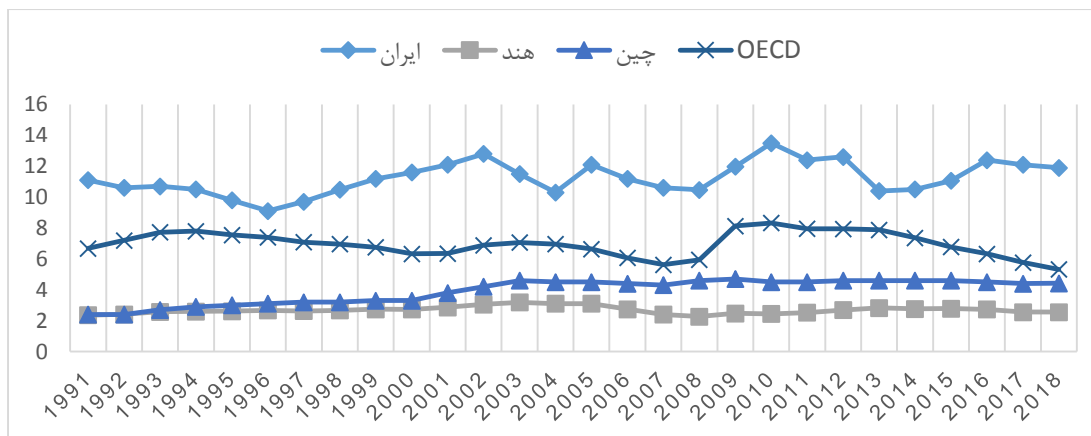
منبع: بانک جهانی (برآورد شده از سازمان بین‌المللی کار)

نمودار ۶: مقایسه نرخ بیکاری ایران و کشورهای منتخب منطقه چشم‌انداز در دوره ۱۹۹۱-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی (برآورد شده از سازمان بین‌المللی کار)

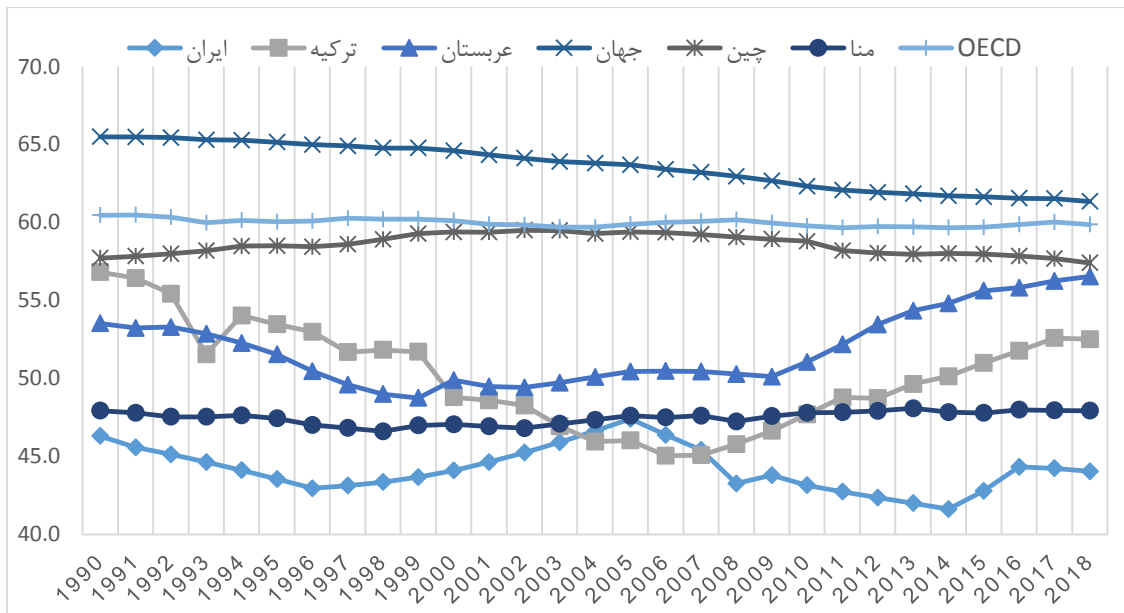
توضیحات: داده‌ها برگرفته از بانک جهانی و برآورد سازمان بین‌المللی کار است. بیکاری در ایران طی دوره ۱۹۹۱-۲۰۱۸ بالاتر از رقبای منطقه و در حدود متوسط منطقه منا است.

نمودار ۷: مقایسه نرخ بیکاری ایران، اقتصادهای نوظهور برتر و کشورهای OECD در دوره ۱۹۹۱-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی (برآورد شده از سازمان بین‌المللی کار)

توضیحات: داده‌ها برگرفته از بانک جهانی و برآورد سازمان بین‌المللی کار است. ایران دارای نرخ بیکاری بالا در مقایسه با اقتصادهای نوظهور است.

نمودار ۸: مقایسه نرخ مشارکت نیروی کار در ایران، اقتصادهای نوظهور برتر، منطقه منا و جهان در دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۸

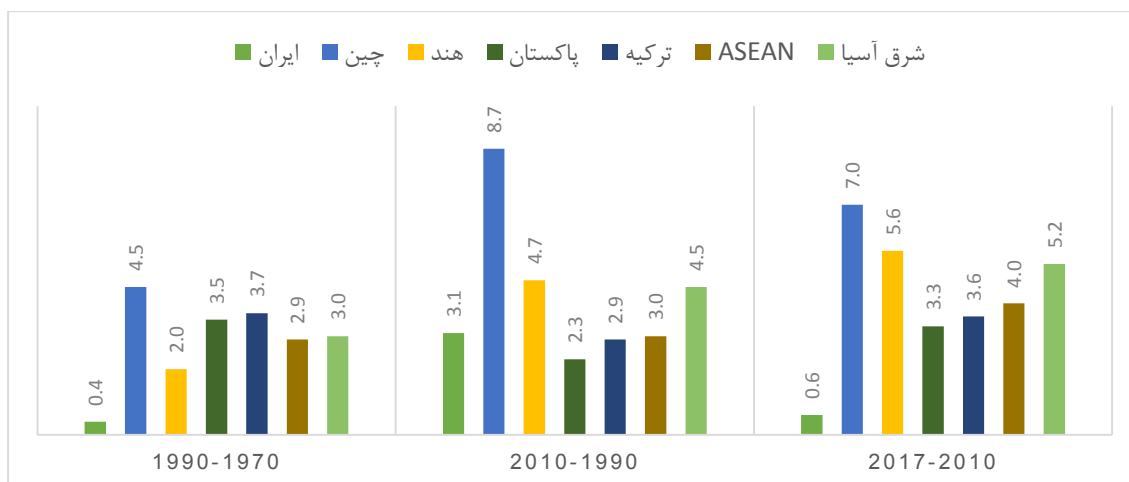
منبع: بانک جهانی (برآورد شده از سازمان بین‌المللی کار)

توضیحات: ارقام برحسب درصد است. مشارکت نیروی کار در ایران پایین‌تر از متوسط منطقه منا و کشورهای توسعه‌گرا مانند ترکیه و چین است.

۱-۴- بهره‌وری

امروزه در همه کشورهای توسعه‌یافته یا در حال توسعه به اهمیت بهره‌وری به‌عنوان یکی از ضرورت‌های توسعه اقتصادی و کسب برتری رقابتی در عرصه‌های بین‌المللی تأکید دارند، زیرا در دنیای کنونی رقابت در صحنه‌های جهانی، ابعاد دیگری به خود گرفته و تلاش برای نیل به سطح بهره‌وری بالاتر یکی از پایه‌های اصلی این رقابت‌ها را تشکیل می‌دهد. بهره‌وری یکی از مفاهیم مهم در اقتصاد به شمار می‌آید که رابطه بین استفاده از عوامل تولید و محصول تولیدشده را نشان می‌دهد. از سوی سازمان‌های بین‌المللی برای بهره‌وری، تعاریف مختلفی مطرح شده است: به‌عنوان مثال سازمان بین‌المللی کار، بهره‌وری را «تولید محصولات مختلف با ادغام چهار عامل اصلی زمین، سرمایه، کار و سازمان‌دهی» تعریف می‌کند.

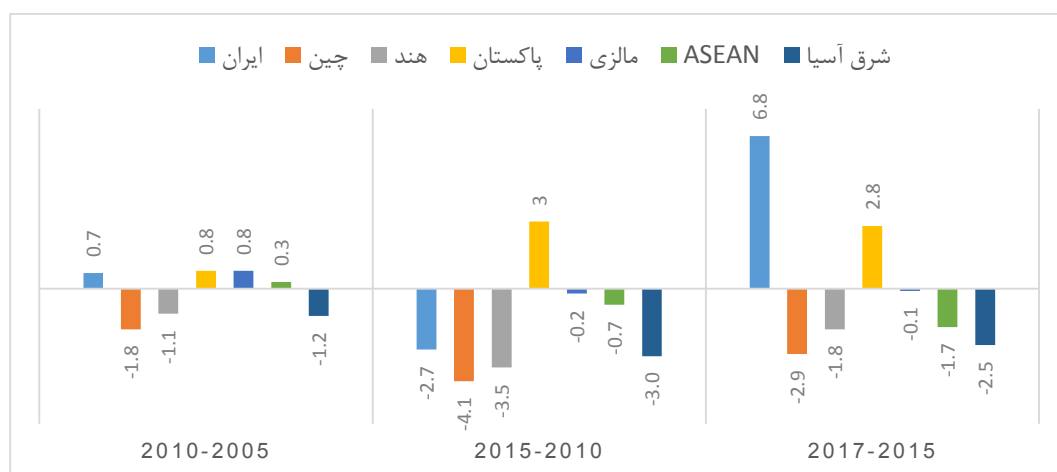
طی سه دهه گذشته تعدادی از کشورهای آسیای جنوب شرقی یا همان دولت‌های توسعه‌گرای هسته مرکزی شرق آسیا (ژاپن، کره، مالزی و سنگاپور) از رشد اقتصادی چشمگیری برخوردار بوده‌اند. بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد که این کشورها سهم قابل توجهی از رشد اقتصادی خود را نه از طریق سرمایه‌گذاری‌های جدید، بلکه از طریق بهبود ساختارهای مدیریتی، نیروی انسانی، تجهیزات و ماشین‌آلات به دست آورده‌اند. نمودارهای ۹، ۱۰ و ۱۱ شامل مقایسه سری زمانی رشد بهره‌وری نیروی کار، سرمایه و کل عوامل تولید بین ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۱۹۷۰-۲۰۱۷ است.

نمودار ۹: رشد بهره‌وری نیروی کار در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۲۰۱۷-۱۹۷۰

منبع: APA PRODUCTIVITY DATABOOK, 2019

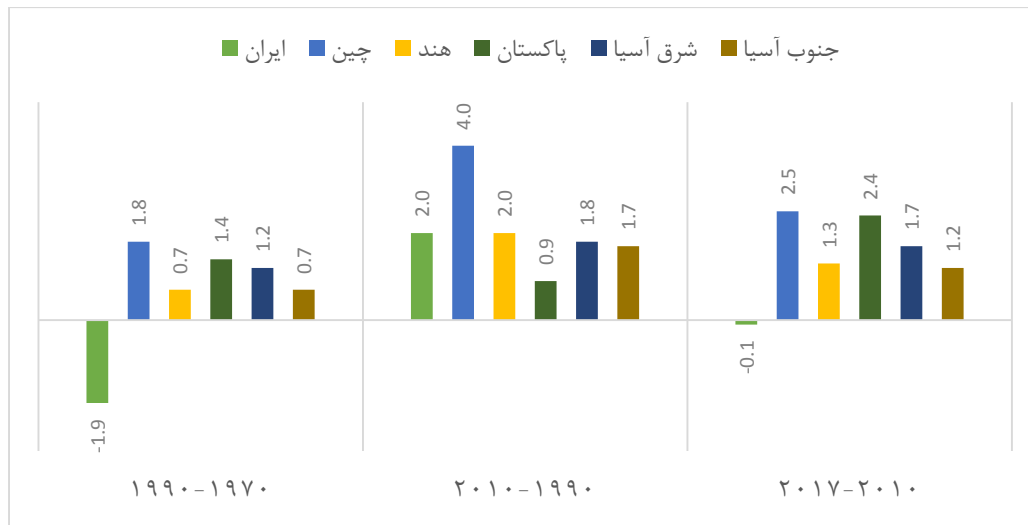
توضیحات: ستون‌ها معرف میانگین نرخ رشد سالانه GDP به قیمت‌های پایه ثابت برحسب یک ساعت کار در ۲۰۱۷-۲۰۱۰، ۲۰۱۰-۱۹۹۰ و ۱۹۹۰-۱۹۷۰ هستند. مطابق نمودار رشد بهره‌وری نیروی کار در ایران در دوره ۲۰۱۰-۱۹۹۰ افزایش یافت و بالاتر از برخی رقبای منطقه و در اندازه کشورهای آسه آن بود، اما در دوره ۲۰۱۷-۲۰۱۰ مجدداً افول کرده است. از بین کشورهای مورد مقایسه، بالاترین نرخ بهره‌وری نیروی کار مربوط به اقتصادهای نوظهور چین و هند است که بنیاد توسعه این کشورها در مقایسه با کشورهای غربی کاربر است نه سرمایه‌بر.

نمودار ۱۰: رشد بهره‌وری سرمایه در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۲۰۱۷-۲۰۰۵

منبع: APA PRODUCTIVITY DATABOOK, 2019

توضیحات: ستون‌ها معرف میانگین نرخ رشد سالانه GDP قیمت ثابت از جانب منابع سرمایه در ۲۰۱۷-۲۰۱۵، ۲۰۱۵-۲۰۱۰ و ۲۰۱۰-۲۰۰۵ هستند. مطابق نمودار بهره‌وری سرمایه در ایران در دوره ۲۰۱۷-۲۰۱۵ جهش بالایی داشته که احتمالاً متأثر از گشایش پسانحريم در زمینه سرمایه است. رشد بهره‌وری سرمایه در پاکستان بهتر از بقیه کشورها است. ارقام منفی بهره‌وری سرمایه در کشورهای شرق آسیا، آسه آن، هند و چین نیز توسعه اقتصادی بازارمحور با تقدم نیروی کار بر سرمایه را نشان می‌دهد.

نمودار ۱۱: رشد بهره‌وری کل عوامل تولید در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۱۹۷۰-۲۰۱۷

منبع: APA PRODUCTIVITY DATABOOK, 2019

توضیحات: ستون‌ها معرف میانگین نرخ رشد سالانه بهره‌وری کل عوامل تولید در ۲۰۱۷-۲۰۱۰، ۲۰۱۰-۱۹۹۰ و ۱۹۹۰-۱۹۷۰ هستند. بهره‌وری عوامل تولید در ایران در دوره ۲۰۱۰-۱۹۹۰ افزایش یافت و بالاتر از متوسط شرق و جنوب آسیا در رده هند قرار گرفت. مطابق انتظار در کل دوره وضعیت چین، پاکستان و شرق آسیا بهتر از سایر کشورها است.

۱-۵- درآمد سرانه (برابری قدرت خرید)

این شاخص، معیاری تعدیل‌شده و مناسب‌تر از تولید ناخالص داخلی برای شناخت وضعیت و توانمندی اقتصادی یک کشور است، زیرا در آن عامل جمعیت نیز به حساب آمده است. در واقع، درآمد سرانه سهم هر فرد از میزان تولید کالاها و خدمات انجام گرفته در یک کشور را بیان می‌کند تا حجم تولید به تنهایی مبنای قضاوت قرار نگیرد و توانمندی و رفاه جامعه با تعیین سهم هر فرد محاسبه و نشان داده شود. برای نمونه و در دوره بعد از انقلاب، حجم تولید ناخالص داخلی در همه برنامه‌ها روند صعودی داشته و بر مبنای حجم تولید ناخالص داخلی ایران یکی از سه کشور اول منطقه بوده است؛ اما بر مبنای درآمد سرانه [در رده‌بندی‌های جهانی و منطقه‌ای]، در رتبه‌ای پایین‌تر قرار می‌گیرد. به همین دلیل، درآمد سرانه یکی از شاخص‌های سنجش رفاه یک کشور و نشان‌دهنده این است که سهم هر فرد از میزان تولید کالاها و خدمات انجام گرفته در یک کشور چقدر می‌باشد.

درآمد سرانه، شاخصی مهم در تبیین توسعه یک کشور است و معیارهای نرخ جاری ارز و برابری قدرت خرید^۱ به‌عنوان مبنای محاسبه درآمد سرانه قرار می‌گیرند. با توجه به این گزاره که نابرابری بین کشورها، واقعیتی چندبعدی است و به دلیل عدم اطمینانی که نسبت به معیارهای نرخ جاری ارز و برابری قدرت خرید به‌عنوان شاخص‌های درآمد سرانه وجود دارد، میانگین درآمد سرانه را باید به‌عنوان برآوردهایی تقریبی از درآمد تلقی کرد، نه قطعیت‌های

1. Purchasing Power Parity (PPP)

ریاضی. از میان دو معیار فوق، برابر قدرت خرید اعتبار بیشتری دارد و مزیت استفاده از برابری قدرت خرید این است که این برابری ها اصولاً باثبات تر از نرخ های جاری ارز هستند. همان گونه که مروری بر نوسانات بسیار شدید نرخ ارز در طول چند دهه اخیر در ایران نشان می دهد، نرخ های جاری ارز فوق العاده بی ثبات هستند. بنابراین معمول است نهادهای جهانی از جمله بانک جهانی بر مبنای برابری قدرت خرید، کشورهای جهان را به سه رده کشورهای با درآمد بالا، درآمد متوسط و درآمد پایین تقسیم کنند و به مطالعه تغییرات درآمد سرانه در یک کشور در مقایسه با سایر کشورها بپردازند که معمولاً ایران در رده کشورهای متوسط قرار دارد. در این بخش از گزارش، درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان را بر حسب هر دو معیار برابری قدرت خرید و نرخ ارز مقایسه می کنیم.

مطالعه پسران و صالحی اصفهانی (۱۳۹۲) از درآمد سرانه ایران بر حسب شاخص برابری قدرت خرید در بیش از یک قرن اخیر (۱۹۰۰ تا ۲۰۱۰) روندهای زیر را نشان می دهد:

۱- در ابتدای قرن بیستم، درآمد سرانه ایران بر حسب شاخص قدرت خرید (بر مبنای سال ۲۰۰۰)، حدود ۹۰۰ تا ۱۰۰۰ دلار بود؛ رقمی بالاتر از میانگین کشورهای در حال توسعه و تنها ۲۰ درصد پایین تر از درآمد سرانه مردم آمریکای لاتین و ژاپن.

۲- افزایش تدریجی درآمد سرانه در سال های منتهی به جنگ جهانی دوم به دلیل سرمایه گذاری و رشد اقتصادی ایران: در خلال سال های ۱۹۲۱ تا ۱۹۴۰.

۳- افزایش سریع رشد اقتصادی و درآمد در سایه دولت اقتدارگرای پهلوی دوم، افزایش قیمت نفت و توسعه بوروکراتیک در فاصله سال های ۱۹۷۹-۱۹۵۳.

۴- کاهش شدید درآمد سرانه در سال های شوک نفتی و انقلاب (۱۹۸۹-۱۹۷۸).

۵- افزایش مجدد آن در سال های بازساخت و توسعه اقتصادی پس از جنگ تحمیلی (۲۰۱۰-۱۹۸۹).

نمودار ۱۲ که شامل مقایسه درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان بر حسب برابری قدرت خرید در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰ است، گزاره فوق را تأیید می کند. مطابق این نمودار، وضعیت درآمد سرانه ایران بهتر از متوسط جهان و اقتصادهای نوظهور چین، هند و پایین تر از کشورهای رقیب منطقه مانند عربستان، ترکیه و امارات است. نمودار ۱۳ که شامل مقایسه درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان بر حسب نرخ ارز در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰ است؛ نشان می دهد به رغم فاصله بین ایران و کشورهای رقیب منطقه مانند ترکیه و عربستان و کشورهای OECD، درآمد سرانه ایران نزدیک به کشورهای منطقه منا و بهتر از اقتصادهای نوظهوری همچون هند و چین است (البته در سال های اخیر فاصله کاهش یافته است). در عین حال طبق طبقه بندی بانک جهانی، ایران در رده کشورهای با درآمد متوسط به بالا قرار دارد.^۱

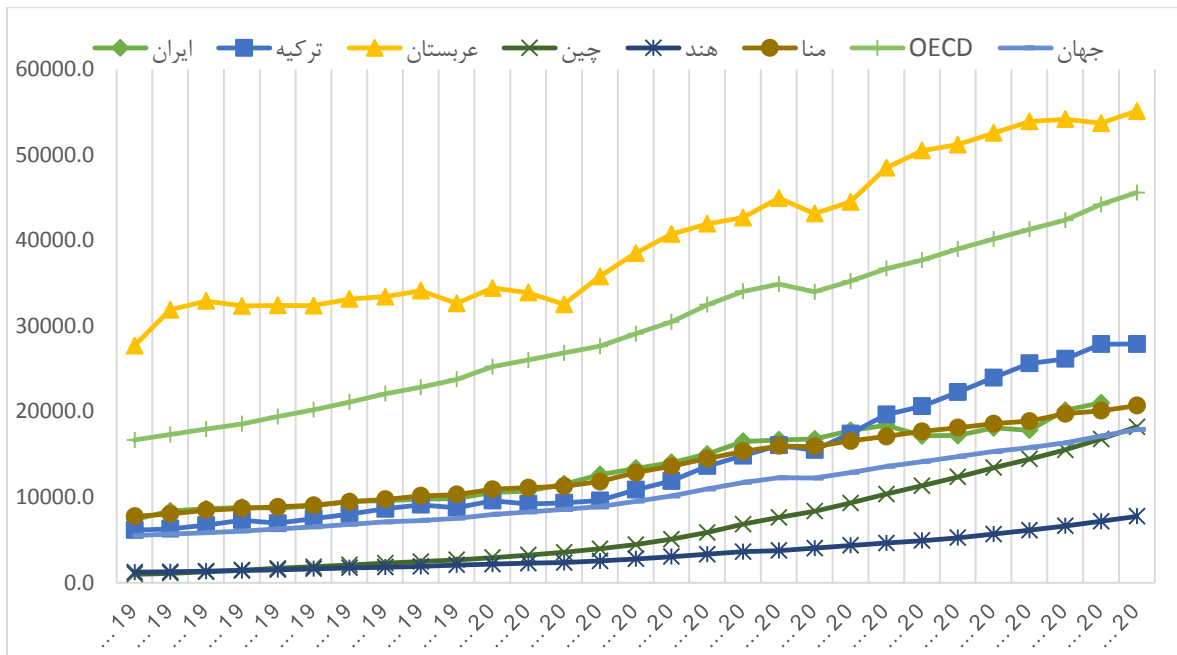
۱. از سال ۲۰۱۵، بانک جهانی کشورها را بر حسب میزان درآمد سرانه آنها بر مبنای نرخ جاری ارز به چهار رده تقسیم می کند:

۱- کشورهای با درآمد پایین: اقتصادهایی هستند که درآمد سرانه آنها، ۱۰۲۵ دلار یا کمتر است.

۲- کشورهای با درآمد متوسط به پایین: اقتصادهایی هستند که دارای درآمد سرانه بین ۱۰۲۶ تا ۴۰۳۵ دلار هستند.

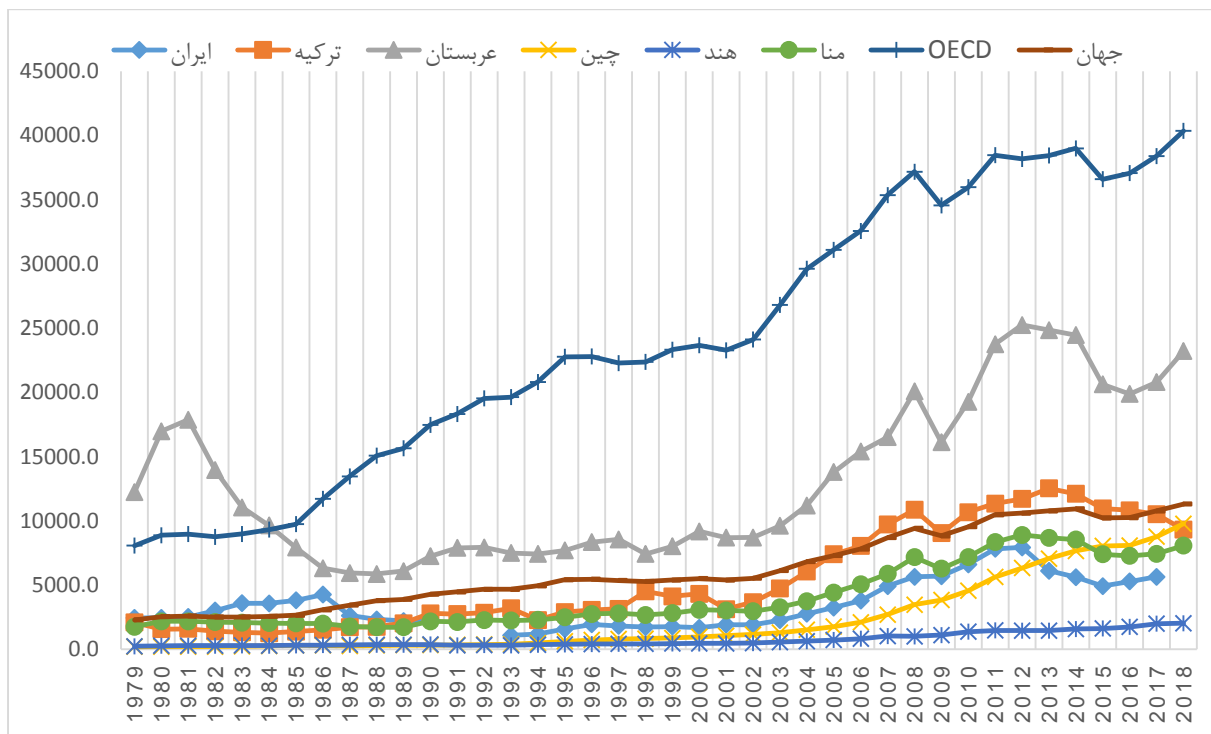
۳- کشورهای با درآمد متوسط به بالا: اقتصادهایی هستند که درآمد سرانه آنها بین ۴۰۳۶ تا ۱۲۴۷۵ دلار است.

۴- کشورهای با درآمد بالا: اقتصادهایی هستند با درآمد سرانه ۱۲۴۷۶ دلار و بیشتر است.

نمودار ۱۲: درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان برحسب برابری قدرت خرید در دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۸ (برحسب دلار)

منبع: بانک جهانی

نمودار ۱۳: درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان برحسب نرخ ارز در دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۸ (برحسب دلار)

منبع: بانک جهانی

۱-۶- سرمایه گذاری مستقیم خارجی

اهمیت سرمایه گذاری مستقیم خارجی در توسعه کشورها، بخشی از روایت مشترک پیشرفت در همه کشورها است و روند جذب سرمایه خارجی نقش پررنگی در اشتغال، فضای کسب و کار و تحرک بخشی به توسعه دارد. مطابق تجربه جهانی توسعه، روند جذب سرمایه گذاری خارجی در بین کشورهای دنیا تقریباً از اواسط دهه ۱۹۷۰ همچون مسابقه ای شروع شد. در این میان، کشورهای پیشرفته که دارای شرایط مناسب تری از بابت بسترهای قانونی-نهادی و مزیت نسبی برای سرمایه گذاری خارجی بودند، توانستند گوی سبقت را از بقیه رقبا ربوده و به کمک این سرمایه ها، به سرعت سطوح توسعه یافتگی را طی کنند. این روند از اواسط دهه ۱۹۹۰ رونق دوباره ای به خود گرفت؛ با این تفاوت که این بار، کشورهای دیگری همچون چین، ژاپن، هند، مالزی، ترکیه و کره جنوبی در این موج دوم به گروه قبلی اضافه شدند. در اواسط این موج دوم جذب سرمایه گذاری های خارجی، یعنی از دهه ۲۰۰۰ بود که ایران شروع به جذب سرمایه گذاری خارجی کرد؛ اقدامی که با ۱۰ سال تأخیر نسبت به کشورهایی چون ترکیه و مالزی بود. با اینکه ظرفیت های بالای ایران برای جذب سرمایه گذاری خارجی می تواند حداقل ایران را نیز به سطوح جذب سرمایه گذاری خارجی این کشورها نزدیک نماید؛ اما از نگاه کارشناسان، سهم پایین ایران در جذب سرمایه خارجی مهم ترین عامل فقدان ابزارها، بسترها، پیش نیازها، امکانات و نهادهای مناسب است.

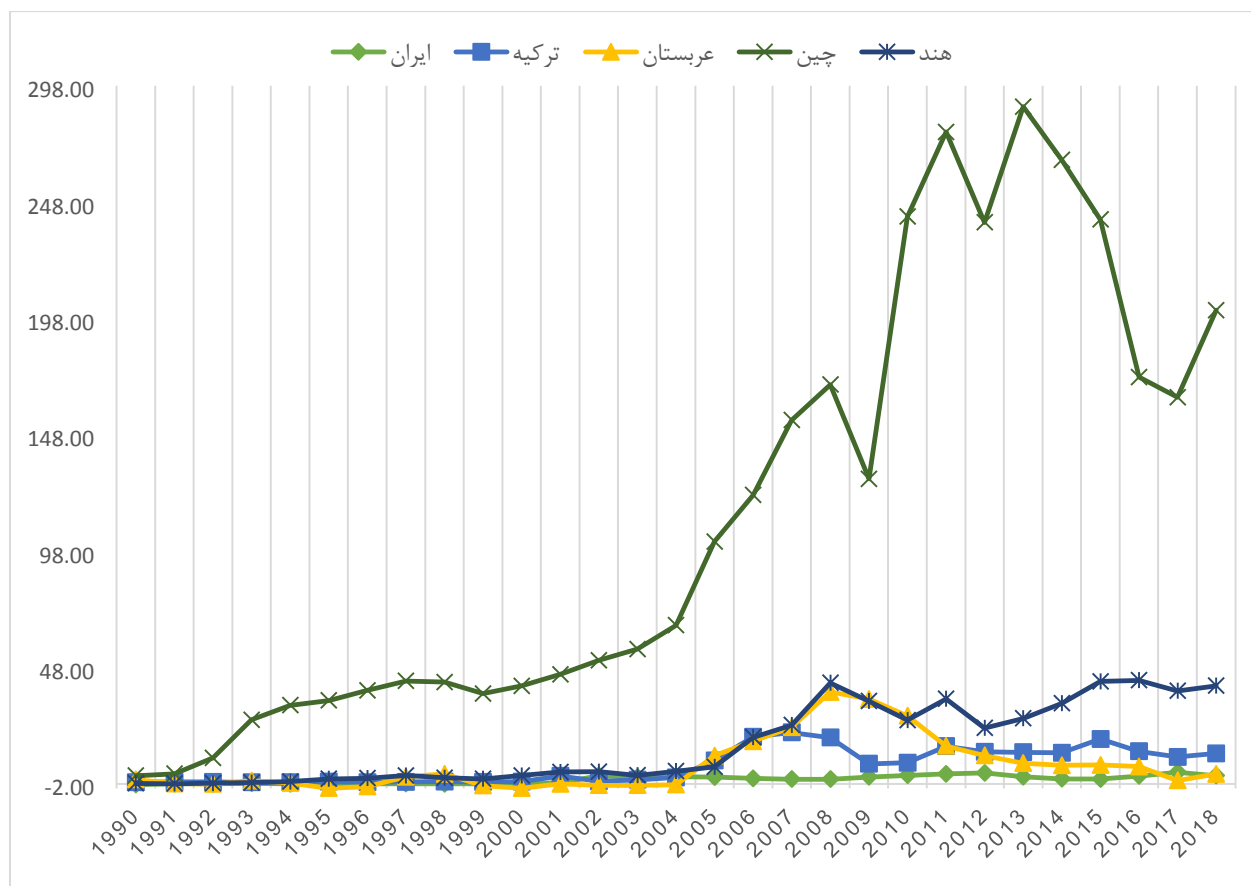
جدول ۴ و نمودار ۱۴ که شامل مقایسه سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران با کشورهای منتخب آسیا است، دیدگاه فوق را تأیید می کند. روند مقایسه ایران و کشورهای منطقه چشم انداز (ترکیه، عربستان) و اقتصاد نوظهوری مانند چین و هند نشان می دهد، هنوز پتانسیل زیادی برای جذب سرمایه خارجی در کشور وجود دارد که در غیاب بسترهای قانونی، نهادی و فنی لازم بالفعل نشده است. نکته اصلی نمودار، جهش سریع چین در جذب سرمایه خارجی از ابتدای دهه ۲۰۰۰ است. سرمایه خارجی روی باند پرواز توسعه اقتصادی و اصلاحات نهادی چین قرار گرفت. سرمایه گذاری مستقیم خارجی نقش عمده را در تقویت صادرات چین بازی کرد. با وجود این، سرمایه گذاری خارجی و رونق در صادرات چین، ایزود پایانی پیشرفت چین بود، چراکه نیاز سرمایه خارجی (به ویژه آمریکا) به چین، حتی بیش از نیاز چین به سرمایه خارجی بود. چین نسبت به زمانی که فقط یک مرکز تولید بود، به مکان توسعه و فروش کالاهای با تکنولوژی بالا تبدیل شده است و این دلیل اصلی جذب میزان بالای سرمایه خارجی از سوی چینی هاست. برعکس، شرایط فعلی ایران در زمینه جذب سرمایه مستقیم خارجی عمدتاً متأثر از تحولات اقتصاد در نیمه دوم دهه ۲۰۰۰؛ یعنی درآمدهای نفتی بالا و رشد اقتصادی بدون توجه به الزامات نهادی و نیز تحریم های هسته ای ۲۰۱۱-۲۰۱۳ و به تبع آن محدود شدن ظرفیت بخش واقعی اقتصاد در برابر تکانه های برونزا است. به طور طبیعی با چنین زیرساخت نامطمئنی، هدف گذاری بر جذب سرمایه خارجی به میزان ۸۰ میلیارد دلار نتایج ملموس به همراه ندارد.

جدول ۴: وضعیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و کشورهای منتخب جهان در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰

سال	ایران	ترکیه	عربستان	چین	هند	منا	OECD	جهان
۱۹۹۰	-۰.۳۶	۰.۶۸	۱.۸۶	۳.۴۹	۰.۲۴	۲.۶۳	۱۶۹.۳۲	۱۹۶.۳۱
۱۹۹۱	۰.۰۲	۰.۸۱	۰.۱۶	۴.۳۷	۰.۰۷	۲.۵۵	۱۱۴.۹۰	۱۴۷.۰۱
۱۹۹۲	۰.۰۱	۰.۸۴	-۰.۰۸	۱۱.۱۶	۰.۲۸	۴.۱۰	۱۱۱.۴۶	۱۵۳.۲۵
۱۹۹۳	۰.۲۱	۰.۶۴	۱.۳۷	۲۷.۵۲	۰.۵۵	۵.۱۷	۱۴۶.۷۱	۲۱۱.۷۵
۱۹۹۴	۰.۰۰	۰.۶۱	۰.۳۵	۳۳.۷۹	۰.۹۷	۳.۸۶	۱۵۹.۶۷	۲۴۱.۸۶
۱۹۹۵	۰.۰۲	۰.۸۹	-۱.۸۷	۳۵.۸۵	۲.۱۴	۱.۴۹	۲۲۵.۲۰	۳۱۹.۹۰
۱۹۹۶	۰.۰۳	۰.۷۲	-۱.۱۳	۴۰.۱۸	۲.۴۳	۵.۰۱	۲۴۳.۷۸	۳۶۳.۵۸
۱۹۹۷	۰.۰۵	۰.۸۱	۳.۰۴	۴۴.۲۴	۳.۵۸	۷.۷۷	۲۹۸.۰۵	۴۶۱.۲۷
۱۹۹۸	۰.۰۲	۰.۹۴	۴.۲۸	۴۳.۷۵	۲.۶۳	۹.۸۹	۵۰۷.۷۰	۶۷۹.۳۱
۱۹۹۹	۰.۰۴	۰.۷۸	-۰.۷۸	۳۸.۷۵	۲.۱۷	۵.۸۴	۷۶۸.۷۲	۹۶۱.۹۰
۲۰۰۰	۰.۱۹	۰.۹۸	-۱.۸۸	۴۲.۱۰	۳.۵۸	۱۲.۱۹	۱۲۲۲.۲۲	۱۴۸۰.۴۱
۲۰۰۱	۰.۴۱	۳.۳۵	۰.۰۲	۴۷.۰۵	۵.۱۳	۸.۱۶	۶۰۴.۶۳	۸۰۳.۶۴
۲۰۰۲	۳.۵۲	۱.۰۸	-۰.۶۱	۵۳.۰۷	۵.۲۱	۹.۵۸	۵۹۰.۸۰	۷۵۴.۱۰
۲۰۰۳	۲.۸۸	۱.۷۰	-۰.۵۹	۵۷.۹۰	۳.۶۸	۲۰.۲۶	۵۱۹.۳۴	۷۳۸.۹۲
۲۰۰۴	۳.۰۴	۲.۷۹	-۰.۳۳	۶۸.۱۲	۵.۴۳	۳۲.۸۰	۷۱۲.۷۴	۱۰۱۰.۶۵
۲۰۰۵	۲.۸۹	۱۰.۰۳	۱۲.۱۱	۱۰۴.۱۱	۷.۲۷	۷۳.۱۳	۱۱۵۸.۳۱	۱۵۴۵.۸۱
۲۰۰۶	۲.۳۲	۲۰.۱۹	۱۸.۳۲	۱۲۴.۰۸	۲۰.۰۳	۱۰۹.۰۵	۱۶۰۱.۴۵	۲۲۰۴.۶۴
۲۰۰۷	۲.۰۲	۲۲.۰۵	۲۴.۳۳	۱۵۶.۲۵	۲۵.۲۳	۱۲۶.۴۵	۲۳۳۰.۴۷	۳۱۴۲.۱۹
۲۰۰۸	۱.۹۸	۱۹.۸۵	۳۹.۴۶	۱۷۱.۵۳	۴۳.۴۱	۱۱۳.۷۶	۱۶۳۱.۱۸	۲۴۷۱.۸۱
۲۰۰۹	۲.۹۸	۸.۵۹	۳۶.۴۶	۱۳۱.۰۶	۳۵.۵۸	۸۳.۸۴	۷۶۳.۹۵	۱۳۹۹.۵۹
۲۰۱۰	۳.۶۵	۹.۱۰	۲۹.۲۳	۲۴۳.۷۰	۲۷.۴۰	۸۷.۵۷	۹۸۷.۵۴	۱۸۸۸.۶۱
۲۰۱۱	۴.۲۸	۱۶.۱۸	۱۶.۳۱	۲۸۰.۰۷	۳۶.۵۰	۶۲.۳۵	۱۳۳۲.۹۷	۲۳۱۲.۰۷
۲۰۱۲	۴.۶۶	۱۳.۷۴	۱۲.۱۸	۲۴۱.۲۱	۲۴.۰۰	۶۳.۲۷	۱۰۴۷.۹۲	۲۰۴۴.۱۹
۲۰۱۳	۳.۰۵	۱۳.۵۶	۸.۸۶	۲۹۰.۹۳	۲۸.۱۵	۵۳.۵۹	۱۱۱۱.۲۷	۲۱۵۳.۹۳
۲۰۱۴	۲.۱۱	۱۳.۳۴	۸.۰۱	۲۶۸.۱۰	۳۴.۵۸	۳۷.۳۳	۹۲۴.۶۰	۱۸۸۶.۴۰
۲۰۱۵	۲.۰۵	۱۹.۲۷	۸.۱۴	۲۴۲.۴۹	۴۴.۰۱	۳۹.۹۸	۱۶۰۸.۳۹	۲۶۵۰.۹۱
۲۰۱۶	۳.۳۷	۱۳.۹۵	۷.۴۵	۱۷۴.۷۵	۴۴.۴۶	۴۹.۴۲	۱۶۸۹.۶۳	۲۶۲۲.۸۶
۲۰۱۷	۵.۰۲	۱۱.۵۵	۱.۴۲	۱۶۶.۰۸	۳۹.۹۷	۵۵.۳۸	۱۰۵۹.۱۶	۱۹۵۶.۸۲
۲۰۱۸	۳.۴۸	۱۳.۰۴	۴.۲۵	۲۰۳.۴۹	۴۲.۱۲	۶۱.۴۷	۴۳۱.۰۷	۱۲۰۴.۵۰

منبع: بانک جهانی، برآورد از پایگاه داده تراز پرداخت‌های صندوق بین‌المللی پول

توضیحات: ارقام برحسب میلیارد دلار است. ارقام جدول فاصله سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ورودی به ایران را با اقتصادهای نوظهور و رقبای منطقه‌ای نشان می‌دهد. همچنین امکان محاسبه سهم ایران از میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جهان و منطقه منا را برحسب درصد فراهم می‌کند.

نمودار ۱۴: سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران و کشورهای منتخب آسیا در دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی، برآورد از پایگاه داده تراز پرداخت های صندوق بین المللی پول

توضیحات: ارقام برحسب میلیارد دلار است. فاصله گرفتن چین از سایر کشورهای جهان به خوبی گویای آن است که سرمایه خارجی روی باند پرواز توسعه اقتصادی و اصلاحات نهادی چین قرار می گیرد.

۷-۱- شاخص جهانی رقابت پذیری

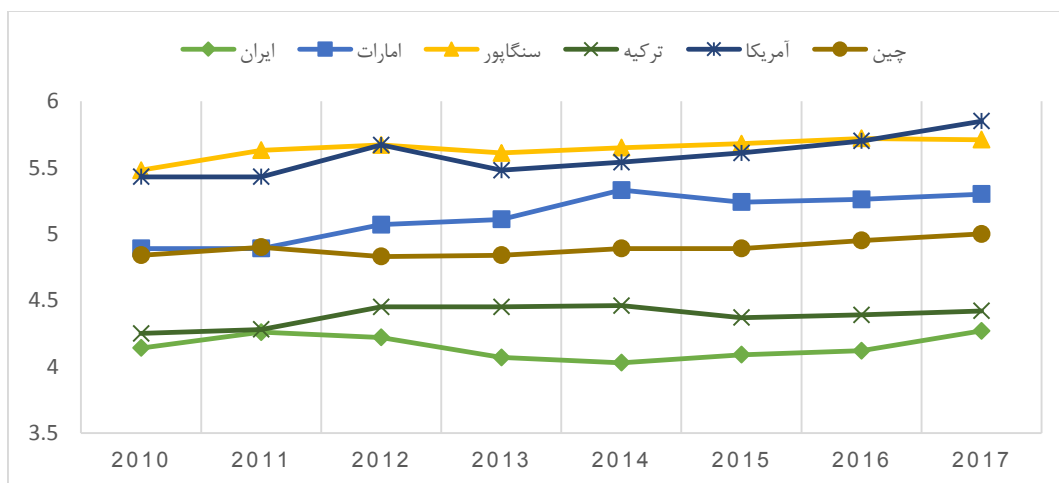
شاخص جهانی رقابت پذیری^۱ به دلیل اهمیت اقتصاد رقابتی در جهان امروز، معیار مهمی در برنامه ریزی توسعه دولت ها، شرکت ها و سایر ذینفعان است. برخلاف بسیاری از متغیرهای مهم اقتصادی مانند تورم و بیکاری که برای انتشار آن داده های صریح وجود دارد، رقابت پذیری متغیری است که برای محاسبه آن باید از روش های غیرمستقیم بهره جست. شاخص جهانی رقابت پذیری توسط مجمع جهانی اقتصاد سنجیده می شود و طبق تعریف گزارش سال ۲۰۱۸ مجمع جهانی اقتصاد، شاخصی است که رقابت پذیری را با توجه به نهادها، سیاست ها و عواملی اندازه گیری می کند که در نهایت، تعیین کننده سطح بهره وری یک کشور هستند. ارقام این شاخص از سال ۲۰۰۹ در دسترس و

1. Global Competitiveness Index

آمارهای ایران از سال ۲۰۱۰ موجود است. ۳ زیرشاخص اصلی و ۱۲ رکن اصلی رقابت‌پذیری جهانی از گزارش سال ۲۰۰۹ تا گزارش سال ۲۰۱۷ مجمع جهانی اقتصاد عبارتند از:

- ۱- زیرشاخص الزامات اساسی با ۴ رکن نهادها، زیرساخت‌ها، محیط اقتصاد کلان و سلامت و تحصیلات ابتدایی.
 - ۲- زیرشاخص تقویت‌کننده‌های کارایی با ۶ رکن آموزش عالی و بازآموزی، کارایی بازار کالا، کارایی بازار کار، توسعه بازار مالی، آمادگی فناوریانه و اندازه بازار.
 - ۳- زیرشاخص نوآوری و پیچیدگی با ۲ رکن پیچیدگی کسب‌وکار، نوآوری.
- در گزارش سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹، این ۱۲ رکن تقریباً ثابت مانده است؛ اما به‌جای سه زیرشاخص، در چهار زیرشاخص ترکیب‌بندی شده‌اند:

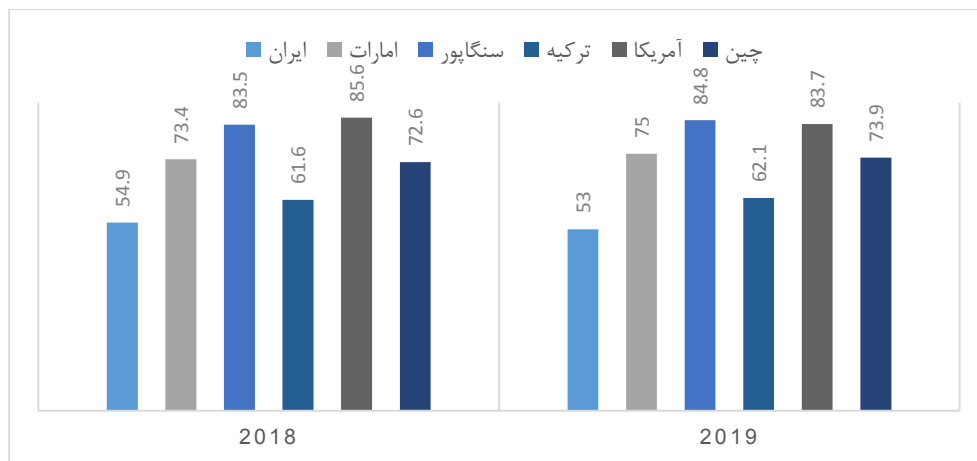
- ۱- زیرشاخص محیط مشوق نوآوری با ۴ رکن نهادها، زیرساخت‌ها، پذیرش ICT و پایداری اقتصاد کلان؛
 - ۲- زیرشاخص سرمایه انسانی با ۲ رکن بهداشت و مهارت‌ها؛
 - ۳- زیرشاخص بازارها با ۴ رکن بازار تولیدات، بازار کار، سیستم مالی و اندازه بازار؛
 - ۴- زیرشاخص اکوسیستم نوآوری با ۲ رکن پویایی کسب‌وکار و قابلیت نوآوری.
- نمودارهای ۱۵ و ۱۶ شامل مقایسه سری زمانی شاخص رقابت‌پذیری ایران با کشورهای برتر منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان است. مطابق نمودار ۱۵، در شاخص رقابت‌پذیری جهانی بین رتبه ایران با کشورهای برتر جهان (آمریکا و نیز سوئیس)، کشور برتر آسیا (سنگاپور) و کشور برتر چشم‌انداز (امارات) فاصله وجود دارد. همچنین مطابق نمودار ۱۶، نمره ایران در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ کاهش یافته و رتبه ایران در ۱۴۰ کشور جهان از ۸۹ به ۹۹ نزول کرده است.

نمودار ۱۵: وضعیت شاخص جهانی رقابت‌پذیری در ایران و کشورهای منتخب در دوره ۲۰۱۰-۲۰۱۸

منبع: گزارش شاخص جهانی رقابت‌پذیری، مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۱۷-۲۰۱۰

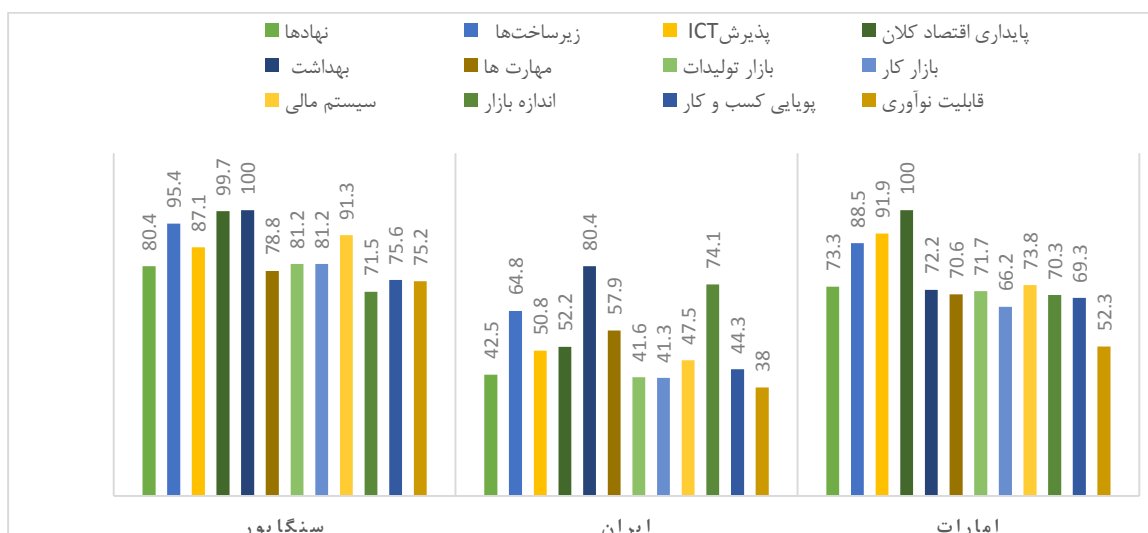
توضیحات: امتیاز کشورها بین ۰ تا ۷ قرار دارد، به‌استثنای ترکیه، رتبه ایران با رقبای منطقه‌ای (امارات)، چین، کشور برتر آسیا (سنگاپور) فاصله دارد.

نمودار ۱۶: وضعیت شاخص جهانی رقابت پذیری در ایران و کشورهای منتخب در دوره ۲۰۱۸-۲۰۱۹

منبع: گزارش شاخص جهانی رقابت پذیری، ۲۰۱۸-۲۰۱۹

توضیحات: امتیاز کشورها بین ۰ تا ۱۰۰ قرار دارد. به استثنای ترکیه، رتبه ایران با رقبای منطقه ای (امارات)، چین، کشور برتر آسیا (سنگاپور) فاصله دارد. می خواهیم وضعیت ایران را در ارکان ۱۲ گانه این شاخص با کشورهای برتر منطقه (امارات) و آسیا (سنگاپور) در سال ۲۰۱۹ مقایسه کنیم تا بتوانیم راهکار مقتضی برای ارتقای موقعیت کشور در این شاخص ارائه نماییم. نمودار ۱۷ نشان می دهد از میان ۱۲ رکن شاخص جهانی رقابت پذیری، بیشترین فاصله بین ایران و کشورهای مذکور در ارکانی چون نهادها، بازار تولیدات، بازار کار، سیستم مالی، پویایی کسب و کار و قابلیت نوآوری است و در صورت ارتقاء در این ارکان به خصوص نهادها و قابلیت نوآوری می توانیم شاهد بهبود شاخص جهانی رقابت پذیری باشیم.

نمودار ۱۷: وضعیت شاخص جهانی رقابت پذیری در ایران با کشور برتر منطقه و آسیا در سال ۲۰۱۹

منبع: گزارش شاخص جهانی رقابت پذیری، مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۱۹

۲- شاخص‌های اجتماعی توسعه

۲-۱- توسعه انسانی

شاخص توسعه انسانی^۱، به صورت سالانه توسط برنامه توسعه سازمان ملل سنجیده می‌شود و معیار خلاصه‌ای برای توسعه انسانی است. این شاخص متوسط دستیابی یک کشور را در سه بعد اساسی توسعه انسانی؛ یعنی امید به زندگی و آموزش درآمد سرانه را اندازه‌گیری می‌کند:

۱- اگر شاخص توسعه انسانی کمتر از ۰,۵۵ باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی پایین است؛^۲

۲- اگر شاخص توسعه انسانی بین ۰,۵۵ تا ۰,۷ باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی متوسط است؛^۳

۳- اگر شاخص توسعه انسانی بین ۰,۷ تا ۰,۸ باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی بالا است؛^۴

۴- اگر شاخص توسعه انسانی بین ۰,۸ تا ۱ باشد، کشور در مرحله توسعه انسانی خیلی بالا است.^۵

آخرین گزارش سازمان ملل متحد درباره شاخص توسعه انسانی مربوط به سال ۲۰۱۸ است که ارقام HDI را برای ۱۸۹ کشور و قلمرو سرزمینی ارائه کرده است. طبق یافته‌های این گزارش در سه دهه اخیر، تمام مناطق جهان در شاخص توسعه انسانی پیشرفت اساسی داشته‌اند. متوسط شاخص توسعه انسانی جهانی در سال ۲۰۱۷ عدد ۰,۷۲۸ است که نسبت به رقم ۰,۵۹۸ در سال ۱۹۹۰، ۲۱,۷ درصد ترقی داشته است. مردم در سراسر جهان که طول عمر بیشتری دارند، بهتر آموزش می‌بینند و فرصت‌های معیشتی بیشتری دارند. میانگین طول عمر در هفت سال اخیر بیشتر از سال ۱۹۹۰ بوده و بیش از ۱۳۰ کشور در آموزش ابتدایی ثبت‌نام جهانی دارند. همچنین رتبه HDI ایران در سال ۲۰۱۷، ۰,۷۹۸ است که این کشور را در گروه توسعه انسانی بالا با رتبه ۶۰ بین ۱۸۹ کشور قرار می‌دهد. بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷ رتبه ایران از ۰,۵۷۷ ب ۰,۷۹۸ رسیده و افزایش ۳۸,۳ درصدی دارد. از بابت وضعیت ایران در هر یک از نماگرهای شاخص HDI، در دوره ۲۰۱۷-۱۹۹۰، امید به زندگی در بدو تولد ۱۲,۴ درصد، میانگین سال‌های آموزش ۵,۶ درصد و سال‌های مورد انتظار آموزش ۵,۷ درصد افزایش یافته است. همچنین در زیرشاخص GNI per capita بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷، میزان ۶۷,۵ درصد افزایش دیده می‌شود.

برای درک بهتر وضعیت ایران در این شاخص، باید روند ایران با سایر دولت‌های توسعه‌گرا و اقتصادی‌های نوظهور و کشورهای OECD مقایسه شود تا ارزیابی کاملی از وضعیت ایران داشته باشیم. مطابق نمودارهای ۱۸ و ۱۹ که وضعیت ایران را با کشورهای منطقه چشم‌انداز، اقتصادهای نوظهور توسعه‌گرا و کشورهای OECD مقایسه می‌کند؛ ایران به‌رغم رتبه بالاتر نسبت به ترکیه و گرجستان، هنوز با رقبای اصلی یعنی عربستان، امارات و قطر فاصله دارد

1. Human Development Index (HDI)

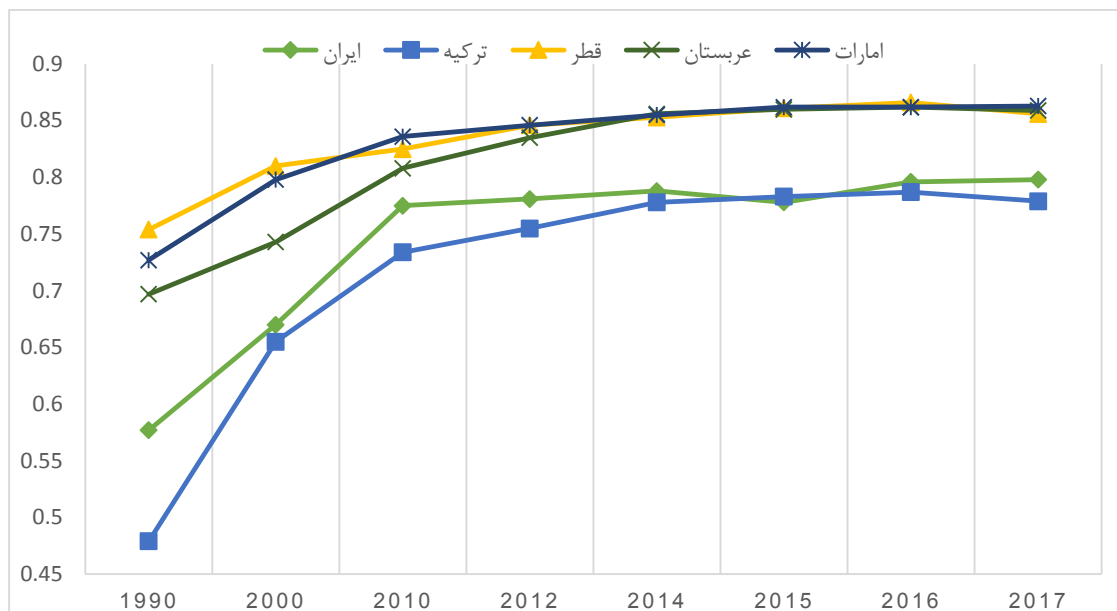
2. Low Human Development

3. Medium Human Development

4. High Human Development

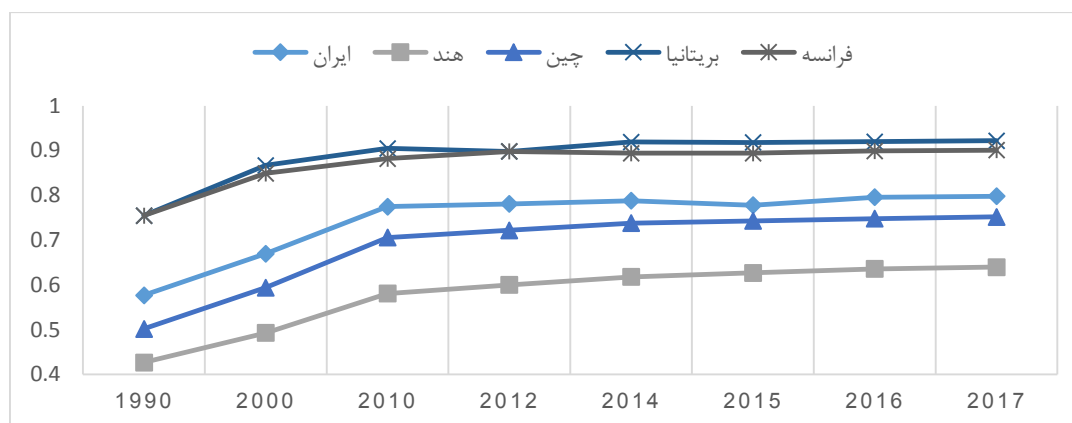
5. Very High Human Development

(نمودار ۱۸). همچنین ایران نسبت به اقتصادهای نوظهور (هند و چین) وضعیت مطلوبی دارد، اما فاصله با کشورهای OECD به طور معنی داری بالاست (نمودار ۱۹).

نمودار ۱۸: وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی در مقایسه با کشورهای منطقه چشم‌انداز در دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۷

منبع: Human Development Report, 2018

نمودار ۱۹: وضعیت ایران در شاخص توسعه انسانی در مقایسه با کشورهای OECD و اقتصادهای نوظهور در دوره ۱۹۹۰-۲۰۱۷

منبع: Human Development Report, 2018

توضیحات: وضعیت ایران بهتر از اقتصادهای نوظهور مانند چین و هند و پایین‌تر از کشورهای OECD است، چرا که این کشورها دهه‌های متعددی یک گذار مداوم اقتصادی را تجربه کرده و بیشتر دل‌مشغول اولویت‌های رفاهی و خدمات بخش عمومی هستند و زیرساخت‌ها در این کشورها تثبیت شده است.

شاخص توسعه انسانی میانگین موفقیت‌های به دست آمده در یک کشور در سه زیرشاخص اصلی توسعه انسانی؛ یعنی زندگی طولانی و سالم، دستیابی به دانش و استانداردهای زندگی آبرومندانه را اندازه می‌گیرد. در گزارش سال ۲۰۱۸، جایگاه ایران با صعود ۹ پله‌ای نسبت به سال گذشته از میان ۱۸۹ کشور جهان در رده ۶۰ جهان قرار گرفته است. مقایسه وضعیت ایران در این شاخص و زیرشاخص‌های آن با کشورهای رتبه ۵۵ تا ۶۵ (جدول ۵) مشخص می‌کند.

وضعیت امید به زندگی در ایران به استثنای اروگوئه و کاستاریکا از بقیه کشورهای رتبه ۵۵ تا ۶۵ جدول، بالاتر است و تفاوت وضعیت سال‌های مورد انتظار تحصیل و میانگین تحصیل بین ایران و کشورهای رتبه ۵۵ تا ۵۵ این شاخص چندان زیاد نیست. اما وضعیت زیرشاخص GNI Per Capita متفاوت است و ایران با کشورهایی چون کویت، مالزی، ترکیه، سیشل و موریس فاصله دارد. قابل انتظار است که سیاست‌گذاری در بهبود این زیرشاخص بتواند در بلندمدت به بهبود وضعیت شاخص توسعه انسانی و ارتقای بیشتر در رتبه ایران منجر شود.

جدول ۵: مقایسه زیرشاخص‌های HDI بین کشورهای رتبه ۵۵ تا ۶۵ در گزارش سال ۲۰۱۸ سازمان ملل متحد

کشور (۵۵ تا ۶۵)	امید به زندگی	موزش مورد انتظار	میانگین آموزش	درآمد سرانه
اروگوئه	۷۷.۶	۱۵.۹	۸.۷	۱۹,۹۳۰
کویت	۷۴.۸	۱۳.۶	۷.۳	۷۰,۵۲۴
مالزی	۷۵.۵	۱۳.۷	۱۰.۲	۲۶,۱۰۷
باربادوس	۷۶.۱	۱۵.۳	۱۰.۶	۱۵,۸۴۳
قزاقستان	۷۰.۰	۱۵.۱	۱۱.۸	۲۲,۶۲۶
ایران	۷۶.۲	۱۴.۹	۹.۸	۱۹,۱۳۰
پالئو	۷۳.۴	۱۵.۶	۱۲.۳	۱۲,۸۳۱
سیشل	۷۳.۷	۱۴.۸	۹.۵	۲۶,۰۷۷
کاستاریکا	۸۰.۰	۱۵.۴	۸.۸	۱۴,۶۳۶
ترکیه	۷۶.۰	۱۵.۲	۸.۰	۲۴,۸۰۴
موریس	۷۴.۹	۱۵.۱	۹.۳	۲۰,۱۸۹

منبع: Human Development Report, 2018

۲-۲- سرمایه انسانی جهانی

سرمایه انسانی موجودی شایستگی‌ها، دانش، ویژگی‌های اجتماعی و شخصیتی شامل خلاقیت و تجسم در توانایی برای انجام کاری جهت تولید ارزش اقتصادی است. سرمایه انسانی دید جامعی از انسان فعال در عصر اقتصاد دانش‌بنیان به دست می‌دهد و یکی از شاخص‌های اصلی توسعه پایدار در جهان است. این شاخص با عنوان سرمایه انسانی جهانی از سوی مجمع جهانی اقتصاد سنجیده می‌شود و علاوه بر رتبه‌بندی کشورها مشخص می‌سازد، جهان

تا چه اندازه سرمایه انسانی را توسعه می دهد. برای مثال، جهان در سال ۲۰۱۷ تنها ۶۲ درصد از سرمایه انسانی خود را توسعه داده است. به عبارت دیگر، کشورهای جهان به طور میانگین ۳۸ درصد از استعداد های خود را نادیده گرفته اند.

طبق گزارش سال ۲۰۱۷ مجمع جهانی اقتصاد، شاخص سرمایه انسانی^۱ جهانی که عددی بین ۰ تا ۱۰۰ است، چهار مؤلفه^۲ دارد که وزن ترکیبی یکسانی (هر کدام ۲۵ درصد) دارند و میانگین مجموع این مؤلفه ها، معرف امتیاز یک کشور در این شاخص و رتبه بندی آن کشور در میان ۱۳۰ کشور جهان از سوی مجمع جهانی اقتصاد است. این چهار مؤلفه عبارتند از:

۱- ظرفیت^۳ که سطح کنونی تحصیلات گروه های سنی مختلف را در کشورهای منتخب شامل می شود (شامل ۴ زیرشاخص).

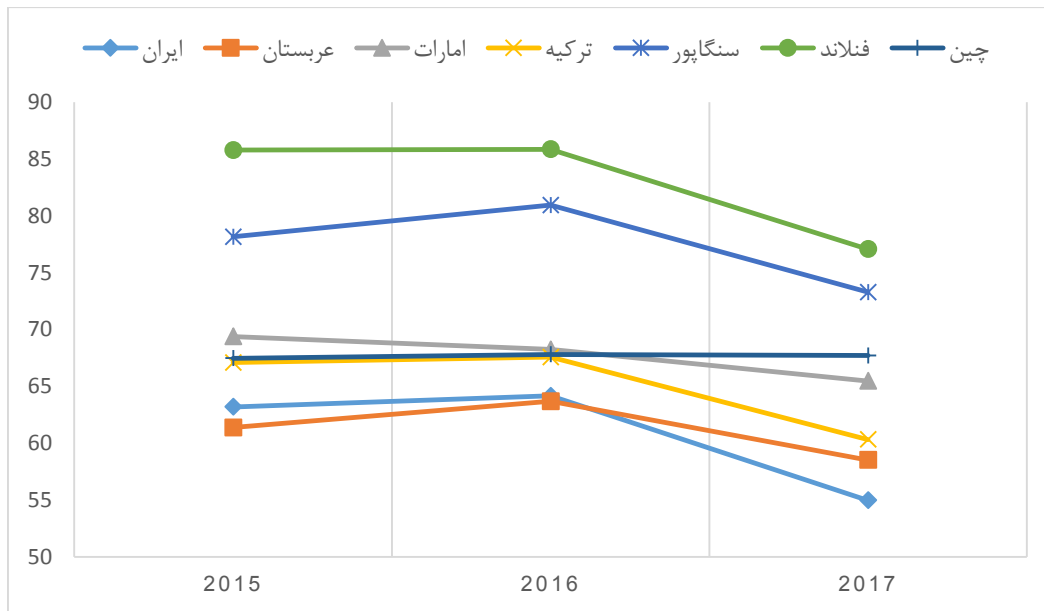
۲- به کارگیری^۴ که به کارگیری و انباشت مهارت های کارکنان در محیط کار را مدنظر قرار می دهد و تغییر بازار کار، ارتقای مهارت های شغلی، چالش های ساختاری حوزه اشتغال را مدنظر دارد (شامل ۴ زیرشاخص).

۳- توسعه^۵ که به کمیت و کیفیت برنامه های در حال اجرا به منظور گسترش آموزش های عمومی و مهارتی برای محصلان و جمعیت در سن کار مربوط می شود (شامل ۹ زیرشاخص).

۴- دانش فنی^۶ که با وسعت و عمق استفاده از مهارت های تخصصی در کار ارتباط دارد (شامل ۴ زیرشاخص).

تاکنون چندین گزارش سالیانه از سوی مجمع جهانی اقتصاد منتشر شده که در آن رتبه کشورها در این شاخص ارائه شده است و هدف این بخش از گزارش، مقایسه وضعیت ایران در شاخص سرمایه انسانی جهانی با کشورهای برتر منطقه چشم انداز و آسیا، اقتصادهای نوظهور و کشور برتر جهان است. نمودارهای ۲۰ و ۲۱ وضعیت ایران را در این شاخص و زیرشاخص های سرمایه انسانی جهانی در سال های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ نشان می دهد. مطابق نمودار ۲۰، رتبه ایران به ترتیب در ۲۰۱۵، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ برابر ۸۰، ۸۵ و ۱۰۴ است و روند نزولی را نشان می دهد.

1. Human Capital Index (HCI)
2. Component
3. Capacity
4. Deployment
5. Development
6. Know-How

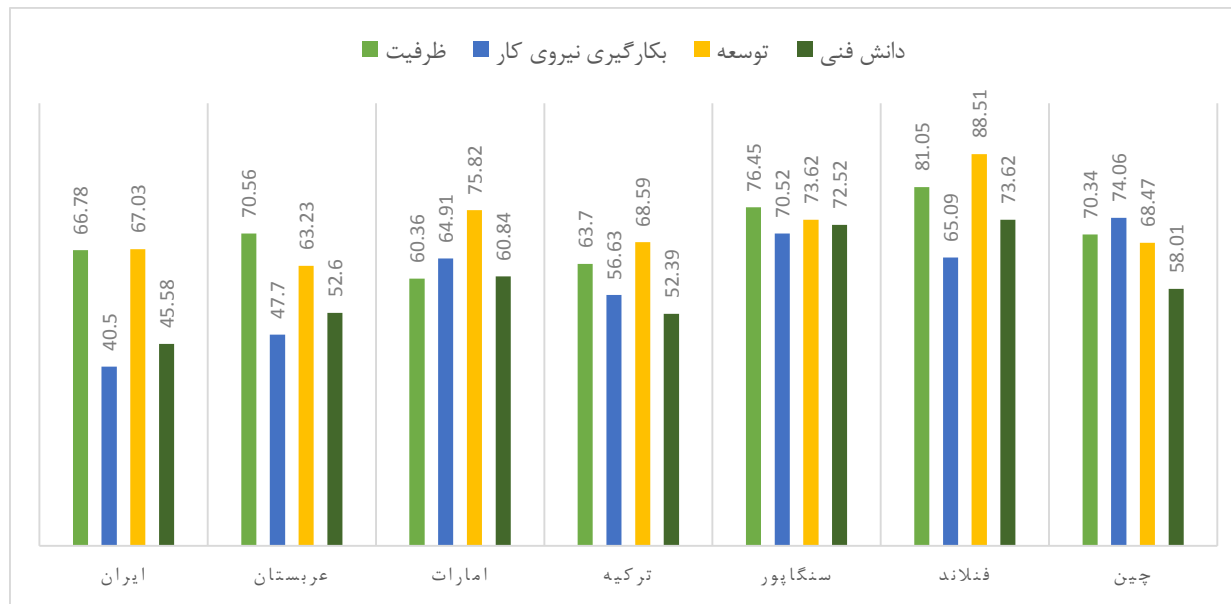
نمودار ۲۰: وضعیت ایران در شاخص سرمایه انسانی جهانی در مقایسه با کشورهای برتر منطقه، جهان و آسیا در دوره ۲۰۱۷-۲۰۱۵

منبع: مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷

توضیحات: رتبه ایران به ترتیب در سال‌های ۲۰۱۵، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ برابر ۸۰، ۸۵ و ۱۰۴ است و روند نزولی را در سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد. ایران با رقبای منطقه‌ای مانند عربستان و ترکیه و چین فاصله زیادی ندارد، اما فاصله با کشور برتر آسیا (سنگاپور) و جهان (فنلاند) آشکار است.

گزارش سال ۲۰۱۷ را با جزئیات بیشتر مرور می‌کنیم. مجمع جهانی اقتصاد در تازه‌ترین گزارش از سلسله گزارش‌های سالانه سرمایه انسانی خود، رتبه‌بندی شاخص سرمایه انسانی ۲۰۱۷ را منتشر کرده است. این رتبه‌بندی جایگاه ایران را در رتبه ۱۰۴ از میان ۱۳۰ کشور که در مقایسه با سال ۲۰۱۶ [رتبه ۸۵ برای ایران]، ۱۹ پله کاهش را نشان می‌دهد. جدول ۳۷، وضعیت ایران در زیرشاخص‌های سرمایه انسانی جهانی را در مقایسه با کشورهای منتخب نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های جدول، دلیل اصلی کاهش رتبه ایران در گزارش امسال، مربوط به وضعیت زیرشاخص به‌کارگیری نیروی کار است. ایران در رتبه‌بندی زیرشاخص به‌کارگیری نیروی کار از میان ۱۳۰ کشور در جایگاه ۱۲۸ قرار گرفته است. همچنین بهترین عملکرد را در زیرشاخص توسعه داشته و در میان ۱۳۰ کشور در رتبه ۵۴ ایستاده است (برای مقایسه نمره ایران در هر کدام از زیرشاخص‌ها، نگاه کنید به: نمودار ۲۱). از مقایسه داده‌ها، می‌توان چنین استنباط کرد که ایران به لحاظ داشتن نیروی انسانی تحصیل کرده در سطحی متوسط قرار دارد و روند کنونی آموزش در ایران نیز به‌رغم مشکلات غیر قابل انکار می‌تواند در آینده، جایگاه کشور را در زمینه سرمایه انسانی بهبود بخشد. در مقابل، استفاده مناسب از نیروی کار امری است که مغفول مانده و در صورت ادامه این روند، شاید بهبود مستمر اشتغال و بهره‌وری در بخش‌های مختلف اقتصاد ایران مشکل‌تر شود. بنا بر جدیدترین گزارش مجمع جهانی اقتصاد درباره شاخص سرمایه انسانی جهانی؛ یعنی گزارش سال ۲۰۱۷، حتی کشورهای برتر جهان

مانند نروژ، فنلاند و سوئیس نیز نتوانسته اند نمره ای حتی بالاتر از ۸۰ را کسب کنند. این واقعیت نشان می دهد که از نظر مجمع جهانی اقتصاد، جهان راه درازی تا بهره گیری کامل از سرمایه انسانی خود پیش رو دارد.

نمودار ۲۱: وضعیت ایران در زیرشاخص های سرمایه انسانی جهانی در مقایسه با کشورهای برتر منطقه، جهان و آسیا در سال ۲۰۱۷

منبع: مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۱۷

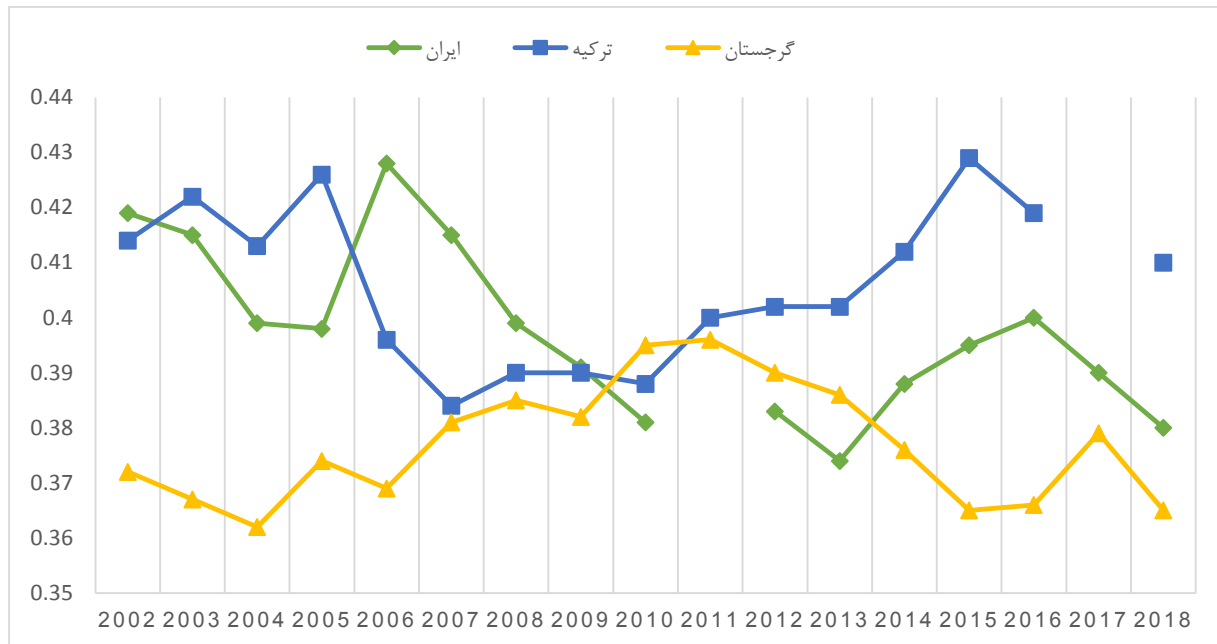
توضیحات: در زیرشاخص توسعه و ظرفیت، وضعیت ایران حتی بهتر از رقبای منطقه ای مانند عربستان و ترکیه است؛ اما در زیرشاخص به کارگیری نیروی کار و دانش فنی نمره ایران پایین تر از رقبا و کشورهای برتر آسیا و جهان است.

۲-۳- ضریب جینی

ضریب جینی، شاخصی برای محاسبه توزیع درآمد در میان مردم است و چگونگی تغییرات درآمدی بین فقرا و ثروتمندان جامعه را نشان می دهد. این شاخص چگونگی توزیع درآمد را در طول یک دوره زمانی نشان داده و رشد آن بیانگر افزایش اختلاف طبقاتی به نفع ثروتمندان و کاهش آن به عکس این حالت دلالت دارد. ضریب جینی عددی بین ۰ و ۱ است و به تنهایی نمی تواند گویای وضعیت اختلاف طبقاتی و رفاه اقتصادی جوامع باشد؛ اما در صورتی که درآمد سرانه در کشوری در حال رشد باشد و همزمان ضریب جینی آن نیز افزایش یافته و این افزایش بیش از رشد درآمد سرانه باشد؛ می توان نتیجه گرفت وضعیت رفاه اجتماعی بهبود نیافته است.

ضریب جینی، نابرابری درآمد را اندازه گیری می کند؛ اما نابرابری های فرصت را اندازه گیری نمی کند و اگر دو کشور ضریب جینی یکسان داشته باشند ممکن است یک کشور ثروتمند باشد و دیگری فقیر. همچنین ضریب جینی بستگی به میزان جمعیت یک کشور نیز ندارد و نبود اطلاعات دقیق از وضعیت درآمد واقعی افراد و حتی وجود اقتصاد «غیررسمی» ممکن است داده های این شاخص را نامعتبر کند. به رغم موارد فوق الذکر، بررسی روند تغییرات

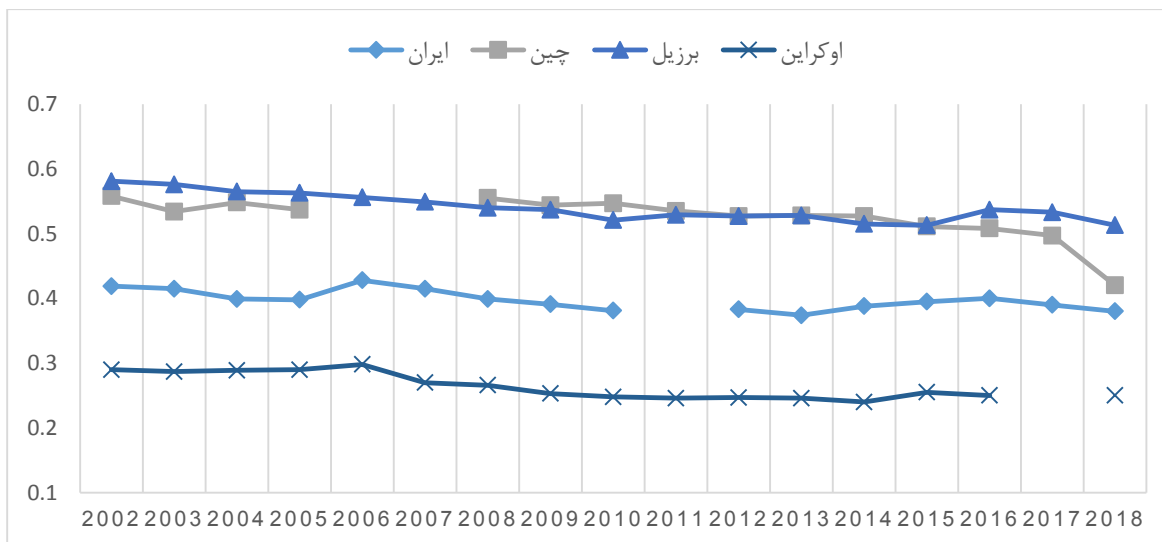
ضریب جینی به‌طور کلی می‌تواند به‌عنوان سنج‌های از رفاه اجتماعی- اقتصادی افراد استفاده شود و بالا بودن این ضریب در یک کشور معمولاً به‌عنوان شاخصی از بالا بودن اختلاف طبقاتی و نابرابری درآمدی در نظر گرفته می‌شود. نمودارهای ۲۲ و ۲۳ شامل داده‌های ضریب جینی کشور در مقایسه با کشورهای منطقه چشم‌انداز و سایر کشورهای منتخب جهان در دو دهه اخیر است.

نمودار ۲۲: ضریب جینی ایران در مقایسه با کشورهای منطقه در دوره ۲۰۰۲-۲۰۱۸

منبع: بانک جهانی، برآورد از برنامه توسعه ملل متحد

توضیحات: ضریب جینی ایران در دوره ۲۰۰۲-۲۰۱۸ تقریباً در اکثر سال‌ها پایین‌تر از ۰.۴ است و ایران نسبت به کشورهای چونی ترکیه وضعیت بهتری دارد.

نمودار ۲۳: داده های ضریب جینی کشور در مقایسه با اقتصادهای نوظهور و کشورهای OECD در دوره ۲۰۰۲-۲۰۱۸

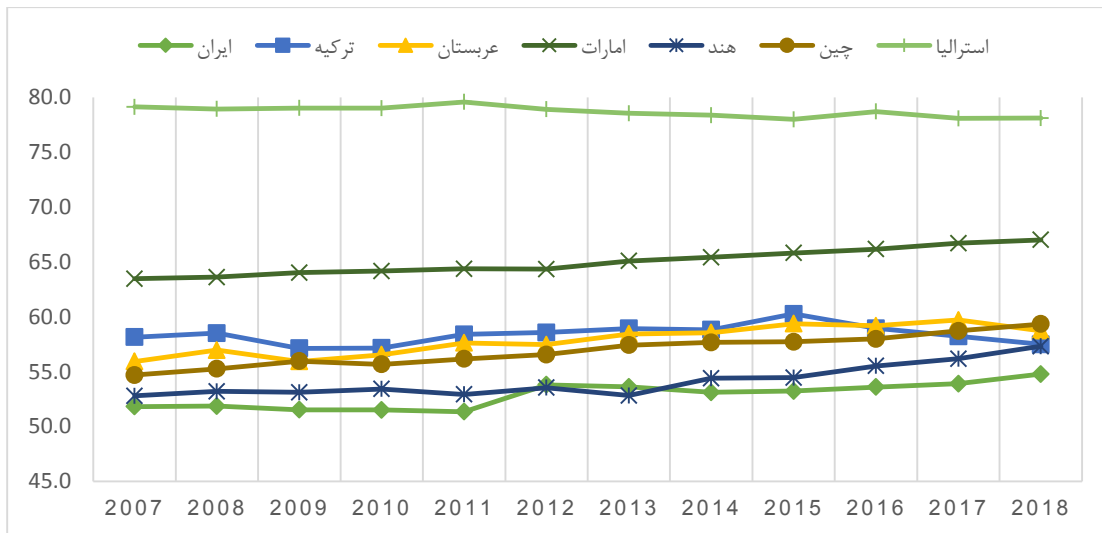
منبع: بانک جهانی، برآورد از برنامه توسعه ملل متحد

توضیحات: در این نمودار فاصله ضریب جینی ایران با کشور اوکراین که بهترین رکورد جهانی را در کنترل ضریب جینی دارد؛ محرز است. همچنین وضعیت ایران در کل دوره بهتر از اقتصادهای نوظهور مانند برزیل و چین است، نکته اینجاست که پس از شورش های گسترده سال ۲۰۰۰ در چین، در چند سال اخیر به دلیل سیاست های مساوات طلبانه وضعیت چین بسیار بهبود یافته است.

۲-۴- شاخص کامیابی (لگاتوم)

شاخص کامیابی لگاتوم،^۱ رتبه بندی سالانه مؤسسه پژوهشی لگاتوم است که درباره سطح رفاه در ۱۴۲ کشور مختلف منتشر می شود. مؤسسه لگاتوم از سال ۲۰۰۹ میلادی تاکنون، برای ارزیابی و مقایسه میزان رفاه کشورها، به تنظیم یک شاخص ترکیبی اقدام کرده که با ترکیب فاکتورهای گوناگونی مانند ثروت، رشد اقتصادی و کیفیت زندگی ساخته می شود. شاخص لگاتوم بر اساس ۹ زیرشاخص فرعی - اقتصاد، محیط کسب و کار، حکمرانی، آموزش، سرمایه اجتماعی، آزادی فردی، آموزش، سلامت، ایمنی و امنیت - تشکیل می شود که همگی در کنار هم نهایتاً میزان کامیابی یک کشور را اندازه گیری می کنند. برای به دست آوردن شاخص کل لگاتوم، به همه شاخص های فرعی، وزن مساوی داده می شود. هر کشور، نمره هایی در هر شاخص فرعی به دست می آورد که بر اساس ترکیب عملکردش در متغیرهای مختلف و سطوح گوناگون اهمیت این متغیرها است. سپس نمره های این شاخص های فرعی، متوسط گیری می شوند تا یک نمره کل که عددی بین ۰ تا ۱۰۰ است برای کشور به دست آید. نمودارهای ۲۴، رتبه ایران را در شاخص لگاتوم در دوره ۲۰۱۷-۲۰۰۹ و در میان ۱۴۲ کشور در پنج منطقه جهان به صورت مقایسه ای نشان می دهد و مبنای مقایسه قرار دادن ایران در کنار رقبای منطقه ای، اقتصادهای نوظهور و کشور برتر آسیا در این شاخص است.

1. Legatum Prosperity Index

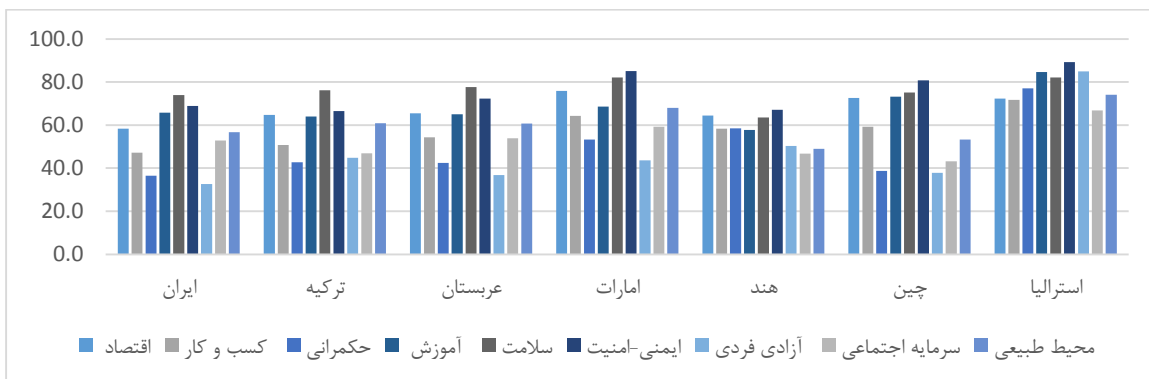

نمودار ۲۴: مقایسه ایران با کشورهای برتر منطقه، کشور برتر آسیا و نیز اقتصادهای نوظهور در شاخص لگاتوم (۲۰۰۷-۲۰۱۸)

منبع: مؤسسه لگاتوم

توضیحات: فاصله ایران با کشور برتر منطقه (امارات) و آسیا (استرالیا) محرز است، اما به اقتصادهای نوظهور و رقبای منطقه‌ای مانند ترکیه نزدیک است.

مطابق داده‌های مؤسسه لگاتوم، رتبه ایران از ۱۱۳ در سال ۲۰۰۹ به ۱۰۸ در سال ۲۰۱۸ رسیده و در طول دوره ۲۰۰۷-۲۰۱۸ همواره بالای ۱۰۰ بوده است. بنابراین، رتبه ایران در این شاخص نازل است و با مقایسه ایران با کشورهای منتخب فوق در زیرشاخص‌های لگاتوم در سال ۲۰۱۸، مشخص می‌شود پایین‌ترین ارقام زیرشاخص‌ها برای ایران متعلق به سرمایه اجتماعی، کسب و کار و حکمرانی است و با بهبود آنها می‌توان شاهد ارتقای موقعیت کشور در شاخص لگاتوم بود (نگاه کنید به: نمودار ۲۵).

نمودار ۲۵: مقایسه ایران با کشورهای برتر منطقه، کشور برتر آسیا و اقتصادهای نوظهور در زیرشاخص‌های لگاتوم در سال ۲۰۱۸

منبع: مؤسسه لگاتوم

۲-۵- پیشرفت اجتماعی

پیشرفت اجتماعی از جمله شاخص هایی است که با توجه به خروجی اجتماعی و زیست محیطی جوامع به جای توجه به خروجی صرف اقتصادی، سطح رفاه را اندازه گیری می کند و با تأثیر پذیری از آرای آمارتیا سن، داگلاس نورث و جوزف استیگلیتز تدوین شده است. استیگلیتز معتقد است تولید ناخالص داخلی روش درستی برای اندازه گیری میزان واقعی موفقیت نیست و تکیه زیاد بر آن باعث عقب رفت در فهم کیفیت زندگی می شود. از نظر وی این معیار نمی تواند پایداری توسعه را اندازه گیری کند. اما شاخص پیشرفت اجتماعی نشان می دهد که کشورهای با سطوح تولید ناخالص داخلی مشابه، می توانند سطوح بسیار متفاوتی از پیشرفت اجتماعی داشته باشند. برای نمونه کشورهایی چون آمریکا، چین و هند که از نظر تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۱۸ در رده های نخست جهان قرار دارند، در شاخص پیشرفت اجتماعی در همین سال به ترتیب در رده های ۲۵، ۸۷ و ۹۵ هستند.

مع الوصف، شاخص پیشرفت اجتماعی^۱ از سال ۲۰۱۴ توسط مؤسسه غیرانتفاعی پیشرفت اجتماعی^۲ ارائه می شود و طبق تعریف این مؤسسه، روش بهتری برای تعریف موفقیت اجتماعات انسانی است. این شاخص مستقل از نماگرهای اقتصادی، کیفیت زندگی را می سنجد و برای این هدف طراحی شده که مکمل تولید ناخالص داخلی، نه جایگزین آن باشد. عدد این شاخص بین ۰ تا ۱۰۰ است و کشورها را در شش رده خیلی بالا، بالا، متوسط به بالا، متوسط به پایین، پایین و خیلی پایین طبقه بندی می کند. زیرشاخص های آن عبارتند از:

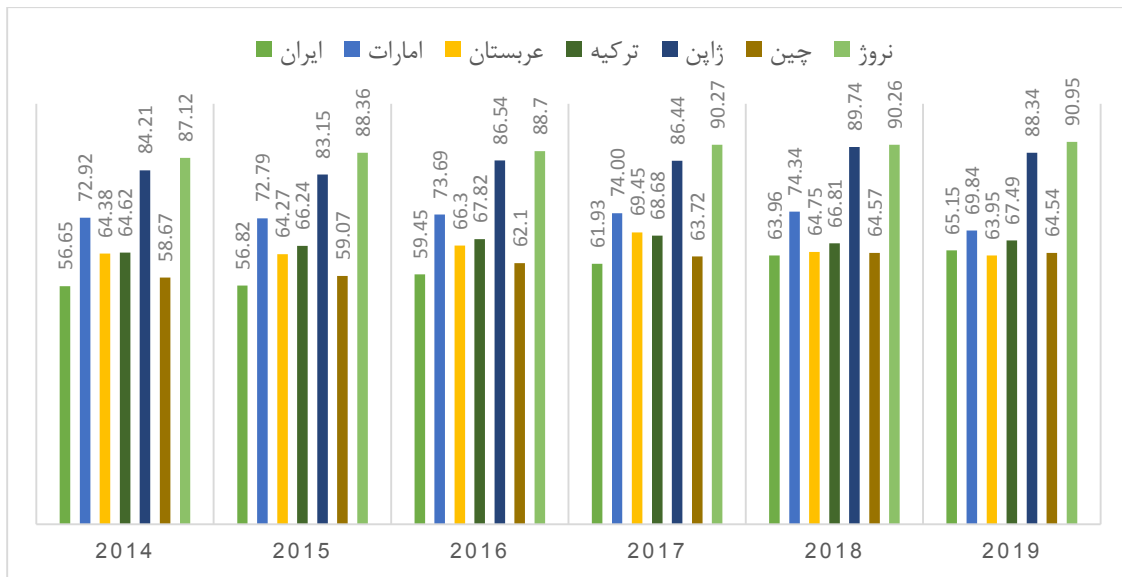
۱- نیازهای اساسی انسانی با سنجه هایی چون تغذیه و مراقبت های پزشکی پایه، سیستم آب و فاضلاب، سرپناه، امنیت فردی.

۲- بنیان های زیست بهتر با سنجه هایی چون دسترسی به دانش پایه، دسترسی به اطلاعات و ارتباطات، بهداشت و تندرستی، کیفیت زیست محیطی.

۳- فرصت با سنجه هایی چون حقوق فردی، آزادی و انتخاب فردی، مدارا و شمول، دسترسی به آموزش پیشرفته. نمودارهای ۲۶ و ۲۷ به ترتیب شامل مقایسه شاخص پیشرفت اجتماعی ایران با کشورهای برتر منطقه، آسیا و جهان در دوره ۲۰۱۹-۲۰۱۴ و وضعیت زیرشاخص های پیشرفت اجتماعی در ایران در دوره ۲۰۱۸-۲۰۱۴ است. نمودار ۲۶ نشان می دهد ایران تقریباً هم رده با رقبای منطقه ای (عربستان و ترکیه) و اقتصاد نوظهور چین است؛ اما نسبت به کشور برتر آسیا (ژاپن) و کشور برتر جهان (نروژ) فاصله دارد. همچنین نمودار ۲۷ نشان می دهد از بین سه زیرشاخص اصلی پیشرفت اجتماعی، وضعیت زیرشاخص های زیست بهتر و نیازهای اساسی در ایران طی دوره ۲۰۱۸-۲۰۱۴ بهتر شده، اما کمترین امتیاز مربوط به زیرشاخص فرصت است.

1. Social Progress Index

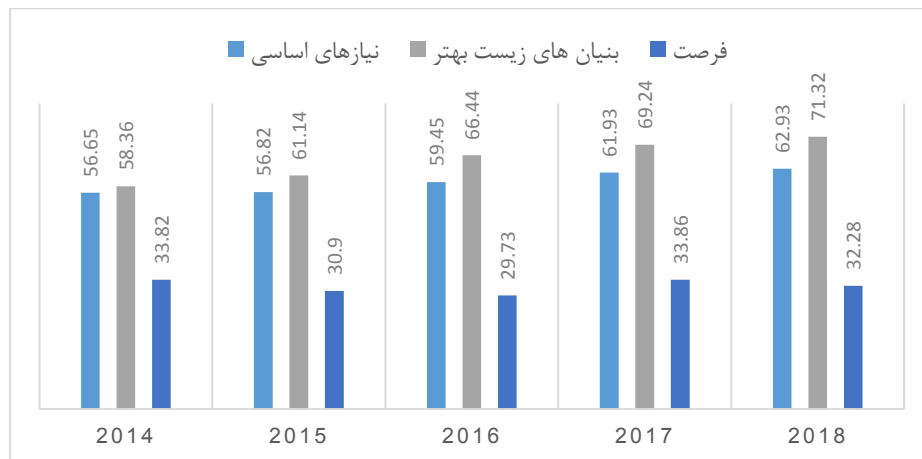
2. The Social Progress Imperative

نمودار ۲۶: مقایسه شاخص پیشرفت اجتماعی ایران با کشورهای برتر منطقه، آسیا و جهان در دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۹

منبع: مؤسسه پیشرفت اجتماعی

توضیحات: ایران در سال‌های ۲۰۱۴، ۲۰۱۵، ۲۰۱۶، ۲۰۱۷، ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ به ترتیب در رتبه‌های ۹۴، ۹۵، ۹۳، ۸۸، ۸۷ و ۸۶ قرار گرفته و در بین ۱۴۹ کشور همواره در رده کشورهای متوسط به پایین قرار دارد.

نمودار ۲۷: وضعیت زیرشاخص‌های پیشرفت اجتماعی در ایران در دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۸

منبع: مؤسسه پیشرفت اجتماعی

توضیحات: از بین سه زیرشاخص اصلی پیشرفت اجتماعی، بیشترین وضعیت زیرشاخص‌های زیست بهتر و نیازهای اساسی در طی دوره ۲۰۱۴-۲۰۱۸ بهتر شده، اما کمترین امتیاز مربوط به زیرشاخص فرصت است.

۲-۶- جامعه اطلاعاتی (شاخص توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات)

از سال ۲۰۰۷ به بعد، شاخص توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ برای سنجش جامعه اطلاعاتی^۲ توسط اتحادیه بین المللی ارتباطات راه دور ملل متحد و بر مبنای معیارهای مورد توافق بین المللی در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات ارائه می شود و ابزار باارزشی برای محک زدن معیارهای جامعه اطلاعاتی است. شاخص توسعه فاوا استاندارد است که دولت ها، متصدیان فناوری اطلاعات و ارتباطات، آژانس های توسعه، محققان و دیگر بازیگران این حوزه می توانند برای اندازه گیری شکاف دیجیتال و مقایسه عملکرد ICT در کشورهای مختلف به کار برند. شاخص توسعه فاوا از سه زیرشاخص با سنجه های زیر تشکیل می شود:

۱- دسترسی^۳ شامل سنجه های مشترکین تلفن ثابت به ازای هر صد نفر جمعیت، مشترکین تلفن همراه به ازای هر صد نفر جمعیت، پهنای باند اینترنت بین الملل به ازای هر کاربر اینترنت، درصد خانوارهای دارای دسترسی به اینترنت، درصد خانوارهای دارای دسترسی به کامپیوتر.

۲- استفاده^۴ شامل سنجه های درصد افراد استفاده کننده از اینترنت، مشترکین اینترنت ثابت به ازای هر صد نفر جمعیت، مشترکین اینترنت پهن باند بی سیم به ازای هر صد نفر جمعیت.

۳- مهارت ها^۵ شامل سنجه های نرخ باسوادی بزرگسال، نرخ ثبت نام در دوره ابتدایی تا دبیرستان، نرخ ثبت نام در دوره های دانشگاهی.

با این توضیح که از سال ۲۰۰۹ به بعد آمارهای ایران در این شاخص از سوی اتحادیه بین المللی مخابرات سازمان ملل ارائه شده و از سال ۲۰۱۱ به صورت تطبیقی در دسترس است؛ به روند نشانگرهای اصلی فاوا در جهان و ایران می پردازیم. نمودار ۲۸ شامل مقایسه ایران با کشورهای برتر منطقه، آسیا و جهان در شاخص فاوا در دوره ۲۰۱۷-۲۰۱۰ است. داده ها نشان می دهد فاصله بین ایران و رقبای منطقه ای از سال ۲۰۱۵ به بعد در حال کاهش است، اما بین ایران و کشور برتر آسیا (کره جنوبی) و جهان (ایسلند) فاصله وجود دارد. نمودار ۲۹ وضعیت ایران را در زیرشاخص های اصلی فاوا در دوره ۲۰۱۷-۲۰۱۰ مقایسه می کند که طبق آن بهترین نمره در زیرشاخص مهارت و پس از آن دسترسی است. اما در زیرشاخص استفاده امتیاز ایران نسبت به دو زیرشاخص دیگر پایین تر است که به تدریج بهبود یافته و با کسب رتبه بالاتر در این زیرشاخص می توان انتظار ارتقای بیشتر موقعیت ایران را در شاخص توسعه فاوا داشت. در جدول ۶ نیز وضعیت زیرشاخص ها و سنجه های فاوا در ایران و کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۷ ارائه شده است. مطابق داده های جدول، نمره ایران در زیرشاخص دسترسی و مهارت ها از متوسط جهانی بیشتر است، اما در زیرشاخص استفاده؛ پایین تر از متوسط جهانی می باشد. در این جدول، وضعیت سنجه های شاخص فاوا نیز با جزئیات کامل با کشورهای رقیب منطقه، برتر آسیا و جهان و کشورهای در حال توسعه مقایسه شده است.

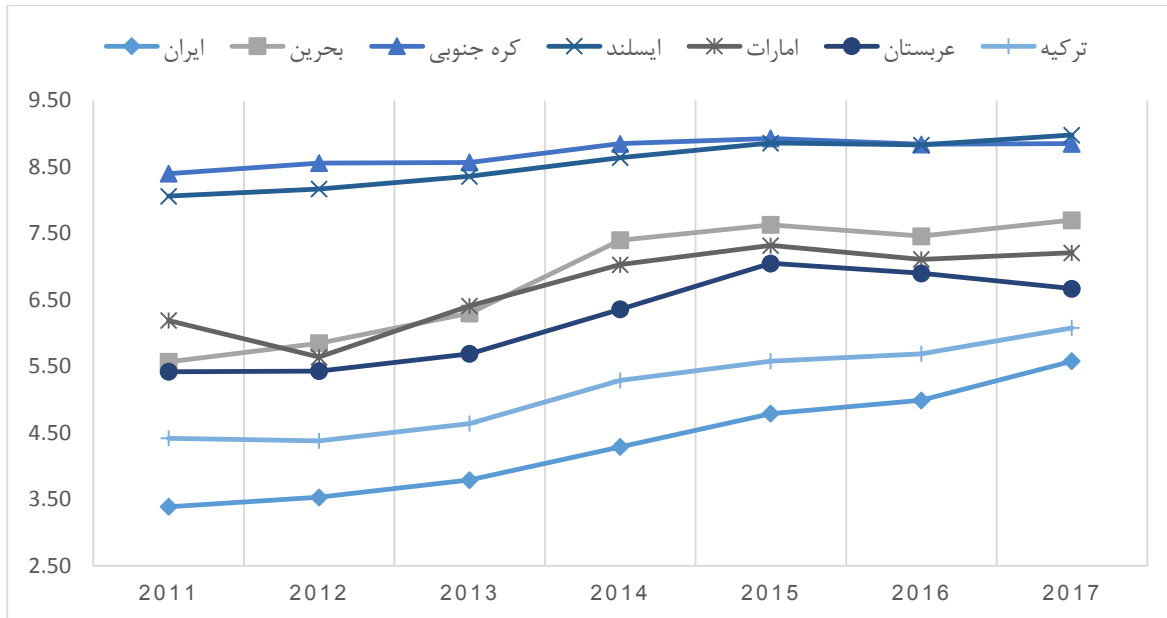
1. ICT Development Index (IDI)

2. Information Society

3. Access

4. Use

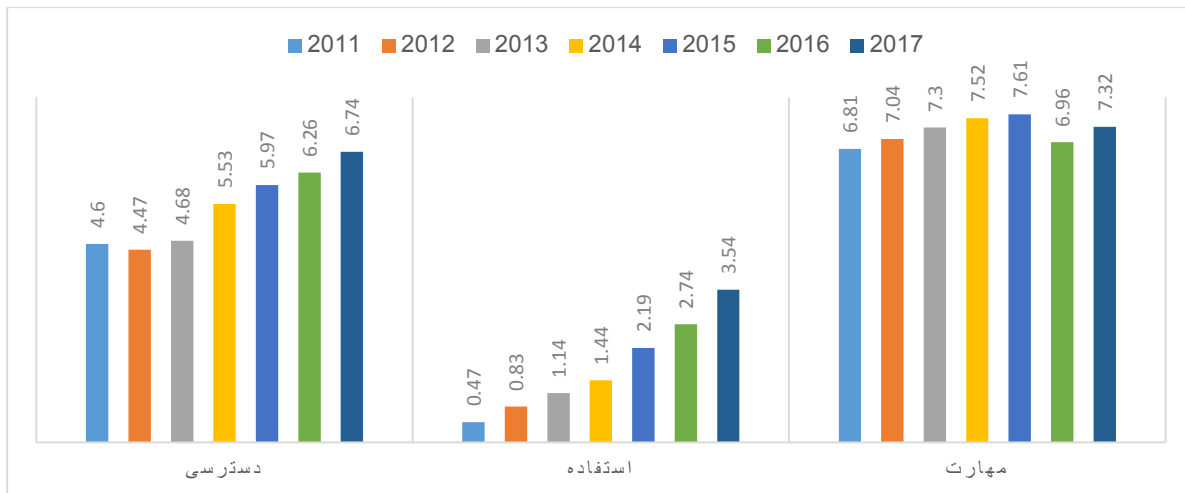
5. Skills

نمودار ۲۸: مقایسه ایران با کشورهای برتر منطقه، آسیا و جهان در شاخص فاوا (۲۰۱۰-۲۰۱۷)

منبع: ITU، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷

توضیحات: رتبه ایران در طول دوره ۲۰۱۰-۲۰۱۷ بهبود یافته و در میان ۱۷۶ کشور جهان، از ۸۵ در سال ۲۰۱۶ به ۸۱ در سال ۲۰۱۷ رسیده است. رتبه ایران در شاخص فاوا در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ به ترتیب ۵،۰۴ و ۵،۵۸ است که از متوسط جهانی فاوا در همین سال‌ها یعنی ۴،۹۴ و ۵،۱۱ بیشتر است.

نمودار ۲۹: وضعیت ایران در زیرشاخص‌های اصلی فاوا (۲۰۱۰-۲۰۱۷)

منبع: ITU، ۲۰۱۷

توضیحات: نمودار وضعیت ایران را در زیرشاخص‌های اصلی فاوا در دوره ۲۰۱۰-۲۰۱۷ مقایسه می‌کند که طبق آن بهترین نمره در زیرشاخص مهارت و پس از آن دسترسی است. در زیرشاخص استفاده نمره ایران از ۰،۴۷ در سال ۲۰۱۱ به ۳،۵۴ در سال ۲۰۱۷ رسیده است.

جدول ۶: وضعیت زیرشاخص ها و سنجه های فاوا در ایران و کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۷

وضعیت زیرشاخص های فاوا در سال ۲۰۱۷	ایران	بحرین	کره جنوبی	ایسلند	امارات	عربستان	ترکیه	کشورهای در حال توسعه	جهان
زیر شاخص دسترسی	۶.۷۴	۸.۱۴	۸.۸۵	۹.۳۸	۸.۱۱	۷.۲۱	۶.۳۰	۴.۸	۵.۵۹
مشترکین تلفن ثابت به ازای هر صد نفر جمعیت	۳۸.۳۰	۲۰.۸۰	۵۶.۱۰	۴۸.۳۶	۲۳.۴۳	۱۱.۹۶	۱۴.۳	۸.۵۴	۱۳.۵۷
مشترکین تلفن همراه به ازای هر صد نفر جمعیت	۱۰۰.۰۷	۲۱۶.۹۳	۱۲۲.۶۵	۱۱۸.۰۱	۲۰۴.۰۲	۱۵۷.۶	۹۶.۸۷	۹۶.۲۵	۱۰۱.۵۳
پهنای باند اینترنت بین المللی به ازای هر کاربر اینترنت	۱۵۲۳۷.۵۳	۱۱۲۷۷۰	۵۴۲۵۲	۹۹۷۸۲۹	۱۳۳۷۴۸	۷۸۱۶۲	۶۸۰۵۸	۵۳۰۰۰	۷۴۴۶۴
درصد خانوارهای دارای دسترسی به اینترنت	۶۱.۳۹	۹۴.۷۵	۷۵.۲۹	۹۸.۵۰	۹۱.۰۰	۶۸.۹۷	۵۷.۹۶	۳۴.۳۵	۴۶.۶۱
درصد خانوارهای دارای دسترسی به کامپیوتر	۶۲.۲۱	۹۸.۰۰	۹۹.۱۹	۹۶.۹۶	۹۴.۳۰	۹۴.۶	۷۶.۳۴	۴۰.۴۳	۵۱.۴۶
زیر شاخص استفاده	۳.۵۴	۷.۵۳	۸.۷۱	۸.۷	۷.۰۹	۵.۶۸	۴.۹۲	۳.۳۲	۴.۲۶
درصد افراد استفاده کننده از اینترنت	۵۳.۲۳	۹۸.۰۰	۹۲.۷۲	۹۸.۲۴	۹۰.۶۰	۷۳.۷۵	۵۸.۳۵	۳۸.۹۸	۴۵.۹۱
مشترکین اینترنت ثابت به ازای هر صد نفر جمعیت	۱۱.۵۸	۱۶.۸۲	۴۱.۱۳	۳۷.۶۲	۱۳.۳۰	۱۰.۸۱	۱۳.۵۵	۸.۷۱	۱۲.۳۹
مشترکین اینترنت پهن باند به ازای هر صد نفر جمعیت	۳۳.۷۷	۱۶۲.۱۲	۱۱۱.۴۸	۱۰۳.۹۹	۱۵۶.۶۷	۷۸.۵۳	۶۶.۷۷	۴۳.۵۸	۵۲.۲۳
زیر شاخص مهارت ها	۷.۳۲	۶.۶۵	۹.۱۵	۸.۷۵	۵.۶۳	۷.۵۷	۷.۹۷	۵.۰۵	۵.۸۵
نرخ باسوادی بزرگسال	۸.۸۰	۹.۴۰	۱۲.۲۰	۱۲.۲	۹.۵۰	۹.۶	۷.۹	۷.۴	۸.۵۲
نرخ ثبت نام در دوره ابتدایی تا دبیرستان	۸۹.۱۷	۹۹.۳۸	۹۷.۷۳	۱۱۸.۵۶	۸۳.۵۸	۱۰۸.۲۹	۱۰۰.۲۸	۷۴.۸۸	۸۴
نرخ ثبت نام در دوره های دانشگاهی	۷۱.۸۸	۳۷.۳۸	۹۵.۳۵	۸۱.۲۶	۲۲.۰۴	۶۳.۰۷	۸۶.۳۱	۲۸.۲۵	۳۸.۶۹

منبع: ITU، ۲۰۱۷

توضیحات: در ستون های جدول، وضعیت زیرشاخص ها و سنجه های فاوا در ایران و کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۷ ارائه شده است. مطابق داده های جدول، نمره ایران در زیرشاخص دسترسی و مهارت ها از متوسط جهان بیشتر، اما در زیرشاخص استفاده پایین تر از متوسط جهان است. همچنین وضعیت سنجه های شاخص فاوا نیز با جزئیات کامل با کشورهای رقیب منطقه، برتر آسیا و جهان و کشورهای در حال توسعه مقایسه شده است.

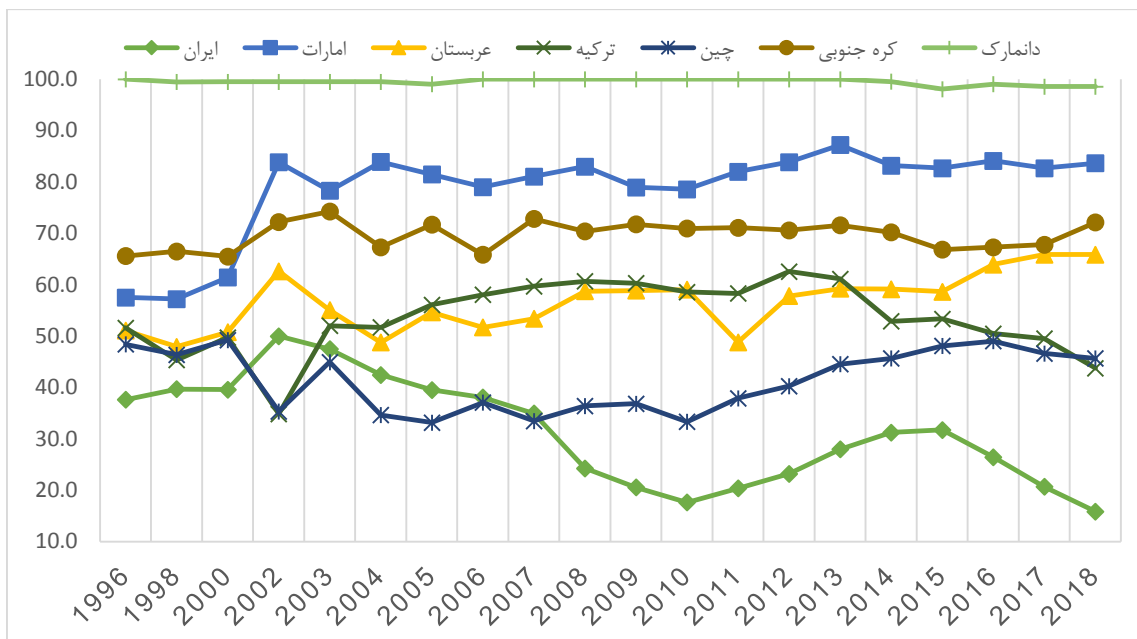
۳- شاخص‌های سیاسی توسعه

۳-۱- حکمرانی جهانی

بانک جهانی از سال ۱۹۹۶ شاخص‌های حکمرانی^۱ را محاسبه و ارائه می‌کند. این شاخص‌ها دربرگیرنده شش بعد هستند. روش محاسبه ابعاد مختلف حکمرانی جهانی به این شکل است که در هر بعد به کشورها نمره‌ای^۲ از ۰ تا ۱۰۰ داده می‌شود که هرچه این نمره بیشتر باشد؛ به معنای عملکرد بهتر نهاد دولت در آن کشور خاص است. ابعاد شش‌گانه حکمرانی طبق تعریف بانک جهانی عبارتند از:

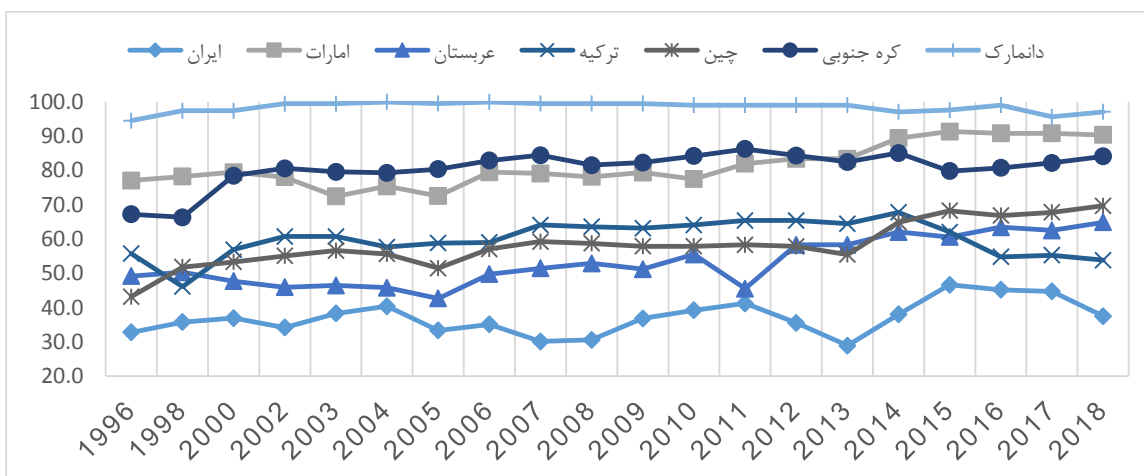
- اثربخشی دولت:^۳ بیانگر کارآمدی دولت در انجام وظایف محوله است که شاخص مقولات ذهنی همچون کیفیت، تهیه و تدارک خدمات عمومی یا کیفیت نظام اداری، صلاحیت و شایستگی کارگزاران و استقلال خدمات همگانی از فشارهای سیاسی است.
 - کنترل فساد:^۴ به مفهوم جلوگیری از استفاده از قدرت و امکانات عمومی در جهت منافع خصوصی است و همچنین میزان «تسخیر» دولت توسط نخبگان و منافع خصوصی را می‌سنجد.
 - حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی:^۵ بدین مفهوم که مردم بتوانند دولت را در برابر آنچه بر مردم تأثیر می‌گذارد، مورد سؤال و بازخواست قرار دهند.
 - ثبات سیاسی و نبود خشونت:^۶ این شاخص به میزان ثبات سیاسی، احتمال تداوم مؤثر سیاست‌های جاری می‌پردازد.
 - کیفیت مقررات:^۷ بر روی سیاست‌های ناسازگار با بازار تمرکز دارد؛ سیاست‌هایی از قبیل کنترل قیمت‌ها، عدم نظارت کافی بر سیستم بانکی و همچنین، هزینه وضع قوانین برای محدودیت بیش از اندازه تجارت خارجی.
 - حاکمیت قانون:^۸ میزان عملیاتی که دولت‌مردان و شهروندان کشور برای نهادهایی قائل هستند که با هدف وضع و اجرای قانون و حل اختلاف ایجاد شده‌اند.
- نمودارهای ۳۰ تا ۳۵ معرف مقایسه وضعیت ابعاد شاخص حکمرانی جهانی بین ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، اقتصادهای نوظهور آسیا و سایر کشورهای منتخب است. توضیحات مرتبط با موقعیت ایران در هر یک از ابعاد شاخص حکمرانی به تفکیک و ذیل نمودارها ارائه شده؛ اما ذکر این نکته لازم است که در اکثر ابعاد بررسی شده، موقعیت ایران نسبت به رقبای منطقه و کشورهای برتر آسیا پایین‌تر است.

1. Worldwide Governance Indicators
2. Percentile Rank
3. Government Effectiveness
4. Control of Corruption
5. Voice and Accountability
6. Political Stability and Absence of Violence
7. Regulatory Quality
8. Rule of Law

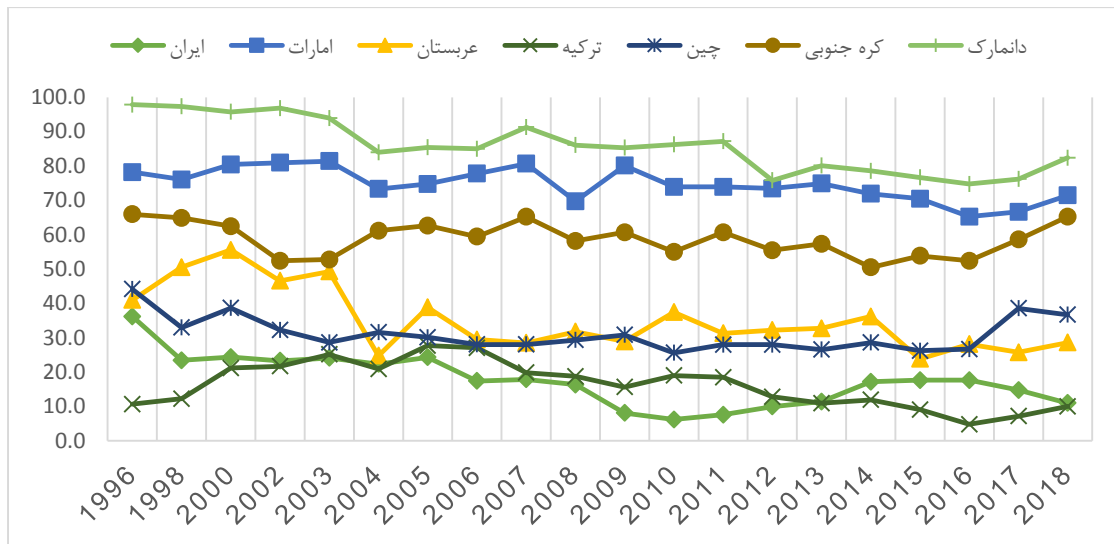
نمودار ۳۰: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم انداز، آسیا و جهان در شاخص کنترل فساد در دوره ۱۹۹۶-۲۰۱۸
منبع: پایگاه داده شاخص های حکمرانی جهانی، بانک جهانی

توضیحات: مطابق نمودار از سال ۲۰۰۷ به بعد در شاخص کنترل فساد، نمره ایران از سایر کشورها فاصله گرفته و روند نزولی یافته است.

نمودار ۳۱: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم انداز، آسیا و جهان در شاخص اثربخشی دولت در دوره ۱۹۹۶-۲۰۱۸
منبع: پایگاه داده شاخص های حکمرانی جهانی، بانک جهانی

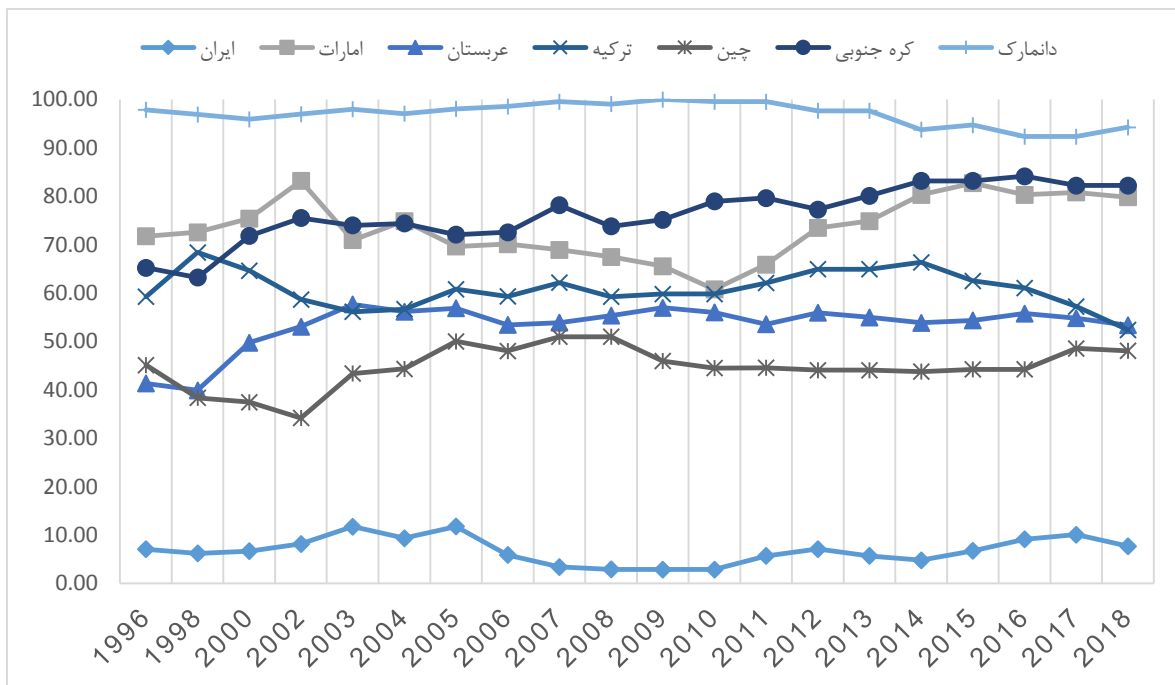
توضیحات: در این شاخص روند نمره ایران نزدیک به ترکیه و عربستان است، اما به تدریج با اقتصاد نوظهور چین، کشور برتر منطقه (امارات) و آسیا (کره جنوبی) فاصله بیشتر شده است.

نمودار ۳۲: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه، آسیا و جهان در شاخص ثبات سیاسی / نبود خشونت ۲۰۱۸-۱۹۹۶

منبع: پایگاه داده شاخص‌های حکمرانی جهانی، بانک جهانی

توضیحات: در این شاخص وضعیت ایران از ترکیه بهتر و نزدیک به چین و عربستان است، اما با کشور برتر منطقه و آسیا (امارات) فاصله وجود دارد.

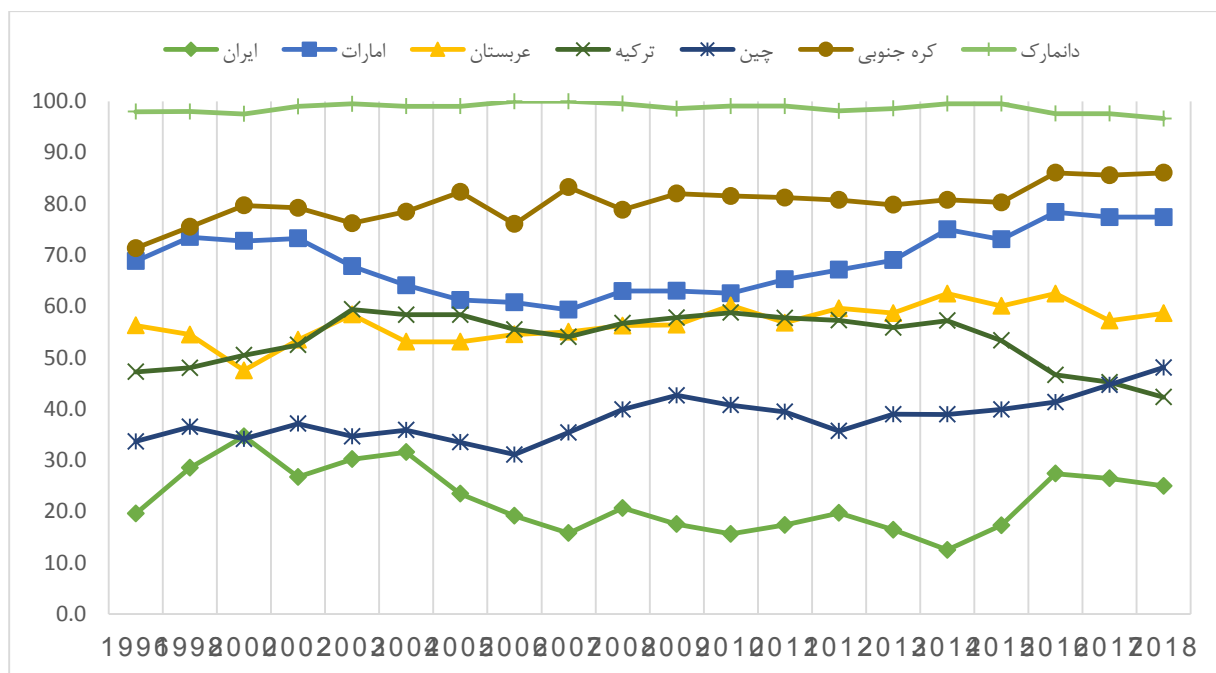

نمودار ۳۳: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص کیفیت مقررات دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۶

منبع: پایگاه داده شاخص‌های حکمرانی جهانی، بانک جهانی

توضیحات: فاصله ایران با رقبای منطقه‌ای، اقتصاد نوظهور چین، کشور برتر آسیا (امارات و کره جنوبی) و کشور برتر جهان (دانمارک) بالا است.

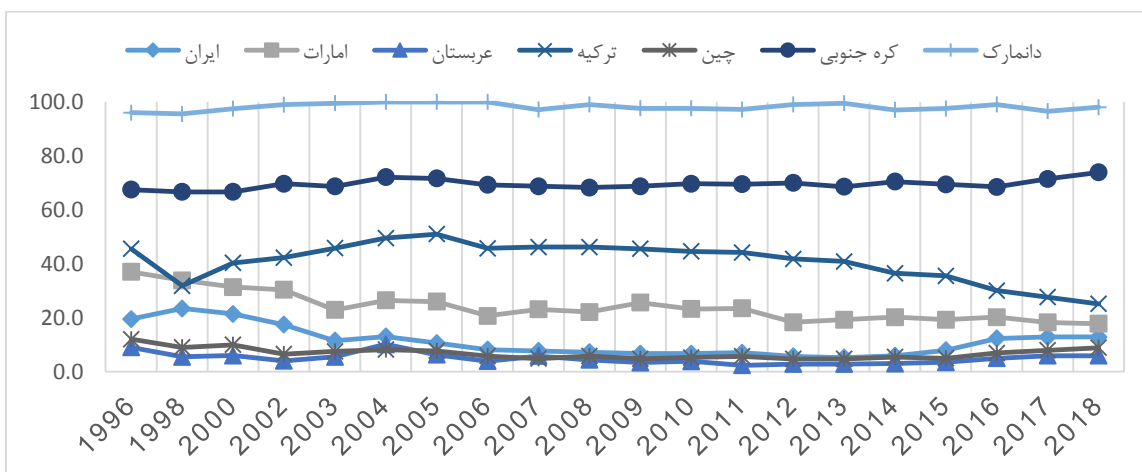
بررسی تطبیقی موقعیت ایران در شاخص های بین المللی توسعه: مبتنی بر داده های نهاد های جهانی

نمودار ۳۴: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم انداز، آسیا و جهان در شاخص حاکمیت قانون دوره ۱۹۹۶-۲۰۱۸

منبع: پایگاه داده شاخص های حکمرانی جهانی، بانک جهانی

توضیحات: توضیحات: فاصله ایران با رقبای منطقه ای، اقتصاد نوظهور چین به تدریج افزایش یافته و با کشور برتر آسیا (امارات و کره جنوبی) و کشور برتر جهان (دانمارک) بالا است.

نمودار ۳۵: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم انداز، آسیا و جهان در شاخص پاسخ گویی در دوره ۱۹۹۶-۲۰۱۸

منبع: پایگاه داده شاخص های حکمرانی جهانی، بانک جهانی

توضیحات: در این شاخص موقعیت ایران بهتر از چین و عربستان و نزدیک به امارات است، اما با ترکیه فاصله بیشتری دارد.

۴- شاخص‌های دفاعی - امنیتی توسعه

۴-۱- شاخص قدرت

سرشت پویا و متحول نظام قدرت جهانی و توزیع فضایی و منطقه‌ای آن در جهان که عمدتاً تحت تأثیر تحول در علم و تکنولوژی و سطح آگاهی ملت‌ها از یک‌سو و تحول در نقش و کارکرد عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیکی از سوی دیگر قرار دارد، باعث می‌شود که نظام جهانی و نظام‌های منطقه‌ای و روابط دولت‌ها و ملت‌ها با یکدیگر دائماً در حال تحول و دگرگونی باشند. این واقعیت ضرورت مطالعه علمی و دقیق ماهیت پدیده قدرت را در سطح جهانی، منطقه‌ای و محلی، کیفیت شکل‌گیری آن را اجتناب‌ناپذیر می‌کند و میدان عمل گسترده‌ای را فراروی ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و جغرافیای سیاسی ممالک قرار می‌دهد. موقعیت ایران در نظام جهانی و منطقه‌ای و کنش و روابط متقابل آن با قطب‌های قدرت جهانی و مناطق ژئوپلیتیکی، همواره مسائل جدیدی را می‌آفریند و بررسی علمی ابعاد قدرت را به یک ضرورت تبدیل می‌کند.

یکی از ابعاد اصلی قدرت، توان نظامی کشورها در عرصه بین‌المللی است و با شاخص‌های گوناگونی مطالعه می‌شود. از آن جمله، مؤسسه گلوبال فایرپاور^۱ از سال ۲۰۰۶ تاکنون با ارائه شاخص قدرت^۲، توان نظامی ۱۳۳ کشور جهان را رده‌بندی و کشورها را بر اساس قابلیت و پتانسیل جنگ در خشکی، دریا و هوا با سلاح‌های متعارف بررسی می‌کند. از سال ۲۰۱۵ تنوع ابعاد شاخص قدرت بیشتر شده و ۵۵ عامل در محاسبه این شاخص ترکیب‌بندی می‌شوند که شامل ابعاد نظامی، لجستیکی، مالی، منابع انسانی و جغرافیایی هستند. با مجموع امتیازات در مؤلفه‌های زیر، کشوری که بتواند امتیاز نزدیک به صفر را به دست بیاورد؛ دارای قدرت نظامی بالاتری است:

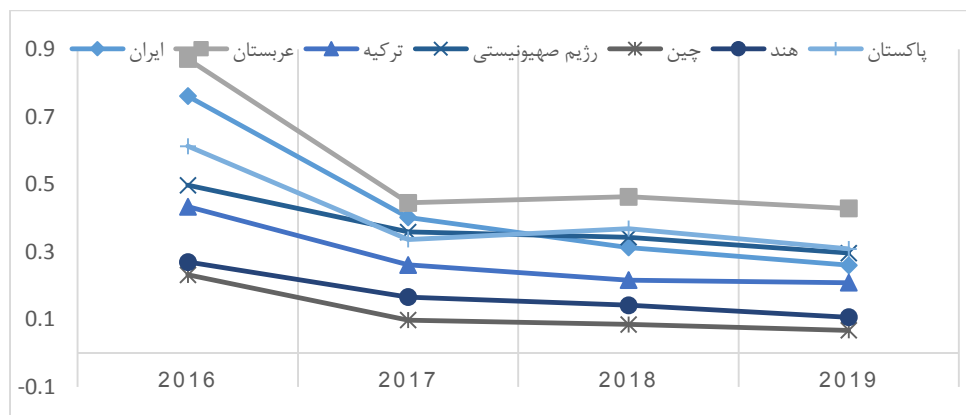
- قدرت انسانی شامل کل جمعیت، جمعیت مردان، پرسنل نظامی؛
- قدرت هوایی شامل تعداد هواپیما، جنگنده، موشک؛
- نیروی زمینی از جمله تعداد تانک‌ها، راکت اندازه‌ها؛
- نیروی دریایی شامل ناو هواپیمابر، زیردریایی؛
- منابع نفتی از جمله تولید نفت، ذخایر نفتی؛
- توان لجستیک شامل نیروی کار، تعداد بنادر/هاب‌ها/ترمینال‌های بزرگ، پوشش سراسری راه‌ها؛
- توان مالی از جمله بودجه نظامی و درآمد سرانه (برابری قدرت خرید)؛
- جغرافیا شامل مساحت کشور، پوشش ساحلی، اتصال به آب‌های بین‌المللی.

نمودار ۳۶ شامل مقایسه موقعیت ایران و کشورهای برتر منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص قدرت در دوره ۲۰۱۶-۲۰۱۹ است. شایان ذکر است که رتبه ایران در بین قدرت‌های نظامی جهان از رتبه ۲۳ در سال ۲۰۱۶ به رتبه ۱۳ در سال ۲۰۱۸ و ۱۴ در سال ۲۰۱۹ رسیده و به‌تدریج ایران کشورهایی چون پاکستان و رژیم صهیونیستی

1. Global Firepower

2. Power Index

را پشت سر گذاشته و وضعیت بهتری نسبت به عربستان دارد. همچنین در این نمودار به نمرات چین و هند به عنوان قدرت های نظامی سوم و چهارم جهان نیز اشاره شده است. جدول ۷ نیز شامل مقایسه موقعیت ایران و شش کشور برتر جهان در برخی ابعاد اصلی شاخص قدرت در سال ۲۰۱۹ است که به ویژه فاصله ایران و شش کشور برتر به ویژه در زمینه بودجه نظامی قابل توجه است.

نمودار ۳۶: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم انداز و برتر آسیا در شاخص قدرت در دوره ۲۰۱۶-۲۰۱۹

منبع: مؤسسه گلوبال فایرپاور، ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹

توضیحات: رتبه ایران در بین قدرت های نظامی جهان از رتبه ۲۳ در سال ۲۰۱۶ به رتبه ۱۳ در سال ۲۰۱۸ و ۱۴ در سال ۲۰۱۹ رسیده و به تدریج ایران کشورهای چون پاکستان و رژیم صهیونیستی را پشت سر گذاشته و وضعیت بهتری نسبت به عربستان دارد.

جدول ۷: مقایسه موقعیت ایران و شش کشور برتر جهان در برخی ابعاد اصلی شاخص قدرت در سال ۲۰۱۹

۲۰۱۹	بودجه نظامی	پرسنل نظامی فعال	مجموع تانک ها	مجموع هواپیماها	شناورها	ناو هواپیما بر	مرزهای مشترک	پوشش مسیر آبی	خط ساحلی	ذخایر نفتی
آمریکا	۶۰۱	۱۴۷۷۸۹۶	۸۸۴۸	۱۵۲۹۳	۲۹۰	۱۰	۱۲۰۴۸	۴۱۰۰۹	۱۹۹۲۴	۳۶,۵
روسیه	۸۴,۵	۷۶۶۰۵۵	۱۵۳۹۸	۴۴۹۸	۳۵۲	۱	۲۲۴۰۸	۱۰۲۰۰۰	۳۷۶۵۳	۸۰
چین	۲۱۶	۲۳۳۵۰۰۰	۹۱۵۰	۵۰۴۸	۷۱۴	۱	۲۲۴۵۷	۱۱۰۰۰۰	۱۴۵۰۰	۲۵,۶
هند	۵۰	۱۳۲۵۰۰۰	۶۴۶۴	۲۰۸۶	۲۹۵	۲	۱۳۸۸۸	۱۴۵۰۰	۷۰۰۰	۴,۶
فرانسه	۶۲,۵	۲۰۵۰۰۰	۴۲۳	۱۲۸۲	۱۱۸	۴	۴۰۷۲	۸۵۰۱	۴۸۵۳	۰,۰۷۲
ژاپن	۴۱,۶	۲۵۰۰۰۰	۶۷۳	۱۶۱۳	۱۳۱	۳	۰	۱۷۷۰	۲۹۷۵۱	۰,۰۴۴
ایران	۷	۹۵۰۰۰۰	۱۸۰۰	۵۲۰	۳۹۸	۰	۵۸۹۴	۸۵۰	۲۴۴۰	۱۵۸,۵
توضیحات	میلیارد دلار	نفر	عدد	عدد	عدد	عدد	کیلومتر	کیلومتر	کیلومتر	میلیارد بشکه

منبع: مؤسسه گلوبال فایرپاور، ۲۰۱۹

توضیحات: گلوبال فایرپاور در محاسبات خود درباره ایران، تجهیزات و توانایی سپاه پاسداران در نظر نگرفته و زیرشاخص شناورها برای ایران معادل مجموع نیروی دریایی در نظر گرفته شده است. ایران از نظر تعداد پرسنل نظامی فعال در وضعیت خوبی قرار دارد، اما در صورت ارتقای بودجه نظامی و ادوات نظامی احتمال بهبود بیشتر در رتبه ایران در آینده وجود دارد. همچنین ایران از نظر مرزهای مشترک در رده پنجم و ذخایر نفتی در رده اول قرار دارد.

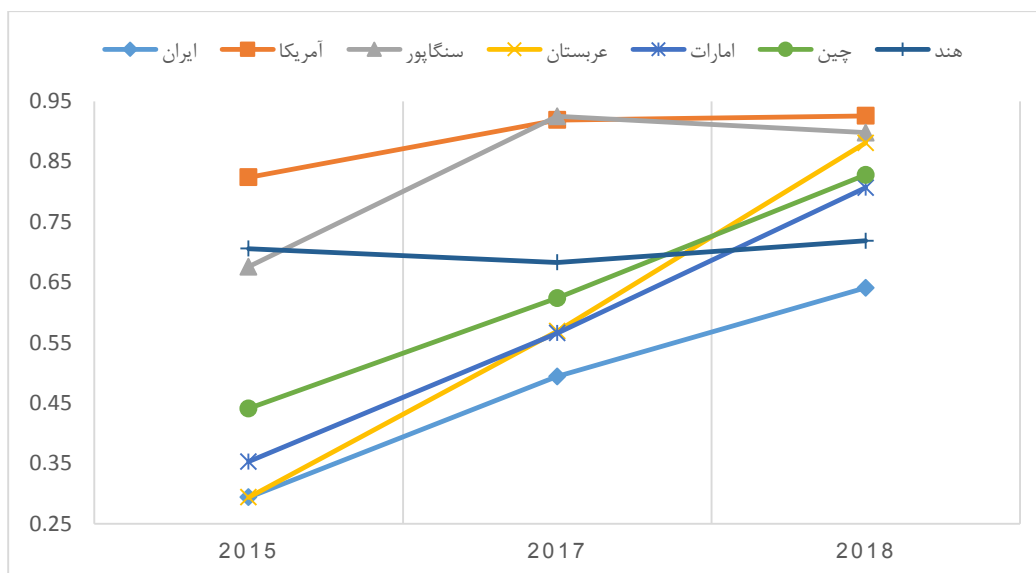
۲-۴- شاخص امنیت سایبری

اتحادیه بین‌المللی ارتباطات راه دور ملل متحد از سال ۲۰۱۵ تاکنون شاخص امنیت سایبری را با مقایسه داده‌های ۱۷۰ کشور جهان ارائه می‌کند. بر اساس این شاخص که عدد آن بین ۰ تا ۱ است، ایران نه در دسته کشورهای پیشگام و نه در دسته کشورهای ضعیف قرار دارد، بلکه توانسته در دسته‌بندی متوسط در سطح جهانی قرار گیرد. همچنین در این گزارش‌ها، کشورهایی که بر اساس شاخص جهانی امنیت سایبری^۱ دارای تدابیر سطح بالا برای مقابله با حملات سایبری هستند، مشخص شده‌اند و ارزیابی سطح امنیتی هر کشور بر مبنای پنج رکن اصلی این شاخص انجام می‌شود:

۱. اقدامات حقوقی:^۲ بر اساس وجود نهادها و چارچوب‌های حقوقی مرتبط با امنیت سایبری و جرائم سایبری سنجیده می‌شود.
۲. تدابیر فنی:^۳ بر اساس وجود نهادها و چارچوب‌های فنی مرتبط با امنیت سایبری سنجیده می‌شود.
۳. تدابیر سازمانی:^۴ بر اساس وجود نهادها و استراتژی‌های ضامن همکاری سیاسی برای توسعه امنیت سایبری در سطح ملی سنجیده می‌شود.
۴. ظرفیت‌سازی:^۵ بر اساس وجود تحقیق و توسعه، برنامه‌های آموزش و بازآموزی و آژانس‌های بخش عمومی که ظرفیت‌سازی را تسریع می‌کنند؛ سنجیده می‌شود.
۵. همکاری بین‌المللی:^۶ بر مبنای وجود چارچوب‌های همکاری/ مشارکتی و شبکه‌های اشتراک اطلاعات سنجیده می‌شود.

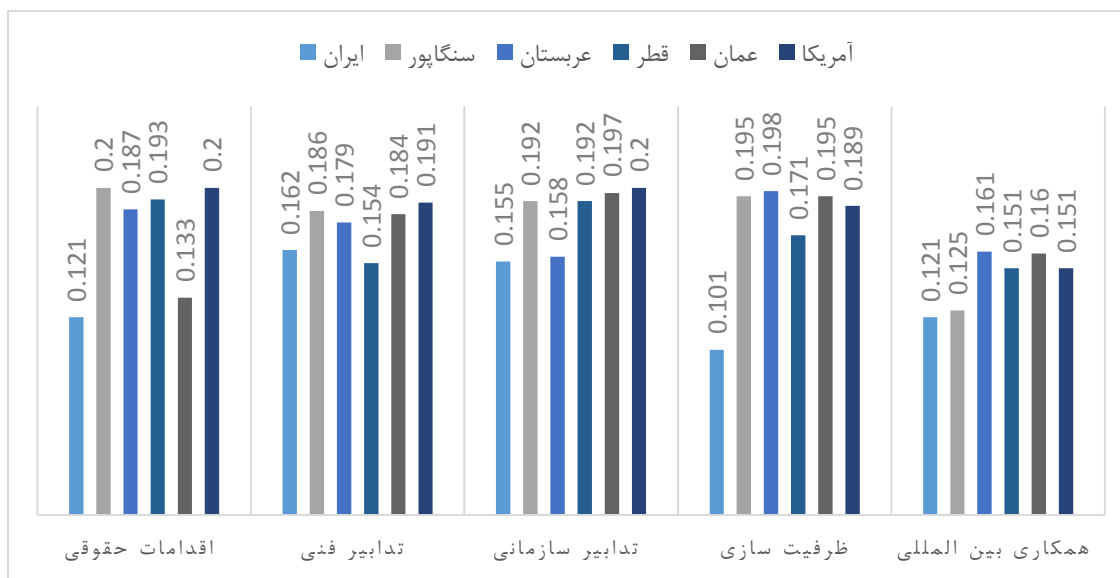
نمودار ۳۷ شامل مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص امنیت سایبری در دوره ۲۰۱۵-۲۰۱۸ و نمودار ۳۸ شامل مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منتخب در ارکان شاخص جهانی امنیت سایبری سال ۲۰۱۸ است. رتبه ایران در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ در بین ۱۷۰ کشور جهان ۵۹ و ۶۰ است و در رده متوسط قرار دارد و فاصله بین ایران و کشورهای منطقه (عربستان و امارات) و اقتصادهای نوظهور (چین) به تدریج بیشتر شده است (نگاه کنید به: نمودار ۳۷). همچنین بررسی ارکان شاخص جهانی امنیت سایبری سال ۲۰۱۸ نشان می‌دهد در مقایسه با کشورهای منتخب، پایین‌ترین نمره ایران در دو مورد ظرفیت‌سازی و همکاری بین‌المللی است (نمودار ۳۸).

1. Global Cybersecurity Index
 2. Legal
 3. Technical
 4. Organizational
 5. Capacity making
 6. Cooperation

نمودار ۳۷: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منطقه چشم انداز، آسیا و جهان در شاخص امنیت سایبری دوره ۲۰۱۵-۲۰۱۸
منبع: ITU، ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۸

توضیحات: رتبه ایران در سال های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ در بین ۱۷۰ کشور جهان ۵۹ و ۶۰ است و در رده متوسط قرار دارد.

نمودار ۳۸: مقایسه موقعیت ایران و کشورهای منتخب در ارکان شاخص جهانی امنیت سایبری سال ۲۰۱۸
منبع: ITU، ۲۰۱۸

توضیحات: بررسی ارکان شاخص جهانی امنیت سایبری سال ۲۰۱۸ نشان می دهد در مقایسه با کشورهای منتخب، پایین ترین نمره ایران در دو مورد ظرفیت سازی و همکاری بین المللی است.

نتیجه‌گیری

فضای توسعه جهانی متأثر از رقابت بین کشورهاست و حصول به هدف مهم توسعه و پیشرفت در کشورها، مستلزم هم‌حضور و بازیگری فعال دولت‌ها در نظام رقابت بینادولتی، مکان‌یابی کشورها در نظام جهانی و غلبه بر مشکلات پیچیده جبران فاصله از سوی کشورهای جامانده از قافله توسعه در رقابت فشرده سیاسی-اقتصادی است. به عبارت دیگر، توسعه یک مفهوم پویا است که عمق آن را رقابت بینادولتی و مسیر آن را ضرورت جبران فاصله بین کشورهای پیشگام و جامانده تشکیل می‌دهد. معیار تعیین‌کننده این فاصله، همان شاخص‌های توسعه هستند که به مرور زمان و تغییر اهداف توسعه، خود نیز دچار تحول می‌شوند.

تجربه جهانی توسعه نشان داده، چنانچه شاخص‌ها به دقت سنجیده شوند و داده‌های آنها به سیاق تطبیقی با یکدیگر پیوند یافته و تبیین گردند؛ به سهم خود می‌توانند روند توسعه و دورنگاه آن را در یک کشور توضیح دهند. برای اثبات گزاره فوق طبق چارچوب پیشنهادی زیر به بررسی موقعیت ایران در شاخص‌های بین‌المللی توسعه در چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و دفاعی-امنیتی طبق دیدگاه نهادهای جهانی توسعه می‌پردازیم. دوره بررسی شاخص‌ها برحسب داده‌های دسترس چهار دهه اخیر است که برای شاخص‌های ترکیبی جدید معمولاً داده‌های سال ۲۰۰۰ به بعد موجود است. کشورهای مورد مقایسه با ایران در سطح نخست کشورهای رقیب منطقه چشم‌انداز و در سطح بعدی برخی از اقتصادهای نوظهور هستند؛ با این استدلال که مسائل توسعه اقتصادهای نوظهور با یک شکاف زمانی کوتاه با مسائل توسعه ایران متناظر است. برای دقت در نتایج تا آنجا که ممکن بوده، داده‌های ایران را با کشور برتر آسیا و جهان بر روی نمودار قرار دادیم تا بتوانیم تصویر دقیق‌تری از تفاوت‌ها بیابیم.

در بخش اول و از میان شاخص‌های اقتصادی توسعه به سراغ مهم‌ترین آنها؛ یعنی رشد اقتصادی، تورم، بیکاری، بهره‌وری، درآمد سرانه (برابری قدرت خرید)، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و شاخص رقابت‌پذیری جهانی رفتیم که به‌نوعی مهم‌ترین نماگرها در تعیین فاصله کشورها هستند. داده‌های این بخش نشان می‌دهد:

- متوسط رشد اقتصادی ایران در دوره ۱۹۸۷ تا ۲۰۱۷، حدود ۳٫۵ درصد و با توجه به ترم‌های جهانی عددی قابل توجه است. اما چنانچه نمودارهای ۱ تا ۳ نشان می‌دهند در مقایسه با کشورهای رقیب منطقه، اقتصادهای نوظهور و کشورهای OECD، در طول سال‌های مختلف بین ارقام مثبت تا منفی نوسان زیادی دارد؛ گواهی بر اینکه رشد حاصله نه برآمده از زیرساخت‌های نهادی مستحکم و معطوف به تولید، بلکه بیشتر به دلیل وابستگی به منابع نفتی در یک کشور برخوردار از منابع طبیعی است.
- از دهه ۱۹۸۰ و به‌طور خاص از دهه ۱۹۹۰ به این‌سو، مهار تورم به مهم‌ترین سیاست اقتصادی در بسیاری از کشورها تبدیل شده است. زمانی که بررسی تطبیقی نرخ تورم در ایران و سایر اقتصادهای نوظهور و رقبای منطقه مدنظر باشد؛ در بیشتر سال‌های ۲۰۱۸-۱۹۷۹، ایران یکی از ۱۰ کشور دارای تورم بالا بوده است. تورم در دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۸ در کشورهای ثروتمند اروپای غربی و آمریکای شمالی، حدود ۲ درصد و در اقتصادهای نوظهور زیر ۸ درصد بوده است (نمودار ۵). به‌واقع، نوسانات بالا و تکانه‌های شدید نرخ تورم در دوره زمانی مذکور؛ یعنی سال‌های تثبیت تورم در اقتصادهای نوظهور، به کشور آسیب وارد کرده است.

مقایسه ارقام بیکاری ایران و کشورهای برتر منطقه چشم انداز، اقتصادهای نوظهور برتر جهان و کشورهای عضو OECD نشان می دهد، با اینکه هدف گذاری بیشتر برنامه های توسعه کشور بر روی نرخ بیکاری زیر ۱۰ درصد بوده؛ اما ایران یکی از کشورهای دارای نرخ بیکاری بالا در مقایسه با کشورهای منطقه و اقتصادهای نوظهور است.

مقایسه درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان برحسب برابری قدرت خرید در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰ نشان می دهد، وضعیت درآمد سرانه ایران بهتر از متوسط جهان و اقتصادهای نوظهور چین و هند و پایین تر از کشورهای رقیب منطقه مانند عربستان، ترکیه و امارات است. همچنین مقایسه درآمد سرانه ایران و کشورهای منتخب جهان برحسب نرخ ارز در دوره ۲۰۱۸-۱۹۹۰ است؛ نشان می دهد به رغم فاصله بین ایران و کشورهای رقیب منطقه مانند ترکیه و عربستان و کشورهای OECD، درآمد سرانه ایران نزدیک به کشورهای منطقه منا و بهتر از اقتصادهای نوظهوری همچون هند و چین است.

روند مقایسه ایران و کشورهای منطقه چشم انداز (ترکیه، عربستان) و اقتصاد نوظهوری مانند چین و هند نشان می دهد، هنوز پتانسیل زیادی برای جذب سرمایه خارجی در کشور وجود دارد که در غیاب بسترهای قانونی، نهادی و فنی لازم بالفعل نشده است. به طور طبیعی با چنین زیرساخت نامطمئنی، هدف گذاری بر جذب سرمایه خارجی به میزان ۸۰ میلیارد دلار نتایج ملموس به همراه ندارد. فاصله گرفتن چین از سایر کشورهای آسیا در شاخص FDI به خوبی گویای آن است که سرمایه خارجی روی باند پرواز توسعه اقتصادی و اصلاحات نهادی قرار می گیرد.

شاخص جهانی رقابت پذیری توسط مجمع جهانی اقتصاد سنجیده می شود و طبق تعریف گزارش سال ۲۰۱۸ مجمع جهانی اقتصاد، شاخصی است که رقابت پذیری را با توجه به نهادها، سیاست ها و عواملی اندازه گیری می کند که در نهایت، تعیین کننده سطح بهره وری یک کشور هستند. مقایسه سری زمانی شاخص رقابت پذیری ایران با کشورهای برتر منطقه چشم انداز، آسیا و جهان نشان می دهد بین رتبه ایران با کشورهای برتر جهان (آمریکا و نیز سوئیس)، کشور برتر آسیا (سنگاپور) و کشور برتر چشم انداز (امارات) فاصله وجود دارد.

در بخش دوم و از میان شاخص های اجتماعی توسعه به سراغ مهم ترین آنها یعنی توسعه انسانی، سرمایه انسانی جهانی، ضریب جینی، شاخص کامیابی، پیشرفت اجتماعی و جامعه اطلاعاتی رفتیم. اهمیت یافتن شاخص های اجتماعی توسعه، نمودی از تغییر در اهداف و رویکردهای توسعه و گذار از نگاه صرف به اقتصاد و تولید است و همین طور ضرورت طراحی شاخص های ترکیبی برای تبیین ابعاد مختلف توسعه است. وضعیت ایران در شاخص های اجتماعی توسعه که ترکیبی، چندبعدی و انسان محور هستند، در کل نسبت به شاخص های اجتماعی بهتر است؛ اما در این زمینه نیز کاستی هایی وجود دارد:

- در زمینه شاخص توسعه انسانی، داده‌ها نشان می‌دهند ایران به‌رغم رتبه بالاتر نسبت به ترکیه و گرجستان، هنوز با رقبای اصلی یعنی عربستان، امارات و قطر فاصله دارد. همچنین ایران نسبت به اقتصادهای نوظهور (هند و چین) وضعیت مطلوبی دارد، اما فاصله با کشورهای OECD به‌طور معنی‌داری بالاست.
- مقایسه وضعیت ایران در شاخص سرمایه انسانی جهانی با کشورهای برتر منطقه چشم‌انداز و آسیا، اقتصادهای نوظهور و کشور برتر جهان نشان می‌دهد رتبه ایران به ترتیب در سال‌های ۲۰۱۵، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ برابر ۸۰، ۸۵ و ۱۰۴ است و روند نزولی را در سال ۲۰۱۷ نشان می‌دهد. ایران با رقبای منطقه‌ای مانند عربستان و ترکیه و چین فاصله زیادی ندارد، اما فاصله با کشور برتر آسیا (سنگاپور) و جهان (فنلاند) آشکار است.
- ضریب جینی ایران در دوره ۲۰۱۸-۲۰۰۲ تقریباً در اکثر سال‌ها پایین‌تر از ۰٫۴ است و ایران نسبت به کشورهای چینی چون ترکیه وضعیت بهتری دارد، اما فاصله ضریب جینی ایران با کشور اوکراین که بهترین رکورد جهانی را در کنترل ضریب جینی دارد؛ محرز است. همچنین وضعیت ایران در کل دوره بهتر از اقتصادهای نوظهور مانند برزیل و چین است.
- رتبه ایران را در شاخص لگاتوم در دوره ۲۰۱۷-۲۰۰۹ و در میان ۱۴۲ کشور در پنج منطقه جهان به‌صورت مقایسه‌ای نشان می‌دهد که فاصله ایران با کشور برتر منطقه (امارات) و آسیا (استرالیا) محرز است، اما به اقتصادهای نوظهور و رقبای منطقه‌ای مانند ترکیه نزدیک است.
- در زمینه شاخص پیشرفت اجتماعی ایران تقریباً هم‌رده با رقبای منطقه‌ای (عربستان و ترکیه) و اقتصاد نوظهور چین است؛ اما نسبت به کشور برتر آسیا (ژاپن) و کشور برتر جهان (نروژ) فاصله دارد. در این شاخص، ایران در سال‌های ۲۰۱۴، ۲۰۱۵، ۲۰۱۶، ۲۰۱۷، ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ به ترتیب در رتبه‌های ۹۴، ۹۵، ۸۷، ۸۸، ۹۳ و ۸۶ قرار گرفته و در بین ۱۴۹ کشور همواره در رده متوسط به پایین قرار دارد.
- همچنین بررسی شاخص فاوا نشان داد فاصله بین ایران و رقبای منطقه‌ای از سال ۲۰۱۵ به بعد در حال کاهش است، اما بین ایران و کشور برتر آسیا (کره جنوبی) و جهان (ایسلند) فاصله وجود دارد.
- سرشت پویا و متحول نظام قدرت جهانی، توزیع فضایی و منطقه‌ای آن در جهان که عمدتاً تحت تأثیر تحول در علم و تکنولوژی و سطح آگاهی ملت‌ها از سویی و تحول در نقش و کارکرد عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیکی از سوی دیگر قرار دارد، باعث می‌شود که نظام جهانی و نظام‌های منطقه‌ای و روابط دولت‌ها و ملت‌ها با یکدیگر دائماً در حال تحول و دگرگونی باشند. از این رو، توسعه مستلزم اعمال اقتدار و امنیت بر روی یک قلمرو یکپارچه است و شاخص‌های دفاعی-امنیتی اهمیت زیادی در دنیای معاصر دارند. بررسی وضعیت ایران در شاخص‌های قدرت و امنیت سایبری در بخش چهارم گزارش نشان داد، ایران از نظر قدرت نظامی-امنیتی جزء کشورهای رده بالا در جهان است.
- مقایسه موقعیت ایران و کشورهای برتر منطقه چشم‌انداز، آسیا و جهان در شاخص قدرت در دوره ۲۰۱۹-۲۰۱۶ نشان داد، رتبه ایران در بین قدرت‌های نظامی جهان از رتبه ۲۳ در سال ۲۰۱۶ به رتبه ۱۳ در سال

۲۰۱۸ و ۱۴ در سال ۲۰۱۹ رسیده و به تدریج ایران کشورهایی چون پاکستان و رژیم صهیونیستی را پشت سر گذاشته و وضعیت بهتری نسبت به عربستان دارد.

▪ همچنین در شاخص امنیت سایبری در دوره ۲۰۱۸-۲۰۱۵، رتبه ایران در سال های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ در بین ۱۷۰ کشور جهان ۵۹ و ۶۰ و در رده متوسط قرار دارد و فاصله بین ایران و کشورهای منطقه (عربستان و امارات) و اقتصادهای نوظهور (چین) به تدریج بیشتر شده است.

مقایسه ایران با کشورهای منطقه و نیز اقتصادهای نوظهور، کشورهای برتر آسیا و جهان نشان داد، کشورهای موفق در توسعه آنهایی هستند که یا رکورد مناسب و متوازن در همه شاخص ها را با یکدیگر تجربه کرده اند یا در حال چنین تجربه ای می باشند؛ به عبارت دیگر عملکرد هارمونیک در شاخص های چندبعدی، پیچیده و ترکیبی توسعه در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و دفاعی-امنیتی توسعه به بهترین وجه می تواند نشانه توفیق در نیل به الگوی مطلوب توسعه در یک کشور باشد؛ خواه کشوری بنیاد یافته بر نظام های سرمایه داری، رفاهی یا جمع گرا-سوسیالیستی که نمونه های هر یک به کرات در این گزارش ذکر شد. به عبارت دیگر، همه نظام های فوق در صورت موفقیت در توسعه یک اسم رمز مشخص در این گزارش داشتند و آن عملکرد هارمونیک و همگرا در حصول به شاخص ها بود. در ایران اگرچه شاخص های دفاعی و تا حدی شاخص های اجتماعی وضعیت بهتری داشتند؛ اما عملکرد شاخص های اقتصادی و سیاسی تا حد قابل توجهی پایین تر از رقبا بود. بنابراین، اسکن سریع و روندیابی شاخص های ارائه شده توسط نهادهای بین المللی نشان از آن دارد که بایسته است همگرایی در نیل به شاخص های توسعه و آهنگ متوازن دستیابی به شاخص های چندگانه در ایران، به عنوان یک پیش فرض در طراحی الگوی مطلوب توسعه لحاظ شود. بدون چنین پیش فرض و ورودی مهمی، سایر مباحث مرتبط با طراحی الگوی مطلوب توسعه در ایران ممکن است در حد نگره هایی انتزاعی باقی بمانند و از پویایی ذاتی روند دشوار و پر از رقابت توسعه غافل شوند.

منابع

- اتحادیه ارتباطات راه دور ملل متحد (۲۰۱۷-۲۰۱۱). «شاخص توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات».
- اتحادیه ارتباطات راه دور ملل متحد (۲۰۱۸-۲۰۱۶). «شاخص جهانی امنیت سایبری». معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی دفتر بررسی‌های فنی اقتصادی گروه آمار و اطلاعات.
- بانک جهانی (۲۰۱۸-۱۹۷۹). سری زمانی شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشورهای منتخب، پایگاه داده شاخص‌ها. پسران، هاشم و هادی صالحی اصفهانی (۱۳۹۲/۱۱/۰۸). «اقتصاد ایران در قرن بیستم؛ چشم‌انداز جهانی»، *اقتصاد آنلاین*.
- پیکتی، توماس (۱۳۹۶). سرمایه در قرن بیست و یکم، ترجمه ناصر زرافشان، تهران: نی.
- چانگ، هاچون (۱۳۹۵). بیست و سه گفتار درباره سرمایه‌داری، ترجمه ناصر زرافشان، تهران: مهریستا.
- صندوق بین‌المللی پول (۲۰۱۸-۱۹۹۰) سری زمانی شاخص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کشورهای منتخب، پایگاه داده تراز پرداخت‌ها.
- سازمان ملل متحد (۲۰۱۸-۱۹۹۰). «گزارش توسعه انسانی». دفتر برنامه توسعه ملل متحد.
- سازمان بین‌المللی کار (۲۰۱۷-۱۹۹۰). «داده‌های سری زمانی بیکاری و نرخ مشارکت نیروی کار کشورهای منتخب».
- مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۷-۲۰۱۰). شاخص جهانی رقابت‌پذیری.
- مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۷-۲۰۱۵). شاخص سرمایه انسانی جهانی.
- مؤسسه لگاتوم (۲۰۱۷-۲۰۰۷). «شاخص کامیابی لگاتوم». قابل دسترس در: www.Li.com
- مؤسسه پیشرفت اجتماعی (۲۰۱۹-۲۰۱۴). «شاخص پیشرفت اجتماعی».
- مؤسسه گلوبال فایرپاور (۲۰۱۹-۲۰۱۵). «شاخص قدرت».
- نورث، داگلاس (۱۳۹۶). فهم فرایند تحول اقتصادی، ترجمه میرسعید مهاجرانی و زهرا فرضی‌زاده، تهران: نهادگرا.
- Asian Productivity Organization (APO). (2019). *APO productivity databook 2019*, Tokyo: Keio University press inc.
- Acemoglu, D. Johnson, S. & Robinson, J. A. (2001). "The colonial origins of comparative development: An empirical investigation." *American economic review*, Vol.91, No.5, 1369-1401.
- Rodrik, D. (2004). *Industrial Policy for the Twenty-First Century*. A paper prepared for the United Nations Industrial Development Organisation (UNIDO), Harvard auniversitry.